गाउँ कार्यपालिका वैठक र गाउँ सभावाट स्वीकृत /पारित मिति २०८३ /०३ / ९ र १०

गाउँ शिक्षा योजना

आर्थिक बर्ष २०८२/०८३

(२०८३।८४ -२०८७।८८)

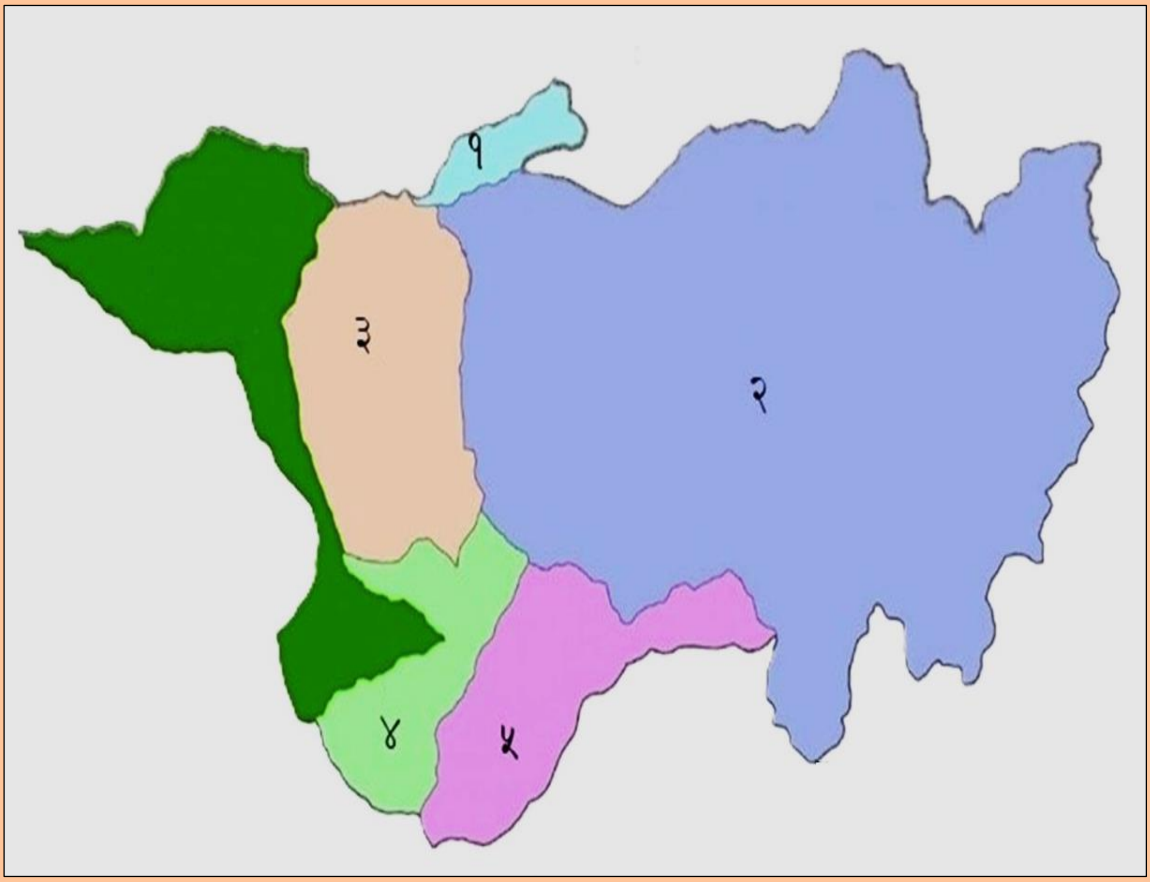

भोटखोला गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा

हटिया, सङ्खुवासभा

कोशी प्रदेश नेपाल

भोटखोला गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

हटिया, सङ्खुवासभा , कोशी प्रदेश नेपाल

शुभकामना

शिक्षा मानव विकासको प्रमुख आधार हो । समावेशी, गुणस्तरीय र जीवनोपयोगी शिक्षा मार्फत दिगो सामाजिक–आर्थिक विकास सम्भव छ र हुन्छ । नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गर्दै आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले सो सम्बन्धमा थप स्पष्ट गरेको सन्दर्भमा गाउँ शिक्षा योजना समयसापेक्ष आवश्यकता हो। हाम्रो गाउँपालिकाको परिकल्पना 'कृषि पर्यटन उर्जा र रोजगार,समृद्ध भोटखोला निर्माणको आधार' रहेको छ। समृद्ध पालिका, खुशी पालिकावासीको लागि शिक्षाको महत्वपूर्ण भूमिका रहने कुरा सर्वस्वीकार्य हो। भनिन्छ शिक्षा नै पूर्वाधार विकासको पनि पूर्वाधार हो। यो गाउँपालिकाको समग्र विकासको संवाहक र शक्तिपुञ्ज हो।

हाम्रो गाउँपालिकामा शैक्षिक पहुँच विस्तार र सुधार भए तापनि विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच, गुणस्तर एवम उच्च सिकाई उपलब्धि ,शिक्षण सिकाईमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोग, शिक्षक पेशागत विकास तथा विद्यालय व्यवस्थापनमा थप सुधार आवश्यक रहेको छ। भौगोलिक अवस्था, सामाजिक-आर्थिक असमानता, लैङ्गिक तथा अपाङ्गता सम्बन्धि चुनौतीका कारण सबै बालबालिकाले गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था विद्यमान छ। यस परिवेशमा दिर्घकालिन १० बर्षे शिक्षा योजना निर्माणको सोच राखि पहिलो चरणमा ५ बर्षे शिक्षा योजना निर्माण गरिएको छ। यो हाम्रो पालिका विशेषको शैक्षिक आवश्यकता, स्रोत र अवसरको आधारमा तयार भएको संस्थागत स्मरण हो। यो विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको विकास र सुधारको मार्गचित्र एवम् दस्तावेज हो ।

हाम्रो भनाइ स्पष्ट छ -शिक्षा केवल विद्यालयमा मात्र सीमित नभई जीवनभर सिकाइको आधार बन्न सक्नु पर्छ । बालमैत्री, सम्मानजनक र समावेशी, सुरक्षित र प्रविधिमैत्री सिकाइ वातावरण निर्माण, शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, अभिभावक तथा समुदायको सक्रिय सहभागिता तथा उत्तरदायी शासकीय अभ्यासमार्फत शिक्षा सुधार सम्भव छ भन्ने मेरो सोच रहेको छ। साझा प्रतिबद्धता र प्रभावकारी कार्यान्वयनमार्फत हाम्रो गाउँपालिकालाई शिक्षण सिकाइमैत्री, समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षाको नमुना स्थानीय तहका रूपमा विकास गर्न हामी दृढ संकल्पित छौं। साथै यसका लागि हामी पालिकाका नेतृत्वदायी भूमिकामा रहेका जनप्रतिनिधि, विव्यस शिअसंघ र प्रधानाध्यापक, शिक्षक, कर्मचारी विद्यार्थी र अभिभावक तथा समुदाय, स्थानीय राजनैतिक प्रतिनिधि तथा विकास साझेदारबीच आपसी समन्वय , सहयोग र सकरात्मक सहभागिता र सहकार्य अपरिहार्य हुन्छ । संस्थागत लक्ष्य एवम् उद्देश्य प्राप्तिको लागि सकरात्मक कार्यवातावरण र संस्कार अनिवार्य शर्त हो। त्यस तर्फ हाम्रो यात्रा निरन्तर जारी रहेको निवेदन समेत गर्दछु।

अन्तमा, यो शिक्षा योजना निर्माण गर्ने क्रममा प्रत्यक्षरुपमा योगदान गर्नु हुने जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, शिक्षक लगायत परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु हुने सबै प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। जसरी योजना निर्माणमा प्रशंसनीय योगदान गर्नु भएको छ। सोही अनुरुप योजनाको कार्यान्वयनमा पनि यहाँहरुको सकरात्मक सहयोगको अपेक्षा गर्दछु । कुनै पनि योजना आफैमा पूर्ण हुदैन , समय सापेक्ष परिमार्जन र संशोधनको पर्खाईमा रहेको हुन्छ। पालिकावासीको शैक्षिक आवश्यकता पनि परिवर्तनशील हुन्छन् र सोको सम्वोधन योजनाले क्रमीकरुपमा गर्न सक्नु पर्छ। अत: यहाँहरु सबैका लागि रचनात्मक सुझावको पनि मार्ग खुला राखेका छौ। भोटखोला गाउँ पालिकाको यस शैक्षिक मार्गचित्रलाई सफल कार्यान्वयन गर्नु गराउनु हामी सबै पालिकावासीको साझा कर्तव्य हो। हाम्रो अगुवाईमा यहाँहरुको अविरल साथ सहयोग रहनेछ भन्ने विश्वास गरेको छु। यस योजनाको सफल कायान्वयनको लागि हार्दिक शुभकामना। धन्यवाद !

वाङछेदर लामा

अध्यक्ष

भोटखोला गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

हटिया, सङ्खुवासभा , कोशी प्रदेश नेपाल

शुभकामना

शिक्षा विकासको पूर्वाधार र राष्ट्रको समृद्धिको आधारस्तम्भ हो । नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य र नि:शुल्क तथा माध्यमिक शिक्षालाई नि:शुल्क पाउने नागरिकको मौलिक हकको रुपमा सुनिश्चित गरेको छ । यसै संवैधानिक मर्म र संघिय शासन प्रणालीको भावना अनुरुप स्थानिय तहको शैक्षिक विकासलाई योजनाबद्ध रुपमा अगाडि बढाउन यो शिक्षा योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सबै विद्यालयहरुको सुरक्षित र बालमैत्री सिकाई वातावरण अनुकुल भौतिक पूर्वाधार विकास , विद्यालय वाहिर रहेका सवै बालबालिकाको सहज पहुँचको सुनिश्चित गर्दै आफ्नै घरआंगनमा गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षा प्रदान गर्न यो शिक्षा योजना महत्वपूर्ण हुनेछ । योजना निर्माण गर्नु र हुनु आफैमा सफलता होईन यसको लागि आवश्यक शैक्षिक प्रशासन र सहजिकरण केन्द्रित व्यवस्थापकीय प्रबन्ध हुनु पर्छ । त्यस तर्फ पनि यो योजनाले प्राथमिकता दिएको मैले महसुस गरेकी छु । वर्तमान विश्वपरिवेशमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको बढ्दो प्रयोगलाई आत्मासात गर्दै शिक्षण सिकाई प्रकृयालाई आधुनिक, प्रविधिमैत्री र व्यवहारिक बनाउनु पनि यस योजनाको लक्ष्य रहेको छ ।

स्थानीयस्तर उपलब्ध स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गर्दै समुदायको अपनत्व र सहभागितामा आधारित दिगो शैक्षिक विकासको मार्गचित्र कोर्न यस योजनाले विशेष भूमिका खेल्ने छ भन्ने विश्वास गरेकी छु । शिक्षालाई केवल साक्षरतामा मात्र सीमित नगरी जीवनोपयोगी, सीपमूलक र उद्यमशील बनाउँदै यस भोटखोला गाउँपालिकालाई एक उत्कृष्ट शैक्षिक गन्तव्यको रुपमा रुपान्तरण गर्ने योजनाको दीर्घकालीन सोच रहेको छ । सोही अनुरुप समग्र शिक्षाको विकास र सुधारका लागि यस योजनाका प्रमुख १५ ओटा विषयक्षेत्र अन्तर्गत पूर्ववत सञ्चालित कार्यक्रमको निरन्तरता र थप कार्यक्रमहरु समावेश गरिएको छ । यद्यपि स्रोत र साधनको सुनिश्चतता र जनशक्तिको परिचालन अर्को महत्वपूर्ण पक्ष हो । जसले योजनाको कार्यान्वयनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पारेको हुन्छ । सोही तथ्यगत स्मरण गर्दै योजना कार्यान्वयनका लागि सघ, प्रदेश र आन्तरिक स्रोतको आंकलन गरि पहिलो पाँच बर्षको वजेट समेत प्रक्षेपण एवम् अनुमानित गरिएको छ । तथापि वजेट लाग्ने र नलाग्ने क्रियाकलाप र स्थानीय सहयोग र साझेदारी गर्न सकिने कार्यक्रम समावेश गर्न योजनाले विर्सेको छैन ।

योजना निर्माणको पूर्वतयारी देखि अन्तिम चरणसम्म निरन्तर नेतृत्व, निर्देशन, समय साथ दिनु हुने पालिका नेतृत्व एवम जनप्रतिनिधि, सूचना संकलन र विश्लेषण आवश्यकता पहिचानको क्रममा प्राप्त अमुल्य राय सुझाव दिनु हुने प्रअ ,शिक्षक अभिभावक, विद्यार्थी , स्थानीय शिक्षाप्रेमी, नागरिक समाज र संघस्स्था र मस्यौदा योजना लेखन कार्यदल सहित आवश्यकता अनुसार परिमार्जन र प्राविधिक सहयता गर्नु हुने परामर्शकर्ता / विज्ञ प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । योजना निर्माण गर्नु सपना हो र कार्यान्वयन गर्नु/ हुनु विपना हो । अत : शिक्षा योजना कार्यान्वयनमा यहाँहरु सबैको सकरात्मक सहभागिता र सहयोग अपेक्षा गरेकी छु । योजना आफैमा जीवन्त र आवधिक परिमार्जनको पर्खाईमा रहने दस्तावेज भएकोले रचनात्मक सुझावको लागि सबै प्रति पुन : अपील र स्वागत गर्दछु ।

यस योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमार्फत हाम्रो गाउँपालिकामा समावेशी, सिकाइमैत्री र गुणस्तरीय शिक्षाको अभिवृद्धि गर्ने हाम्रो दृढ संकल्प रहेको छ । यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा मेरो तर्फवाट सधैव साथ सहयोग रहनेछ भन्ने प्रतिवद्धता सहित सफल कार्यान्वयनको हार्दिक शुभकामना । धन्यवाद !

सहना लामा

उपाध्यक्ष

भोटखोला गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

हटिया, सङ्खुवासभा , कोशी प्रदेश नेपाल

शुभकामना

नेपालको संविधानले शिक्षा मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गर्दै आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको सन्दर्भमा स्थानीय शिक्षा योजना समय सापेक्ष आवश्यकता हो। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारको उक्त अधिकार क्षेत्रलाई थप स्पष्ट गरेको छ। 'योजना साथमा सफलता हातमा' भन्ने मूलभूत मान्यता आत्मसात गर्दै भोटखोला गाउँपालिकाले गाउँपालिकावासीको शैक्षिक आवश्यकतालाई क्रमीकरुपमा सम्वोधनका लागि चालु आ व २०८२।८३ मा १० बर्षे दीर्घकालिन शिक्षा योजना निर्माण गर्ने सोच राखि कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार प्रथम चरणमा ५ बर्षे आवधिक शिक्षा योजना निर्माण भएको छ । योजनावद्ध विकासको थालनी नै समयको माग हो। समयको गतिसंगै आएका नागरिकका आवश्यकतालाई उनीहरुको सहज पहुँचमा सेवा प्रवाह गर्नु हाम्रो संस्थागत कर्तव्य मात्र नभई पेशागत जिम्मेवारी पनि हो। अत : शिक्षा क्षेत्रको विकास नै पालिकाको समग्र विकास र समृद्धिको प्रमुख आधार र संवाहक भएको वर्तमान समयमा स्थानीय परिवेश र विशिष्टताकोआधारमा शिक्षा योजना वनाउनु हाम्रो अवसर पनि हो।

समावेशी, गुणस्तरीय र जीवनोपयोगी शिक्षा मार्फत दिगो सामाजिक–आर्थिक विकास र रुपान्तरण सम्भव छ । हाम्रो गाउँपालिकामा आधारभूत तथा विद्यालय शिक्षाको पहुँच विस्तार भए तापनि समतामूलक पहुँच उच्च सिकाई उपलब्धि सहितको गुणस्तरीय पठनपाठनको अवसर, नवीन विधि र प्रविधिको उपयोग, शिक्षक पेशागत विकास तथा विद्यालय व्यवस्थापनमा क्रमीक सुधारको आवश्यक रहेको छ। भौगोलिक अवस्था, सामाजिक-आर्थिक असमानता, लैङ्गिक तथा अपाङ्गता सम्बन्धी चुनौतीका कारण सबै बालबालिकालाई समान गुणस्तरको शिक्षा प्रदान गर्न सकिएको छैन , यद्यपि पालिका निरन्तर प्रयासरत रहेको छ।

यस शिक्षा योजनाले स्थानीय आवश्यकता, स्रोत र सम्भावनालाई आधार मानी शिक्षा क्षेत्रको समग्र सुधारको मार्गचित्र प्रस्तुत गरेको छ । विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP), राष्ट्रिय पाठ्यक्रम ढाँचा, दिगो विकास लक्ष्य (SDG–4) तथा प्रदेश/स्थानीय नीतिसँग सामञ्जस्य कायम गर्दै योजना तयार गरिएको छ। यो शिक्षा योजना निर्माण गर्ने क्रममा सिमित साधन स्रोतको कारण कतिपय क्रियाकलाप र कार्यक्रम छुट एवम् दोहोरिएको पनि हुन सक्छन्। ती पक्षहरुलाई आवधिकरुपमा परिमार्जनको क्रममा र बार्षिकरुपमा योजना कार्यान्वयन कार्ययोजना निर्माण गर्दा समेट्न छौ। प्रत्येक बर्षको कार्य प्रगतिको जगमा आगामी बर्षको कार्ययोजना निर्माण हुने नीतिगत प्रावधान पनि हो। शैक्षिक आवश्यकता र अवसरहरु समयसापेक्ष परिर्वतन हुने गर्छन। स्रोतको सुनिश्चितता योजना तथा कार्यक्रमको अर्को महत्वपूर्ण पक्ष हो। त्यो पक्षलाई समेत ध्यानमा राखि योजना तयार गर्दै गर्दा अनिवार्य दायित्व र कार्यक्रमगत दायित्वको रुपमा वर्गिकृत आधार लिईएका छौ। तथापि यस भोटखोला गाउँपालिकाको शैक्षिक मार्गचित्र तयार भएको छ । समय सापेक्ष परिमार्जनको संभावना स्वभाविकरुपमा रहने नै हुन्छन्। अत: यहाँहरुवाट रचनात्मक सुझाव र कार्यान्वयनको क्रममा सकरात्मक सहयोगको पनि अपेछा गर्दछौ। अन्तमा योजना निर्माणको क्रममा सहयोग गर्नु हुने सबै प्रति ससम्मान आभार प्रकट समेत गर्दछु। योजनाको संस्थागत अपनत्व सहित सफल कार्यान्वयनको लागि हार्दिक शुभ कामना। धन्यवाद !

फुर्पु भोटे

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

कार्यकारी साराँश

नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हक र राज्यको निर्देशक सिद्धान्तमा नागरिकको आधारभूत आवश्यकताको रुपमा प्रत्याभूत गरेको छ। नागरिकको सहज पहुँचमा शिक्षा प्रदान गर्नु राज्यको सामाजिक दायित्व हो। नागरिकको नैसर्गिक अधिकार हो। आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्न राज्यका तर्फवाट समय सापेक्ष शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरु जारी भई कार्यान्वयन भईरहेका छन्। यद्यपि ती शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रम लागू गरी कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा देश सङ्घीयता गएसंगै विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय तहको एकल अधिकार क्षेत्र र संघ , प्रदेश सरकारको साझा अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछ। तीनै तहका सरकार वीच आपसी सहअस्तित्व , समन्वय र सहकार्यमा शैक्षिक क्षेत्रको विकास र सुधार गर्न आवश्यक छ र हुन्छ पनि। सोही बमोजिम विगत देखि अविछिन्नरुपमा निकायहरुवाट स्रोत र साधनको विनियोजन भई कार्यान्वयनका लागि प्रयास भईरहेको छ। तथापि पालिका विशेषको सिकाई आवश्यकता, विद्यमान अवसर र संभावना , समस्या र चुनौतीको आधारमा शिक्षा नीति तथा कार्यक्रमहरु लागू गर्नु पर्ने हुन्छ। सोही बमोजिम हिजोको शिक्षा, आजको ईच्छा र भोलीको अपेक्षालाई विश्लेषण गर्दै " सही र तथ्यगत शैक्षिक सूचना साथमा, वास्तविक आवश्यकतामा आधारित योजना हातमा " तथा "कार्यान्वयन योग्य योजना साथमा, सफलता हातमा" भन्ने सन्देशलाई कार्यरुप दिन भोटखोला गाउँपालिकाले आ व २०८३।८४ देखि २०९३।९४ को लागि योजनाको प्रारुप तयार गर्ने सोच सहित पहिलो पाँच वर्षे शिक्षा योजना २०८३।८४ देखि २०८७।८८ निर्माण गर्ने प्राविधिक कार्यदल गठन गरी स्थानीय शिक्षा सरोकारवालाहरुसँगको आपसी अन्तरक्रिया र छलफलबाट उक्त योजना निर्माण भएको छ। शिक्षा योजना निर्माणका क्रममा पालिकाका नेतृत्व, कार्यपालिका पदाधिकारी , शिक्षा समितिका पदाधिकारी र शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखासँगको नियमित सम्पर्क र समन्वयमा पालिकाका प्रमुख सरोकारवालाहरुवाट उपलब्ध प्रेरणा ,आवश्यक स्रोत र सूचना तथा तथ्याङ्क, विद्यालय शिक्षाको विकास र गुणस्तर सुधार केन्द्रित सुझाव र विज्ञको प्राविधिक सल्लाहका आधारमा योजना निर्माण गरिएको हो। यसको अतिरिक्त समसामयिक शैक्षिक नीति तथा कार्यक्रम , संघ प्रदेश र स्थानीय सरकारवाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा गरेको लगानी, विगतको अनुभव र वर्तमानको आवश्यकतालाई केन्द्रविन्दुमा राखेर योजना निर्माण गरिएको छ।

यस योजनालाई ८ वटा परिच्छेदमा लिपिवद्ध गरिको छ। परिच्छेद एक :परिचय, परिच्छेद दुई : दूरदृष्टि , लक्ष्य , उद्देश्य रणनीति र अपेक्षित उपलब्धी , परिच्छेद तीन : विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका उपक्षेत्र, परिच्छेद चार : शिक्षा क्षेत्रसंग अन्तरसम्बन्धित विषयक्षेत्र , परिच्छेद पाँच : अन्य उपक्षेत्र (स्थानीय विशेष) , विद्यालय, परिच्छेद छ : सुशासन र व्यवस्थापन ,परिच्छेद सात: लगानी र स्रोतको व्यवस्थापन र परिच्छेद आठ : अनुगमन तथा मुल्याङ्कन पक्षलाई समेटिएको छ। परिचय , वर्तमान अवस्था, अवसर ,समस्या र चुनौती , उद्देश्य , रणनीति र उपलब्धी, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप तथा वजेटको खाकामा सवै अवयवहरुलाई प्रस्तुत गरिएको छ। यस ५ वर्षे शिक्षा योजनामा अनुमानित कुल वजेट ६२ करोड ५८ लाख ३० हजार मध्ये वाह्यस्रोत तर्फ ४२ करोड २५ लाख ५०हजार (६७.६३ %) र आन्तरिक स्रोत तर्फ २० करोड २५ लाख ८० हजार (३२.३७ %) स्रोत आंकलन गरिएको छ। स्थानीय संघसंस्थाको साझेदारीतर्फ ५ करोड ७२ लाख ४५ हजार (९.१५ %) र संघ प्रदेश सरकारसंग प्रस्तावित कार्यक्रमका लागि थप वजेट १ करोड ३७ लाख ५० हजार (२.१९) समावेश गरिएको छ । उक्त योजनामा वजेट नलाग्ने तर्फ ६५ (२७.५ %) ओटा क्रियाकलाप र वजेट लाग्ने १७१ (७२.५ %) ओटा क्रियाकलाप सहित जम्मा २३६ क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ। ती क्रियाकलापहरु १५ ओटा क्षेत्रगत अवयव (प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा , आधारभूत शिक्षा , माध्यमिक शिक्षा, पाठ्यक्रम. पाठ्यपुस्तक सिकाई सामग्री र मुल्याङ्कन; शिक्षक व्यवस्थापन र विकास , अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाई , प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकास , शैक्षिक समता र समावेशीकरण, विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम; विद्यालय सुरक्षा, विपद न्यूनीकरण र उत्थानशिलता; विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार विकास , विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, शिक्षाको व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता विकास , शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रवन्ध र अनुगमन तथा मुल्याङ्कन) हरु अन्तर्गत प्रस्तुत गरिएको छ। चालु बर्षको कार्यक्रम तथा वजेटको कार्यान्वयनका लागि कार्ययोजना , योजना निर्माणको समय र वजेटमा समेत सामान्य हेरफेरको संभावना रहेसंगै यस योजनाको कार्यान्वयनमा सहजताको लागि पहिलो वर्षमा सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम एवम् क्रियाकलाप र स्रोत व्यवस्थापनलाई अलग्गै प्रस्तुत गरिएको छ। संघ, प्रदेश सरकारवाट प्राप्त वित्तिय अनुदान सहयोग र विकास साझेदार संघ संस्थासंगको समन्वय र साझेदारीमा योजना कार्यान्वयनमा स्रोत र प्राविधिक सहायताका लागि अपेक्षा समेत गरिएको छ।

गाउँपालिकाको सपना " हाम्रो भोटखोला राम्रो भोटखोला " लाई विपनामा रुपान्तरित गर्न शिक्षाको विकास पहिलो शर्त हो। शिक्षा आफैमा विकासको प्रथम गतिशील संवाहक हो र समग्र पूर्वाधार विकासको पनि पूर्वाधार हो। त्यसकारण शिक्षाले उच्च प्राथमिकता प्राप्त गरेको प्रमाण आन्तरिक स्रोततर्फको शिक्षा क्षेत्रमा गरेको वजेट विनियोजनले स्पष्ट गरेको छ। अत: विगतमा स्थानीय सरकारले गरेको लगानीको आधारमा आवधिक वजेटमा हुने अनुपातिक वृद्धि हुने तथ्यलाई सुरक्षित राख्दै कार्यक्रम र वजेट प्रस्तावित गरिएको छ। यद्यपि संघ,प्रदेश सरकारवाट प्राप्त स्रोतमा क्रमीक वृद्धिको अपेक्षा र गैरसरकारी निकायसंगको हातेमालो कार्यलाई निरन्तरता दिईएको छ। योजनाको सफलता नै त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हो। तसर्थ स्थानीय समुदाय ,अभिभावक, शिक्षक र विद्यार्थीहरुवाट प्राप्त हुने सहयोग , सहभागितलाई उच्च सम्मान गर्दै स्थानीय राजनीतिक नेतृत्व , सामाजिक अभियान्ता र सरकारी निकाय र संस्थागत संरचनाहरुवाट सकरात्मक सहयोग र आवश्यकता अनुसार सहजीकरणको अपेक्षा पनि यस योजनाले राखेको छ। अन्तमा योजना निर्माणमा महत्वपूर्ण सहयोग गर्नु हुने सबै प्रति आभार प्रकट गर्दछौं। धन्यवाद !

लक्ष्मी घिमिरे खतिवडा

शाखा प्रमुख ,शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखा

विषयसूची

सि.न.	विषय	पेज नं.
१	योजना साराशं	१-३
२	विषय प्रवेश	
३	शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य	
४	योजना निर्माणको आधार	
५	योजना निर्माणको प्रकिया र चरण	
१	**परिच्छेद एक : गाउँपालिका परिचय**	४-१२
१	संक्षिप्त परिचय	
१.१	भौगोलिक अवस्थिति	
१.२	जनसाङ्ख्यिक संरचना	
१.३	सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था	
१.४	आर्थिक अवस्था	
१.५	शैक्षिक अवस्था	
२	सबल पक्षहरु	
३	शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू	
४	अवसरहरु	
५	चुनौतीहरु	
२	**परिच्छेद दुई : दूरदृष्टि , लक्ष्य, उद्देश्य ,रणनीति , उपलब्धि तथा लक्ष्य निर्धारण**	१३-२०
२.१	दूरदृष्टि	
२.२	लक्ष्य	
२.३	उद्देश्य	
२.४	रणनीति	
२.५	अपेक्षित उपलब्धि	
२.६	मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण	
३	**परिच्छेद तीन : शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र**	२१-३९
३.१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	
३.२	आधारभूत शिक्षा	
३.३	माध्यमिक शिक्षा	
३.४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सीप विकास	
३.५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाई	
४	**परिच्छेद चार : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र**	४०-६०
४.१	पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक सिकाई सामग्री र मूल्याङ्कन	
४.२	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	
४.३	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	
४.४	विद्यालय पोषण , स्वास्थ्य र सरसफाई कार्यक्रम	
४.५	विद्यालयमा सुरक्षा विपत न्यूनीकरण तथा उत्थानशिलता	

४.६	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	
४.७	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	
५	**परिच्छेद पाँच : अन्य क्षेत्र (स्थानीय विषय)**	६१
६	**परिच्छेद छ : विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापन**	६२-६७
६.१	शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	
६.२	शिक्षा योजनाको कार्यान्वयन प्रबन्ध	
७	**परिच्छेद सात : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन**	६८-७३
७.२.१	आ व २०८०।८१ देखि २०८२।८३ को तुलनात्मक विश्लेषण (शिक्षा) रु हजारमा	
७.२.२	श्रोतको आँकलन तथा वित्तीय स्रोतको व्यवस्था	
७.६.१	संघ र प्रदेश सर्शत बजेट प्रवाह स्थिति (आ. व. २०८० / ८१ देखि २०८२।८३)	
७.६.२	संघ ससर्त तर्फ (५ बर्षको प्रक्षेपण)	
७.६.३	प्रदेश ससर्त तर्फ २०८२।८३	
७.६.४	स्थानीय स्रोत तर्फ प्रक्षेपण २०८२।८३ आधार बर्ष	
७.६.५	अवयवगत बजेट प्रक्षेपण तथा स्रोत व्यवस्थापन - संक्षिप्त	
८	**परिच्छेद आठ : अनुगमन तथा मुल्याङ्कन**	७४-७६
८.१	अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	
	अनुसूची	७७- ८२
१	योजनामा लिपिवद्ध केही छोटकरी शब्दहरुको विस्तारित रुप (Acronyms / Abbreviations)	
२	पालिका सञ्चालित वाल विकास केन्द्र र सामसदायिक विद्यालयको नामावली	
३	विद्यालयगत शिक्षक दरवन्दी विवरण	
४	शिक्षा योजना निर्माणका लागि कार्यपालिका वैठकका निर्णयहरु	
	शिक्षा योजना निर्माणका लागि गठित कार्यदलका पदाधिकारीहरु	
	शिक्षा योजना निर्माणका क्रममा भएका छलफल एवम् वैठकका झलकहरु	
५	आवश्यकता पहिचान एवम् सुझाव सङ्कलनका केही झलकहरु	

१.योजनाको सारांश

गाउँ शिक्षा योजना स्थानीय तहभित्रको शिक्षा प्रणालीलाई समावेशी, गुणस्तरीय र दिगो बनाउने उद्देश्यले तयार गरिएको समग्र रणनीतिक दस्तावेज हो । यस योजनाले प्रारम्भिक बालविकास देखि माध्यमिक तथा वैकल्पिक/आजीवन शिक्षासम्मका कार्यक्रमलाई एकीकृत ढङ्गले समेटेको छ।

योजनाको प्रमुख उद्देश्यहरूमा शिक्षामा समतामूलक पहुँच, सिकाइ उपलब्धि सुधार, शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापन सुदृढीकरण, सूचना तथा प्रविधिको प्रभावकारी उपयोग तथा सुरक्षित र बालमैत्री वातावरण निर्माण समावेश छन्।

योजना तयार गर्दा तथ्याङ्क विश्लेषण, विद्यालय अवस्था अध्ययन, सरोकारवालासँग परामर्श तथा स्थानीय आवश्यकता पहिचानलाई आधार बनाइएको छ। यसले विद्यालय भर्ना र निरन्तरता, ड्रपआउट न्यूनीकरण, लक्षित समूह (बालिका, दलित, अपाङ्गता भएका बालबालिका, सीमान्तकृत समुदाय) का लागि विशेष कार्यक्रम तथा औपचारिक / वैकल्पिक शिक्षालाई प्राथमिकता दिईएको छ।

योजना कार्यान्वयन रणनीतिमा स्पष्ट लक्ष्य, परिणाम सूचक, वार्षिक कार्ययोजना, जिम्मेवारी बाँडफाँड र अनुगमन–मूल्याङ्कन व्यवस्था समावेश गरिएको छ । स्थानीय स्रोत परिचालन, अन्तर–तह समन्वय, समुदाय सहभागिता र सार्वजनिक–निजी साझेदारीलाई जोड दिइएको छ।

समग्रमा, यो शिक्षा योजना स्थानीय तहको शैक्षिक रूपान्तरणका लागि मार्गदर्शक दस्तावेज हो । योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सबै बालबालिकालाई समान अवसर, गुणस्तरीय सिकाइ र जीवनोपयोगी सीप प्रदान गर्दै सामाजिक न्याय र दिगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

२.विषय प्रवेश

संविधानतः संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहमा निहित रहेको छ। नेपालको संविधान,२०७२ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ तथा विद्यालय शिक्षा सम्बन्धि विद्यमान कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाले स्थानीय तहलाई आफ्ना भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भ अनुसार शिक्षा नीति तथा योजना निर्माण गर्ने स्पष्ट अधिकार र दायित्व प्रदान गरेको छ। यस सन्दर्भमा स्थानीय शिक्षा योजना स्थानीय तहको शिक्षा विकासको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण मानिन्छ।

स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहभित्रका बालबालिका, युवा तथा वयस्कहरूको समावेशी, गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले तयार गरिने दीर्घकालीन योजना हो । यस योजनाले प्रारम्भिक बाल विकासदेखि माध्यमिक तह, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्मका सबै आयामलाई समेट्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित लक्ष्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा बजेटको स्पष्ट खाका प्रस्तुत गर्दछ। साथै यसले संघीय तथा प्रदेशस्तरीय शिक्षा नीति, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP) तथा दिगो विकास लक्ष्य (SDG–4) सँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वयात्मकरूपमा अघि बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ।

स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया तथ्यमा आधारित, सहभागीमूलक र समावेशी हुनुपर्दछ । यस क्रममा विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदाय, सरोकारवाला निकाय तथा विषयगत विज्ञहरूको सार्थक सहभागिता सुनिश्चित गर्नु आवश्यक हुन्छ। यसले शिक्षा क्षेत्रमा विद्यमान असमानता, पहुँचको समस्या, गुणस्तरका चुनौती, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाल, अपाङ्गता मैत्री पूर्वाधार, डिजिटल शिक्षा, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् प्रतिरोधी शिक्षा प्रणाली जस्ता समसामयिक विषयहरूलाई सम्बोधन गर्न सहयोग गर्दछ।

यसरी तयार गरिने स्थानीय शिक्षा योजनाले स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रमा लगानीको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन गर्ने तथा नतिजामूलक कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ । दीर्घकालीन शेक्षिक दृष्टिकोण, स्पष्ट लक्ष्य उद्देश्य र मापनयोग्य सूचकहरूसहितको यस शिक्षा योजना मार्फत भोटखोला गाउँपालिकाले सबै पालिकावासीका लागि समावेशी, गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको अवसर स्थापित शिक्षा पद्धति सहित सुनिश्चत हुने विश्वास गरिएको छ।

३.शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

शिक्षा सामाजिक, आर्थिक तथा मानवीय विकासको आधारस्तम्भ हो । गुणस्तरीय, समावेशी र जीवनोपयोगी शिक्षा बिना दिगो विकास सम्भव हुँदैन । संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना र व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको सन्दर्भमा शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य थप बढेको छ । स्पष्ट दूरदृष्टि, लक्ष्य र रणनीति बिना सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रमहरू अपेक्षित नतिजा दिन नसक्ने हुँदा व्यवस्थित शिक्षा योजना अपरिहार्य भएको छ ।

शिक्षा योजना निर्माणको प्रमुख आवश्यकता स्थानीय सन्दर्भ, आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा विकासलाई अगाडि बढाउनु हो । देशभर शिक्षा क्षेत्रमा भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक विविधता विद्यमान छ । एउटै किसिमको नीति र कार्यक्रमले सबै स्थानका समस्या समाधान गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय तथ्याङ्क, विद्यालयको अवस्था, सिकाइ उपलब्धि, पहुँच र निरन्तरताको अवस्था, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार तथा स्रोत साधनको यथार्थ मूल्याङ्कनका आधारमा शिक्षा योजना तयार गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसले स्थानीय समस्यालाई पहिचान गरी समाधानमुखी हस्तक्षेप सुनिश्चित गर्दछ ।

शिक्षा योजना निर्माणको अर्को महत्वपूर्ण औचित्य सीमित स्रोत साधनको प्रभावकारी र पारदर्शी उपयोग हो । शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढ्दै गए तापनि स्रोतको सही प्राथमिकता निर्धारण हुन नसक्दा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन । शिक्षा योजनाले स्पष्ट प्राथमिकता, कार्यक्रम र बजेटबीचको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी स्रोतको दोहोरोपन घटाउने र नतिजामूलक लगानी सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ । साथै यसले विकास साझेदार तथा अन्य सरोकारवालासँग समन्वय र सहकार्य गर्न सहज बनाउँछ ।

समावेशीता, समानता र सामाजिक न्याय प्रवर्द्धन गर्नु पनि शिक्षा योजना निर्माणको प्रमुख औचित्य हो । बालबालिकाको पहुँचबाहिर रहने अवस्था, लैङ्गिक विभेद, जातीय तथा सामाजिक बहिष्करण, अपाङ्गता, गरिबी र भौगोलिक कठिनाइका कारण सिर्जित असमानतालाई सम्बोधन गर्न लक्षित रणनीति आवश्यक हुन्छ । शिक्षा योजनाले GESI उत्तरदायी कार्यक्रमहरू समावेश गरी पछाडि परेका तथा जोखिममा रहेका समूहको शिक्षामा पहुँच, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

त्यसैगरी, शिक्षा योजनाले शिक्षा प्रणालीको गुणस्तर सुधार र दिगोपन सुनिश्चित गर्दछ । शिक्षकको पेशागत विकास, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, शिक्षण–सिकाइ प्रक्रिया, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन प्रणाली, डिजिटल शिक्षा र नवप्रवर्तनलाई योजनाबद्ध रूपमा अघि बढाउन शिक्षा योजना आवश्यक हुन्छ । साथै, जलवायु परिवर्तन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र आपत्कालीन अवस्थामा पनि सिकाइ निरन्तरता कायम राख्ने शिक्षा प्रणाली निर्माणका लागि दीर्घकालीन सोच र तयारी शिक्षा योजनामार्फत मात्र सम्भव हुन्छ ।

यसरी, शिक्षा योजना निर्माण स्थानीयदेखि राष्ट्रिय लक्ष्यसम्मको सेतुका रूपमा कार्य गर्दछ । यसले विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP), दिगो विकास लक्ष्य (SDG–4) तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीतिसँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वय गर्दै उत्तरदायी, प्रभावकारी र परिणाममुखी शिक्षा प्रणाली निर्माण गर्न स्पष्ट दिशा प्रदान गर्दछ । त्यसैले, गुणस्तरीय, समावेशी र व्यवहारिक शिक्षा सुनिश्चित गर्न शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन एक अत्यन्त औचित्यपूर्ण कार्य हो ।

४.योजना निर्माणका आधार

शिक्षा योजना निर्माण गर्दाका देहाय बमोजिमका सामग्रीहरूलाई आधार लिएर योजना निर्माण गरिएको हो :

क) नेपालको संविधान
ख) सोह्रौँ आवधिक योजना
ग) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
घ) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७
ङ) राष्ट्रिय/प्रादेशिक/स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच
च) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली
छ) विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना

ज) राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६

झ) दिगो विकास लक्ष्य

ञ) स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८

ट) स्थानीय तहको आवधिक योजना बार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र प्रगति प्रतिवेदन

ठ) राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन, २०७८

ड) राजनीतिक दलको घोषणापत्र/बाचापत्र/प्रतिज्ञापत्रहरु

ढ) विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम

५.योजना निर्माण प्रक्रिया एवम् चरण

योजना निर्माणको क्रममा देहाय बमोजिमका प्रक्रियाहरू अवलम्वन गरिएको छ :

क) कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय (कार्यपालिकाको ३८ औँ र ४० औँ बैठक)

ख) योजना निर्माण सल्लाहकार समितिको गठन

ग) योजना निर्माण मुल्याङ्कन समितिको गठन

घ) योजना निर्माण कार्यदल गठन

ङ) सरोकारवालाहरुको भेलाको उपस्थिति र निर्णय

च) प्रथम मस्यौदा तयारी

छ) मस्यौदाको प्रस्तुतीकरण र सुझाव सहित योजना परिमार्जन

ज) योजनाको प्राविधिक मूल्याङ्कन सहित अन्तिम रुप

झ) योजनाको स्विकृति र कार्यान्वयनका लागि अनुमोदन

परिच्छेद १
गाउँपालिका परिचय

१. संक्षिप्त परिचय

क) भौगोलिक अवस्थिति

भोटखोला गाउँपालिका नेपालको कोशी प्रदेश अन्तर्गत अवस्थित रहेको छ। यसको भौगोलिक अवस्थिति अक्षांश २७ डिग्री १७ मिनेट १७ सेकेन्ड उत्तर र देशान्तर ८७ डिग्री २० मिनेट ०४ सेकेन्ड पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ । स्थानीय तहको कुल क्षेत्रफल करिब ६३९.०१ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। उचाई समुद्र सतहबाट १५६३ मिटर रहेको छ।साबिकको किमाथाङ्का, चेपुवा, हटिया र पावाखोला(१-३ वडाहरु) गाविसलाई गाभेर वि.सं. २०७३ सालमा भोटखोला गाउँपालिका बनेको हो।यसको सिमानामा पूर्वतर्फ ताप्लेजुङ जिल्ला, पश्चिमतर्फ मकालु तथा क्षेत्र उत्तरतर्फ चिन(तिब्बत स्वायत्त क्षेत्र) र दक्षिणतर्फ मकालु क्षेत्र रहेका छन् । यस स्थानीय तहको नामाकरण भौगोलिक तथा जातिगत विशेषताका आधारमा गरिएको मानिन्छ, जसले स्थानीय पहिचान र गौरवलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ ।

हावापानीको दृष्टिले हाम्रो स्थानीय तहमा सामान्यतया शीतोष्ण, ठण्डा समशीतोष्ण देखि लेकाली जलवायु पाइन्छ । गर्मी याममा वडा नं. ४ र ५ का केहि क्षेत्रमा तापक्रम बढेपनि अन्य स्थानमा तापक्रम मध्यम रहने र वर्षायाममा पर्याप्त वर्षा हुने गर्दछ । जाडो याममा तापक्रम घटेर अत्यधिक चिसो हुन्छ । मुख्य गरि वडा न. १ को किमाथाङ्का र २ का थुदाम, छुम्सुर, रिदाक, च्याम्ताङ र लिङ्गम र वडा नं. ३ को हुङगुङ क्षेत्रहरुमा अत्यधिक चिसोका कारण विद्यालयले गर्ने मिन ३५ बिदा यहि जाडो महिनामा उपयोग हुने गर्दछ । यस प्रकारको हावापानी सबै कृषि उपजका लागि त्यति अनुकुल नमानिए पनि, वन, जडिबुटि, अलैंचि तथा जैविक विविधताको दृष्टिले उपयोगी मानिन्छ ।

पर्यटकीय सम्भावनाको हिसाबले यहाँ प्राकृतिक सौन्दर्यका लागि मकालु- वरुण राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती क्षेत्र, बृहत सगरमाथा पारिस्थितिकीय प्रणालीको एउटा महत्वपूर्ण अङ्ग, अरुण-वरुण संगम स्थल, हटिया तातोपानी स्थल हुन् । मूख्य पदमार्गहरुमा द ग्रेट हिमालयन ट्रेल, मकालु बेसक्यापम्प पदमार्ग, छेसुम्ब पदमार्ग, पोप्ति भञ्ज्याङ पदमार्ग, थुदाम पदमार्ग, वरुण याङ्ले(यति ट्रेल) पदमार्ग, साल्दिम भ्याली पदमार्ग, लुङ्बसाम्ब पदमार्ग रहेका छन् । भने यस पालिकाको प्रसिद्ध पोखरीको रुपमा हाँस पोखरी, किपुक पोखरी, फोलोङछो पोखरी, मोलोङ्छो पोखरी, बन्दुके पोखरी आदि रहेका छन् । नदी, ताल, वनजंगल, डाँडाकाँडा, तिब्बतसँगको सिमावर्ति क्षेत्र , ऐतिहासिक मन्दिर, गुम्बा वा सांस्कृतिक धरोहरहरूले आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनको राम्रो सम्भावना देखाउँछन्। यद्यपि सडक पूर्वाधार, सञ्चार पूर्वाधार, प्रचार–प्रसार र व्यवस्थापनको कमीका कारण यी सम्भावनाहरू पूर्ण रूपमा उपयोग हुन सकेका छैनन् ।

स्थानीय तहमा पाइने जैविक विविधतामा विभिन्न प्रजातिका उत्तिस, चिलाउने, कटुस, असारे, टाँकी, ओखर, गोगन, ठोट्ने, भकिम्लो, लप्सी, चाँप, गुराँस, बुक, लौठ सल्लो, ठिँगुरे सल्लो, गोब्रे सल्लो, सौर, काउलो जस्ता पतझर वनस्पति पाइन्छ । चिराइतो, यार्सागुम्बा, पाँचऔँले, ठुलोओखती, पाखनवेद, हटचुर, कुटकी, पदमचाल, धुपिसल्ला, बिख्मा, टिमुर, सतुवा, सिलाजजित जस्ता जडिबुटीहरु पाइन्छन्। रेडपाण्डा, हिउँचितुवा, रुखभालु, भुइँभालु, नाउर, कस्तुरी, मृग, घोरल, झारल, थार, बाँदर, ध्वाँसे चितुवा जस्ता वन्यजन्तु तथा डाँफे, मुनाल, काँडे भ्याकुर, कालिज, पिउरा, चिलिमे, लगायतका चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन् । वन क्षेत्रले वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न, जलाधार संरक्षण गर्न र स्थानीय जीविकोपार्जनमा योगदान पुर्‍याएको छ।यहाँ कृषीतर्फ नगदे बालिको रुपमा अलैँची खेतिको प्रचुर सम्भावना रहेको यस पालिकाका वडा नं. २, ३, ४ र ५ मा व्यावसायिक रुपमा अलैँची खेति गरिदै आएको छ । त्यस्तै जडिबुटी संकलन पनि यहाँको आम्दानीको अर्को प्रमुख स्रोतको रुपमा रहेको छ । तथापि वन अतिक्रमण, र जलवायु परिवर्तनका असरले जैविक विविधतामा चुनौती सिर्जना गरिरहेको छ ।

प्राकृतिक प्रकोप तथा जोखिमको दृष्टिले यस स्थानीय तह बाढी, पहिरो, आगलागी, खडेरी तथा भूकम्प जस्ता जोखिमहरूसँग आंशिक रूपमा संवेदनशील रहेको छ । अत्यधिक खोलानालाको क्षेत्र भएको कारण विशेष गरी वर्षायाममा नदी तथा खोलानालाबाट बाढी र पहिरोको जोखिम बढ्ने गर्दछ।जोखिम न्यूनीकरणका लागि पूर्वतयारी, जनचेतना, सुरक्षित पूर्वाधार विकास तथा स्थानीय तहको आपतकालीन व्यवस्थापन क्षमता सुदृढीकरण आवश्यक देखिन्छ ।

समग्रमा, यस स्थानीय तहमा सामान्य प्राकृतिक, जैविक तथा पर्यटकीय सम्भावना रहेको छ।यो अवस्थालाई पनि दिगो व्यवस्थापन, जोखिम न्यूनीकरण र योजनाबद्ध विकासमार्फत मात्र यी स्रोतहरूको समुचित उपयोग सम्भव छ ।

ख) जनसाङ्ख्यिक संरचना

भोटखोला गाउँपालिकामा २०७८ को जनगणना अनुसार १६१६ घरधुरी र ६४३८ जनसंख्या रहेको छ।जसमध्ये पुरुष ३२०० जना र महिला ३२३८ जना रहेका छन्।यस स्थानीय तहको जनसाङ्ख्यिक संरचनाले विविधता, गतिशीलता र विकासका चुनौती तथा सम्भावनालाई एकैसाथ प्रतिबिम्बित गर्दछ । जनसङ्ख्याको बनावट हेर्दा महिला र पुरुषको अनुपात करिब सन्तुलित रहेको पाइन्छ, यद्यपि कार्यशील उमेर समूहमा पुरुषको बाह्य बसाइसराइँका कारण महिला जनसङ्ख्याको अनुपात तुलनात्मक रूपमा बढी देखिने अवस्था पनि रहेको छ । बालबालिका, किशोर–किशोरी, कार्यशील उमेर (१५–५९ वर्ष) तथा ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या वितरणले भविष्यको शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा आवश्यकतालाई संकेत गर्दछ ।

यस स्थानीय तहमा आदिवासी जनजाति, अल्पसङ्ख्यक, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा अन्य सीमान्तकृत समुदायहरूको उल्लेखनीय उपस्थिति रहेको छ। यी समूहहरू सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक पहुँचका दृष्टिले अझै पनि जोखिममा रहेको अवस्था देखिन्छ, जसले लक्षित तथा समावेशी नीतिको आवश्यकता औँल्याउँछ ।

जनसङ्ख्याको वृद्धिदर मध्यम स्तरको रहेको अनुमान गरिन्छ । जन्मदर, मृत्युदर, स्वास्थ्य सेवामा पहुँच तथा बसाइसराइँका प्रवृत्तिले यस वृद्धिदरलाई प्रभावित गरेको छ। यदि हालको प्रवृत्ति निरन्तर रहेमा आगामी वर्षहरूमा कार्यशील उमेर समूहको हिस्सा क्रमशः घट्ने र ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या बढ्ने सम्भावना देखिन्छ ।

बसाइसराइँको दृष्टिले अत्यन्तै प्रभावित यो स्थानीय तह श्रममा आधारित बाह्य तथा आन्तरिक बसाइसराइँबाट प्रभावित छ।विशेषतः कोभिड -१९ पश्चात तिब्बतसँगको व्यापारिक नाका किमाथाङ्का, रिदाक-ताले, रिदाक-सुरिल, थुदाम-अम्बोक्ल र पोप्टि बन्द भएपछि रोजगारी, शिक्षा र सेवा सुविधाको खोजीमा परिवारै बाहिरिने प्रवृत्तिले गाउँघर शुन्य हुनुको साथै स्थानीय उत्पादनशीलता र विद्यालय उमेर समूहको संख्यामा गम्भिर असर पारेको छ। यहि अवस्था कायम रहेमा कालान्तरमा केहि विद्यालयमा शुन्य विद्यार्थी हुने अनुमान गर्न सकिन्छ । जनसङ्ख्याको समग्र प्रक्षेपणले दीर्घकालमा ब्यापार व्यवसायका लागि बजार, शिक्षा, सीप विकास, रोजगारी सिर्जना र सामाजिक संरक्षण कार्यक्रमलाई जनसाङ्ख्यिक यथार्थसँग जोडेर अघि बढाउनुपर्ने आवश्यकता स्पष्ट पार्दछ।समग्रमा, यस स्थानीय तहको जनसाङ्ख्यिक संरचनाले समावेशी विकास, लक्षित शिक्षा तथा मानव संसाधन विकास रणनीतिका लागि बलियो आधार प्रदान गर्दछ ।

ग) सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

यस स्थानीय तह सामाजिक, सांस्कृतिक र भाषिक विविधतामा एकरुपता रहेको क्षेत्रका रूपमा परिचित छ । यहाँ विशेषतः भोटे, ल्होमी (सिङसावा), नावा, शेर्पा, गुरुङ, तामाङ, राई, नेवार र विश्वकर्मा जातिका मानिसहरुको बसोबास रहेको छ, जसले आपसी सहअस्तित्व, सहिष्णुता र सामाजिक सद्भावको परम्परालाई बलियो बनाएको छ। बौद्ध, इसाई, किराँत, बोन, हिन्दु तथा अन्य धर्मावलम्बीहरूको उपस्थिति रहेको यो क्षेत्रमा धार्मिक सहिष्णुता र विविध आस्था–प्रणाली सामाजिक जीवनको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकसित भएका छन्।यहाँका प्रमुख चाडपर्वमा ल्होसार, तोर्च्याक, तिङकोर, डब्ल, उँभौली तथा उधौली, ओचेवा, क्रिसमस, याहेम, दसैँ, तिहार, होली आदि रहेका छन्।स्थानीय तहमा प्रचलित परम्परा, संस्कृति, चाडपर्व, संस्कार, लोककला तथा सांस्कृतिक अभ्यासहरूले समुदायको पहिचान, मूल्य मान्यता र सामाजिक आचरणलाई निर्देशित गर्दछन् । यस्ता सांस्कृतिक सम्पदाले सामाजिक एकता, नैतिक शिक्षा र अन्तरपुस्तीय सम्बन्ध सुदृढ गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । तथापि आधुनिक जीवनशैली, सहरीकरण र वैदेशिक प्रभावका कारण केही परम्परागत अभ्यासहरूमा नयाँपन देखिन्छ ।

भाषिक दृष्टिले यस स्थानीय तहमा ल्होमी, भोटे, राई, तामाङ र शेर्पा जस्ता भाषाहरु बोलिन्छन । विद्यालयमा मुख्यतया भोटे, ल्होमी, तामाङ मातृभाषा प्रयोगमा छ, जसले सांस्कृतिक पहिचान र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा विशेष महत्त्व राख्दछन्। मातृभाषामा आधारित शिक्षा प्रदान गर्न गाउँपालिकामा ल्होकेत, खाम्दुके तामाङ र नाकेत नामक स्थानीय पाठ्यपुस्तक तयार गरी पठनपाठन गरिएको छ । यसले बालबालिकाको सिकाइ सहज बनाउने र मातृभाषामा आधारित शिक्षा प्रवर्द्धन गर्ने सम्भावना देखिन्छ ।

यहाँ पुस्तौंदेखि हस्तान्तरण हुँदै आएको स्थानीय परम्परागत रैथाने ज्ञान, सीप र प्रविधि कृषि, पशुपालन, जडीबुटी, घरेलु उद्योग, खानपान र प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनसँग जोडिएका छन् । यस्ता ज्ञान र सीपहरूले स्थानीय जीविकोपार्जन, आत्मनिर्भरता र दिगो विकासमा

योगदान पुऱ्याउँदै आएका छन् । यद्यपि पर्याप्त अभिलेखीकरण, प्रवर्द्धन र आधुनिक प्रविधिसँगको समन्वयको अभावले यी ज्ञान–सीपहरूको निरन्तरता चुनौतीमा परेको देखिन्छ ।

समग्रमा, सामाजिक-सांस्कृतिक विविधता, मातृभाषा र रैथाने ज्ञान यस स्थानीय तहका अमूल्य सम्पदा हुन्। तिनको संरक्षण, प्रवर्द्धन र शिक्षा तथा विकास योजनासँग एकीकरण गर्नु दीर्घकालीन सामाजिक विकासका लागि अपरिहार्य देखिन्छ ।

घ) आर्थिक अवस्था

यस स्थानीय तहको आर्थिक संरचना मुख्यतः कृषि र पशूपालनमा आधारित रहेको छ।कुल क्षेत्रफलको ७% भूमि खेतियोग्य छ । खेतियोग्य भूमिको ४२% भुभाग बाँझो खेत र बारीको रुपमा रहेको छ । गाउँपालिकामा ९५% भन्दा बढि घरधुरी कृषि पेसामा संलग्न छन् । प्रमुख अन्न बालीमा कोदो, मकै, गहुँ, उवा, जौ, फापर, धान रहेको छ । नगदे बालितर्फ अलैँची खेति यहाँको प्रमुख व्यवसायका रूपमा विद्यमान छ भने अन्य नगदे बालिमा जिम्बु, आलु, लसुन, च्याउ, सिस्नु रहेका छन। पशुपालनमा चौंरी, भेडा, बाख्रा, खच्चड, तथा गाइगोरु मूख्य रुपमा रहेका छन । यद्यपि सिँचाइ, प्रविधि, बजार पहुँच र मूल्य श्रृंखलाको सीमितताका कारण कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व अपेक्षाअनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन ।

उद्योग तथा व्यापारको क्षेत्रमा घरेलु तथा साना उद्योगहरूमा छुर्पि, राडिपाखी, नेपाली कागज, पाङ्देन, कितेन, ङोदेन, सिस्नो, अल्लो तथा हस्तकला उद्योग रहेका छन् । साना जलविद्युत आयोजनाले रोजगारी सिर्जना गरिरहेको भए पनि यस क्षेत्रको बेरोजगारीको अवस्थालाई त्यसले समेट्न नसकेको देखिन्छ ।

पर्यटन सम्भावनाको दृष्टिले यस स्थानीय तहमा प्राकृतिक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाले आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनको सामान्य अवसर प्रदान गरेका छन् । होमस्टे, धार्मिक यात्रा, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति र प्राकृतिक सौन्दर्यमा आधारित पर्यटन गतिविधिले आयआर्जन र रोजगारी सिर्जनामा योगदान पुऱ्याउने सम्भावना रहे तापनि पूर्वाधार विकास, प्रचार- प्रसार, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन अझै अपर्याप्त छन् ।

रोजगारीका अवसरहरू सीमित भएकाले आयआर्जनको मूख्य बाटो अलैंची खेति, जडिबुटी सङ्कलन, पशु पालन, पर्यटन व्यवसाय र वैदेशिक रोजगारी रहेको पाईन्छ। श्रमशक्तिको उल्लेखनीय हिस्सा आन्तरिक व्यवसाय र रोजगारीमा तथा आंशिक हिस्सा वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेको छ । कृषि तथा रेमिट्यान्सले घरायसी अर्थतन्त्रमा योगदान पुऱ्याए पनि दीर्घकालीन उत्पादनशील क्षेत्रमा यसको न्यून प्रयोग चुनौतीका रूपमा देखिन्छ ।

समग्रमा, यस स्थानीय तहको आर्थिक विकासका लागि कृषि आधुनिकीकरण, साना तथा मध्यम उद्यम प्रवर्द्धन, पर्यटन विकास र सीपमूलक रोजगारी सिर्जनालाई एकीकृत रूपमा अघि बढाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

ङ) शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

उपक्षेत्र	अवस्थाको विश्लेषण
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	**प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा** बालबालिकाको समग्र विकासको आधार हो । यस स्थानीय तहमा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको सङ्ख्या संघिय अनुदान पाउने १९ र स्थानीय अनुदान पाउने ६ गरेर जम्मा २५ ओटा रहेको छ भने ती केन्द्रहरूमा समेटिएका बालबालिकाको सङ्ख्या १५६ रहेको छ । केन्द्रहरूको भौगोलिक वितरण र सेवा गुणस्तरमा एकरूपता नदेखिने अवस्था छ । लैङ्गिक दृष्टिले प्रारम्भिक तहमा बालक ७६ जना र बालिका ८० जनाको सहभागिता तुलनात्मक रूपमा सन्तुलित देखिन्छ। यद्यपि अपाङ्गता भएका, दलित, आदिवासी/जनजाति तथा अन्य सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाको पहुँच र नियमितता अझै चुनौतीपूर्ण छ । अपाङ्गता–मैत्री पूर्वाधार, विशेष सिकाइ सामग्री र समावेशी शिक्षण अभ्यासको अभाव यसका प्रमुख कारण हुन् । प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा कार्यरत सहजकर्ताको सङ्ख्या २५ रहेको छ । त्यसमध्ये १९ जना संघिय अनुदानमा र ६ जना पालिकास्तरीय अनुदानमा कार्यरत रहेका छन् । अधिकांश सहजकर्ताले आधारभूत तालिम प्राप्त गरे पनि खेलमा आधारित सिकाइ, बालमनोविज्ञान र समावेशी शिक्षण विधिमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि आवश्यक देखिन्छ। सहजकर्ता र बालबालिका अनुपात ६.२४ रहेको छ, जुन केन्द्रिय मापदण्ड भन्दा निकै कम छ । पूर्वाधारको दृष्टिले सुरक्षित, बालमैत्री कक्षाकोठा, खानेपानी, शौचालय, खेल सामग्री तथा सिकाइ कुनाको उपलब्धता केन्द्रगत रूपमा असमान छ। सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग न्यून रहेको छ।यहाँ मुख्य गरि

	नेटवर्किङमै गम्भिर समस्या रहेका कारण डिजिटल सिकाइ सामग्री सीमित केन्द्रहरूमा मात्र प्रयोगमा आएका छन् । जलवायु तथा वातावरणीय दृष्टिले केही केन्द्रहरू बाढी, पहिरो, अत्यधिक चिसोको जोखिममा रहेका छन्, जसले बालबालिकाको नियमितता र स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याएको छ। सुरक्षित पूर्वाधार र वातावरणीय सचेतना कार्यक्रमको आवश्यकता देखिन्छ । समग्रमा, यस स्थानीय तहमा प्रारम्भिक बालविकासमा पहुँच विस्तार भए तापनि समावेशिता, गुणस्तर, पूर्वाधार र वातावरणीय सुरक्षामा सुधार आवश्यक छ । त्यस्तै केन्द्रगत रुपमा विद्यार्थी संख्या अति न्युन रहेको छ।स्थानीय वासिन्दाको तिब्र बसाइँसराइ क्रम रोक्ने खालका लक्षित कार्यक्रम, सहजकर्ताको क्षमता विकास र बालमैत्री वातावरण निर्माणमार्फत प्रारम्भिक शिक्षाको गुणस्तर सुदृढ र बालबालिकाको संख्या वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।
आधारभूत शिक्षा	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १–८) सबै बालबालिकाको मौलिक अधिकार र जीवनोपयोगी सिकाइको आधार हो। यस स्थानीय तहमा आधारभूत तहका विद्यालयहरूको सङ्ख्या २० रहेको छ भने अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या ९९८ रहेको छ। भर्ना दरमा सुधार देखिए तापनि कक्षा दोहोरिने, कक्षा छोड्ने र सिकाइ उपलब्धिमा तहगत भिन्नता देखिन्छ । लैङ्गिक दृष्टिले आधारभूत तहमा बालक ५०० जना र बालिका ४९८ जनाको सहभागिता तुलनात्मक रूपमा सन्तुलित देखिन्छ। यद्यपि दलित, अपाङ्गता भएका, आदिवासी/जनजाति तथा अन्य सीमान्तकृत समूहका बालबालिकाको नियमितता र सिकाइ उपलब्धि अपेक्षाकृत कमजोर रहेको अवस्था पाइन्छ । अपाङ्गता–मैत्री पूर्वाधार, सिकाई सहयोग सामग्री तथा समावेशी शिक्षण विधिको अभाव यसका प्रमुख कारण हुन् । विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाको सङ्ख्या शुन्य रहेको अनुमान छ। विद्यालयहरूको भौगोलिक वितरण केही क्षेत्रमा पहुँचमैत्री र अधिकांस क्षेत्रमा दुर्गम देखिन्छ। विद्यार्थी–शिक्षक अनुपात औसत १०.२९ रहेको छ भने गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयमा विषयगत दक्ष शिक्षकको अभाव देखिन्छ । समग्रमा सबै विषयका शिक्षक पाउन कठिन रहेको छ । विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून भएका विद्यालयहरूमा बहुकक्षा–बहुतह (Multi-Grade Multi-level) पठनपाठन सञ्चालन गर्न सक्षम र उत्साहित शिक्षकको अभाव रहेको छ । उचित तालिम, सामग्री र प्रभावकारी व्यवस्थापनको अभावले यसको प्रभावकारिता सीमित भए पनि व्यवस्थित रूपमा लागू गर्न सकेमा पहुँच र लागत–प्रभावकारिता सुधार गर्ने सम्भावना देखिन्छ । पूर्वाधारको दृष्टिले सुरक्षित कक्षाकोठा, बालमैत्री शौचालय, खानेपानी, विद्यालय कम्पाउण्ड घेराबार, पुस्तकालय र खेलकुद सुविधाको उपलब्धता विद्यालयगत रूपमा असमान छ। सिकाइ सामग्री तथा स्थानीय सन्दर्भअनुकूल पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता सीमित रहेको छ। सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग अझै न्यून छ, जसले प्रविधिमा–आधारित सिकाइ विस्तारमा कठिन चुनौती सिर्जना गरेको छ । जलवायु तथा वातावरणीय दृष्टिले केही विद्यालयहरू बाढी, पहिरो, अत्यधिक चिसो जस्ता जोखिममा रहेका छन्, जसले शैक्षिक नियमितता र पूर्वाधारमा असर पारेको छ । वडा नं. १ को विद्यालय अरु विद्यालयको तुलनामा सबैभन्दा उचाइमा रहेको छ । यो विद्यालयमा मंसिर महिना देखि नै २ बजे पछाडि चिसो सिरेटो चल्ने र घाम नलाग्ने हुनाले विद्यार्थी बस्न नसक्ने समस्या रहेको छ । यसका लागि सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार, विपद् पूर्वतयारी र वातावरणीय शिक्षाको आवश्यकता देखिन्छ । समग्रमा, यस स्थानीय तहमा आधारभूत शिक्षामा पहुँच विस्तार भए तापनि समावेशिता, सिकाइ गुणस्तर, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार तथा जलवायु–अनुकूल विद्यालय विकासमा अझै सुधार आवश्यक देखिन्छ । लक्षित समावेशी कार्यक्रम र गुणस्तर सुधारका पहलमार्फत आधारभूत शिक्षालाई सुदृढ बनाउन सकिने सम्भावना देखिन्छ ।
माध्यमिक शिक्षा	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) विद्यार्थीहरूको जीवनोपयोगी सीप, विश्लेषणात्मक सोच र भविष्यका अवसरका लागि आधार तयार गर्ने महत्वपूर्ण चरण हो । यस स्थानीय तहमा माध्यमिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या २ ओटा रहेको छ। ति मध्ये कक्षा १-१० सञ्चालन भएको १ वटा र कक्षा ६-१२ सञ्चालन भएको १ वटा रहेको छ। भने ती दुवै विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या १८२ रहेको छ। न्युन

	भर्ना दर, कक्षा छोड्ने र सिकाइ उपलब्धिमा तहगत भिन्नता देखिन्छ। लैङ्गिक दृष्टिले माध्यमिक तहमा बालक र बालिकाको सहभागिता ९९:% र १००:% रहेको छ। अपाङ्गता भएका, दलित, आदिवासी/जनजाति तथा अन्य सीमान्तकृत समूहका विद्यार्थीहरूको सहभागी दर अपेक्षाकृत कम छ, जसले लक्षित समावेशी हस्तक्षेपको आवश्यकता औँल्याउँछ। विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाको सङ्ख्या शुन्य रहेको अनुमान छ। शिक्षक–विद्यार्थी अनुपात औसत १४ रहेको छ। विषयगत दक्ष शिक्षक विशेष गरी गणित, विज्ञान, अङ्ग्रेजी तथा प्राविधिक/व्यावसायिक विषयमा सीमित उपलब्ध छन्, जसले सिकाइ गुणस्तरमा असर पुऱ्याएको छ। पूर्वाधारको दृष्टिले सुरक्षित र न्यानो कक्षाकोठा, बालमैत्री शौचालय, खानेपानी, विद्यालय कम्पाउण्ड घेराबारा, पुस्तकालय र खेलकुद सुविधाको उपलब्धता विद्यालयगत रूपमा असमान छ। सिकाइ सामग्री, प्रयोगात्मक उपकरण तथा ICT सामग्रीको पहुँच केहि मात्रामा भएपनि प्रयोग को अवस्था न्यून रहेको छ। जलवायु तथा वातावरणीय दृष्टिले केही विद्यालयहरू बाढी, पहिरो, अत्यधिक गर्मी वा चिसो जस्ता जोखिममा रहेका छन्, जसले शैक्षिक नियमितता र पूर्वाधारमा असर पुऱ्याएको छ। सुरक्षित पूर्वाधार, वातावरणीय शिक्षा र विपद् तयारी कार्यक्रम आवश्यक देखिन्छ। समग्रमा, यस स्थानीय तहमा माध्यमिक शिक्षा उपलब्ध भए तापनि विद्यार्थी भर्ना दर, समावेशिता, सिकाइ गुणस्तर, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार र ICT प्रविधि विस्तारमा सुधार आवश्यक छ। बसाइसराइ दर रोक्ने खालका लक्षित योजना र गुणस्तर सुधारका पहलमार्फत माध्यमिक शिक्षाको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ।
अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइले सबै उमेर समूहका नागरिकलाई जीवनोपयोगी सीप, साक्षरता र आर्थिक अवसर प्रदान गर्ने महत्वपूर्ण माध्यमको रूपमा काम गर्दछ। साक्षरता अभियान, बालबालिका र युवा लक्षित कार्यक्रम, महिला साक्षरता समूह, सीप विकास तालिम लगायतका पहलहरू आवश्यक देखिन्छ। पहिला साक्षरता अभियान अन्तर्गत प्रौढ शीक्षा जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन भएपनि हाल कुनै प्रयास नभएको देखीन्छ। २०७६ साल फागुन ३ गते भोटखोला गाउँपालिका साक्षर घोषणा भएको छ। यहाँको साक्षरता प्रतिशत ९५% पुगेको रहेको छ। हाललाई हिमाली भेग र विद्यालय मर्ज हुने अवस्थाका ठाउँमा सामुदायिक सिकाई केन्द्रको आवश्यकता देखिन्छ। वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम, जस्तै पुनःभर्ना, विद्यालय बाहिरका बालबालिका र किशोर–किशोरीका लागि सञ्चालन गरिएका कार्यक्रमहरू, सामाजिक र आर्थिक पृष्ठभूमि अनुसार लक्षित गरी कार्यान्वयन भइरहेका छन्। यसले बालबालिका, युवा र महिला समावेशीकरणमा सकारात्मक योगदान पुऱ्याएको छ। तथापि, समूहगत सहभागिता, नियमितता र गुणस्तरमा अझै सुधारको आवश्यकता देखिन्छ। आयआर्जन तथा व्यावसायिक सीपसँग जोडिएका तालिम कार्यक्रमले समुदायका सदस्यलाई आत्मनिर्भर र रोजगारीसक्षम बनाउने उद्देश्य राख्दछन्। यस स्थानीय तहमा सञ्चालन भएका कृषि, हस्तकला, सिलाइ–कटाइ, आईटी/प्रविधि र स्थानीय उत्पादनमा आधारित तालिममा सहभागीको सङ्ख्या उल्लेखनीय रहेको छ। यस्ता तालिमहरूले दिगो आयआर्जनको सम्भावना बढाउने भए तापनि तालिमपछि रोजगारी र बजार पहुँचमा चुनौतीहरू देखिन्छन्। सामुदायिक पुस्तकालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र डिजिटल स्रोतहरूको पहुँचमा अझै समस्या रहेको छ। कुनै पनि स्थानमा पुस्तकालय सञ्चालन नहुनु अर्को एउटा ठाडो समस्याको रुपमा रहेको छ। पुस्तकालय, सीप परीक्षण, प्रशिक्षण र परामर्शलाई एकीकृत गर्दै स्थानीय स्तरमा सिकाइ वातावरणलाई अझ प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ। समग्रमा, यस स्थानीय तहमा अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ कार्यक्रमले साक्षरता, सीप विकास, समुदाय सहभागिता, निरक्षरता न्यूनीकरण, गुणस्तरीय कार्यक्रम विस्तार, लक्षित समूहको समावेशी सहभागिता, आयआर्जन तथा सीपको व्यावसायिक उपयोग र स्थानीय पुस्तकालय तथा ज्ञान स्रोतको स्थापना र सशक्तिकरणलाई प्राथमिकता दिनु आवश्यक देखिन्छ। यसले दीर्घकालीन रूपमा समुदायमा जीवनभर सिकाइको वातावरण र दिगो विकास सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउनेछ।

यस स्थानीय तहमा शिक्षाको पहुँच विस्तार भएको देखिन्छ। प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रदेखि माध्यमिक तहसम्म विद्यार्थीहरूको भर्ना र सहभागिता वृद्धि भएको छ। प्रारम्भिक बालविकास र आधारभूत तहमा लैङ्गिक समानता अपेक्षाकृत सन्तुलित देखिन्छ भने माध्यमिक तहमा बालिकाको निरन्तरतामा केही कमी छ। अपाङ्गता भएका, दलित, आदिवासी/जनजाति तथा अन्य सीमान्तकृत समूहका बालबालिकाको पहुँच र सिकाइ उपलब्धि अझै चुनौतीपूर्ण छ, जसले लक्षित समावेशी कार्यक्रमको आवश्यकता औँल्याउँछ।विद्यालयमा वर्षेनी विद्यार्थी संख्या घट्दै जानु अर्को चुनौतिको रुपमा रहेको छ। शिक्षक क्षमता विकास र व्यवस्थापनमा सुधार आवश्यक देखिन्छ। विशेष गरी विषयगत दक्ष शिक्षकको अभाव, शिक्षक-विद्यार्थी अनुपातको असमानता, बहुकक्षा/बहुस्तरको अभ्यास प्रारम्भिक र आधारभूत तहका केहि विद्यालयमा मात्र सीमित रहेको अवस्थाले सिकाइ गुणस्तरमा प्रत्यक्ष असर पुऱ्याउँछ।

पूर्वाधार, सिकाइ सामग्री र ICT पहुँच असमान रहेको छ। सुरक्षित, बालमैत्री र अपाङ्गता–मैत्री कक्षाकोठा, पुस्तकालय, प्रयोगात्मक सामग्री र डिजिटल स्रोतहरूको अभावले गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइमा चुनौती सिर्जना गरेको छ। जलवायु तथा वातावरणीय जोखिम, जस्तै बाढी, पहिरो, अत्यधिक गर्मी वा चिसो, विद्यालय र बालविकास केन्द्रको नियमितता तथा पूर्वाधारमा प्रभावकारी असर पुऱ्याएको छ।विद्यालयमा घेराबार नहुनाले केहि विद्यालय गाउँलेको पशु चरण स्थल बनेका छन।

अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइले समुदायमा साक्षरता, सीप विकास र जीवनोपयोगी सीप प्रदान गर्ने महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। तथापि निरक्षरता न्यूनीकरण, गुणस्तरीय तालिम, आयआर्जन र व्यावसायिक सीपको प्रयोग, तथा सामुदायिक पुस्तकालय र ज्ञान स्रोतहरूको उपयोग जस्ता क्षेत्रमा कार्य गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

समग्रमा, यस स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच र समावेशिता विस्तार भए तापनि गुणस्तरीय सिकाइ, समावेशी पहुँच, शिक्षक क्षमता, पूर्वाधार सुधार, ICT पहुँच र वातावरणीय जोखिम व्यवस्थापन मुख्य चुनौती बनेका छन्। यसका लागि तथ्याङ्कमा आधारित लक्षित कार्यक्रम, समावेशी नीतिहरू, बालमैत्री वातावरण निर्माण, शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि र स्थानीय समुदायको सक्रिय सहभागिता आवश्यक छ। यी पहलहरू सफलतापूर्वक कार्यान्वयन भएमा स्थानीय तहमा दिगो, गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षा प्रणाली विकास गर्न सकिने स्पष्ट सम्भावना छ।

तालिका न १ : विद्यालय , शिक्षक र विद्यार्थी विवरण २०८२

<table>
<tr><th></th><th colspan="5">विद्यालय र सञ्चलित कक्षा</th><th colspan="5">तहगत र विद्यार्थी साधरण तर्फ</th><th colspan="5">शिक्षक एवम् जनशक्ति</th></tr>
<tr><td>ईसिडी २५</td><td>कक्षा १-३</td><td>कक्षा १-५</td><td>कक्षा १-८</td><td>कक्षा १-१०</td><td>कक्षा ६-१२</td><td>ईसिडी</td><td>कक्षा १-५</td><td>कक्षा ६-८</td><td>कक्षा ९-१०</td><td>कक्षा ११-१२</td><td>सका</td><td>प्रा शि</td><td>निमा शि</td><td>माशि</td><td>उमाशि</td></tr>
<tr><td>३ +२२</td><td>५</td><td>१०</td><td>५</td><td>१</td><td>१</td><td>१५६</td><td>६१४</td><td>३८४</td><td>१६८</td><td>१४</td><td>१९</td><td>६६</td><td>७</td><td>५</td><td>२</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="5">सरकारी अनुदान र स्थानीय शिक्षक</td><td colspan="5">१३३६</td><td>६</td><td colspan="2">७३</td><td colspan="2">७</td></tr>
<tr><td>तह</td><td></td><td>प्रा</td><td>निमा</td><td>मा</td><td>उमा</td><td colspan="5">शिक्षक विद्यार्थी अनुपात</td><td colspan="3" rowspan="2">प्राविधिक धार प्रशिक्षक संख्या</td><td colspan="2">६ माध्यमिक</td></tr>
<tr><td>दरवन्दी</td><td></td><td>६३</td><td>३</td><td>५</td><td>-</td><td colspan="5">ईसिडी १ : ४.२४</td><td colspan="2">२ निम्न माध्यमिक</td></tr>
<tr><td>राहत</td><td></td><td>३</td><td>४</td><td>-</td><td>-</td><td colspan="5">कक्षा (१-५) १ :९.३</td><td colspan="5">प्राविधिक धार विद्यार्थी ९-१० : ५७</td></tr>
<tr><td>संघ</td><td></td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>२</td><td colspan="5">कक्षा (६- ८) १ : ५४.८</td><td colspan="5">प्राविधिक धार विद्यार्थी ११ -१२ : ३</td></tr>
<tr><td>स्थानीय</td><td></td><td>८</td><td>१८</td><td>१</td><td>-</td><td colspan="5">कक्षा (९- १०) १ : ३३.६</td><td colspan="5">साधारण तर्फ विद्यार्थी ९-१० : १६८</td></tr>
<tr><td>शिसअ</td><td></td><td>-</td><td>-</td><td>४</td><td>-</td><td colspan="5">कक्षा (११-१२) १ : ७</td><td colspan="5">साधारण तर्फ विद्यार्थी ११-१२ : १४</td></tr>
</table>

१. सबल पक्ष

यस स्थानीय तहले शिक्षा क्षेत्रमा समावेशिता, गुणस्तर र पहुँच विस्तारका लागि विभिन्न असल अभ्यासहरू लागू गर्दै आएको छ। अधिकांश विद्यालयमा प्रारम्भिक बालविकासदेखि माध्यमिक तहसम्म बालबालिकाको समग्र विकास सुनिश्चित गर्न सुरक्षित, बालमैत्री र अपाङ्गता-मैत्री हुने गरी भवन निर्माण गर्न थालिएको छ। प्रारम्भिक तहमा खेलमा आधारित सिकाइ, बालमनोविज्ञान र अभिभावक सहभागिता कार्यक्रम सञ्चालन गरिएका छन् जसले बालबालिकाको नियमित उपस्थिति र सिकाइ प्रभावकारिता बढाउन सहयोग पुऱ्याएका छन्।

आधारभूत र माध्यमिक तहमा लैङ्गिक समानता सुनिश्चित गर्दै बालक र बालिकाको सहभागिता सन्तुलन कायम गरिएको छ। शिक्षक व्यवस्थापनमा सुधार गर्दै विषयगत दक्ष शिक्षकको नियुक्ति र पेशागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिएका छन्। तालिम र क्षमता अभिवृद्धि मार्फत सिकाइ गुणस्तर वृद्धि गर्ने पहलहरू सफल देखिएका छन्। चालु आ.व. मा सबै सामुदायिक विद्यालय तथा

बालविकास केन्द्रहरुमा इ-हाजिरी जडान गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ। यसले शिक्षक नियमितता वृद्दि गर्न सघाउ पुर्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

पूर्वाधार र सिकाइ वातावरण सुधारका लागि माध्यामिक विद्यालयहरूमा पुस्तकालय, प्रयोगशाला, खेलकुद सामग्री र ICT उपकरण उपलब्ध गराइएका छन् । विद्यालय भवनमा हरित र वातावरणीय सचेत पूर्वाधार लागू गरेर जलवायु जोखिम न्यूनीकरणमा कदम चालिएको छ। आयआर्जन, कृषि, हस्तकला र स्थानीय उत्पादनका तालिमहरूले समुदायमा आत्मनिर्भरता वृद्धि गरेका छन्।

यस स्थानीय तहले विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावक/समुदायको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्दै योजना, अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रक्रियामा सुधार गरेको छ । विद्यालय र समुदायबीच सहकार्य बढाएर सिकाइ गुणस्तर सुधार, समावेशी शिक्षा विस्तार र बालबालिकाको नियमित उपस्थिति सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरेको छ । यसरी लागू गरिएका असल अभ्यासहरूले स्थानीय तहमा समावेशी, गुणस्तरीय, बालमैत्री र दिगो शिक्षा प्रणाली विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका छन् र अन्य स्थानीय तहका लागि नमुना रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

२.शिक्षा क्षेत्रका समस्या

- विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकालाई समान पहुँच, सहभागिता र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न नसक्नु ।
- लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चित गर्न नसक्नु ।
- अपाङ्गता भएका र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकालाई समावेशी सिकाइ वातावरण उपलब्ध गराउन नसक्नु ।
- पाठ्यक्रमले तोकेको सिकाइ उपलब्धि प्रभावकारी रूपमा हासिल गर्न नसक्नु ।
- बालमैत्री विद्यालय निर्माण गरी सिकाइ वातावरण सुधार गर्न नसक्नु ।
- स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न नसक्नु ।
- विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको दरबन्दी पर्याप्त नहुनु ।
- शिक्षक पदपुर्ती, व्यवस्थापन, र आन्तरिक सरुवामा कठिनाई हुनु ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र नेटवर्किङको प्रभावकारी प्रयोग गर्न नसक्नु ।
- विद्यालय तथा समुदाय सम्बन्ध सुमधुर नहुनु ।
- अभिभावक शिक्षा र चेतनाको कमि ।
- साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसर उपलब्ध गराउन नसक्नु ।
- वैकल्पिक सिकाइ कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु ।
- विद्यालय र बालविकास केन्द्रमा घेराबार, शौचालय र खेलमैदान पर्याप्त नहुनु ।
- विद्यालय पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा जलवायु-उत्थानशीलता सुनिश्चित गर्न नसक्नु ।
- विद्यालयहरूको सुपरीवेक्षण, अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणाली फितलो हुनु र नतिजामुखी नहुनु ।
- विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली (CAS) लाई औपचारिकतामा मात्र सीमित राखिनु र प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न नसक्नु
- सङ्घीयता अनुरूप तीनै तहका सरकार (सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय) बीच शिक्षा ऐन, कानुन र नीतिगत स्पष्टतता नहुनु ।
- व्यवस्थापनमा पर्याप्त समन्वय र स्पष्टताको अभाव हुनु ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति (SMC) र शिक्षक अभिभावक संघ (PTA) को क्षमता अभिवृद्धि हुन नसक्नु र
- स्थानीयस्तर राजनीतिकरणको प्रभाव रहुनु ।
- शिक्षा रोजगारी र श्रम बजारसँग जोडिन नसक्नु (सैद्धान्तिक ज्ञान बढी तर व्यावहारिक, व्यावसायिक र प्राविधिक सीपको कमी)
- सानै उमेरमा वा विद्यालय तह नसक्दै विद्यार्थीहरू रोजगारीका लागि विदेशिने वा पढाइ छाड्ने (Dropout) प्रवृत्ति बढ्नु ।
- शिक्षकहरूका लागि आधुनिक शिक्षण विधि, शिक्षण सामग्री निर्माण र शिक्षण कला सम्बन्धी आधुनिक तालिमको कमी हुनु ।
- शिक्षण पेसाप्रति युवा पुस्ताको आकर्षण घट्दै जानु र कार्यरत शिक्षकहरूमा पनि कार्यसम्पादनप्रति अपेक्षित जवाफदेहिता र उत्प्रेरणाको कमी देखिनु ।
- विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको मानसिक स्वास्थ्य, मनोसामाजिक परामर्श (Counselling) र बाल संरक्षण नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्नु ।

- इन्टरनेट र सामाजिक सञ्जालको बढ्दो दुरुपयोगका कारण विद्यार्थीको ध्यान सिकाइबाट मोडिनु र यसलाई नियमन गर्ने संयन्त्रको अभाव हुनु।
- संस्थागत (निजी) र सामुदायिक (सरकारी) विद्यालयहरूबीचको भौतिक तथा शैक्षिक गुणस्तरमा ठूलो खाडल हुनु, जसले गर्दा शिक्षामा वर्गीय विभेद बढ्दै जानु।
- शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी (कुल राष्ट्रिय बजेटको प्रतिशतका रूपमा) अझै पनि पर्याप्त नहुनु र विनियोजित बजेटको पनि सही सदुपयोग हुन नसक्नु।
- प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा कार्यरत सहयोगी कार्यकर्ता (शिक्षिका) हरूको पारिश्रमिक, सेवा सुविधा र तालिम अत्यन्तै न्यून हुनु, जसले गर्दा जग नै कमजोर हुनु।

२. अवसर

- संवैधानिक तथा कानुनी आधारहरु प्राप्त हुनु ।
- शिक्षामा लगानी वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिनु।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले शिक्षाका अधिकार स्थानीय तहमा प्रदान गर्नु।
- तीन तहको सरकार तथा अन्य सङ्घ संस्थाहरुबाट शिक्षामा लगानी गर्न सकिने वातावरण हुनु।
- सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुनु।
- स्थानीय पाठ्यक्रममा वातावरण संरक्षण, हरित विद्यालय निर्माण, जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरी निर्माण र कार्यान्वयनको अवसर हुनु।
- स्थानीयतहमा भएको रैथाने ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई आन्तरिकीकरण गर्नु।
- वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण गरी विद्यार्थीको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता रोजगारीमूलक तथा प्राविधिक शिक्षामा आकर्षण: सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादनका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा (TEVT) को विस्तार र यसमा जनसहभागिता एवं आकर्षण बढ्दै जानु।
- सार्वजनिक-निजी-साझेदारी (PPP Model) को सम्भावना: शिक्षाको गुणस्तर सुधार र पूर्वाधार विकासमा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र समुदायसँग सहकार्य गर्ने वातावरण बन्नु।
- सिकाइमा नवप्रवर्तन (Innovation) र खुला शिक्षानीतिको विकास: परम्परागत शिक्षण विधिलाई बदलेर अनलाइन, खुला तथा दूर शिक्षा र नवप्रवर्धनात्मक परियोजनामा आधारित सिकाइलाई अगाडि बढाउने अवसर मिल्नु।
- समावेशी र समतामूलक शिक्षाको प्रवर्द्धन: अपाङ्गता भएका, सीमान्तकृत, र लक्षित वर्गका बालबालिकालाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा ल्याउनका लागि छात्रवृत्ति तथा विशेष प्याकेजहरूको व्यवस्था गर्ने अवसर हुनु।
- उद्यमशीलता र व्यवहारिक सीपको विकास: विद्यालय तहदेखि नै आर्जन गरेको ज्ञानलाई व्यवहारमा उतार्न मावि तहमा पढ्दै कमाउँदै (Earn while you learn) जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने बाटो खुल्नु।
- समुदाय र अभिभावकको सक्रियता: विद्यालय व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय र अभिभावकको चासो,
- अपनत्व र निगरानी बढ्दै जाँदा जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने अवसर प्राप्त हुनु।
- अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र प्रविधिको आदानप्रदान: विश्वव्यापी रूपमा विकास भएका उत्कृष्ट शैक्षिक अभ्यास, शिक्षण विधि र अनुसन्धानहरूलाई नेपाली शैक्षिक वातावरणमा अनुकूलन (Adapt) गर्न सकिने अवसर हुनुलाई शिक्षा क्षेत्रको अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ।

३. चुनौती

- लैङ्गिक, भाषिक, भौगोलिक, आर्थिक, शारीरिक अपाङ्गता, जात/जाति, आदिको विविधताका कारण सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।
- जनसाङ्खिकीय प्रवृत्ति (विशेषत: जन्म र बसाँई सराई), बनौट र बसोबास साथै भौगोलिक विकटता कारण व्यवहारिक विद्यालय नक्साङ्कन तथा समायोजन कार्यले पूर्णता पाउनु।
- स्थानीय परिवेशका कारण भैरहेको विद्यालय शिक्षक दरवन्दीलाई न्यायोचित वितरण गर्नु।
- विद्यालयमा थप आर्थिक व्यस्थापन हुन नसक्ने हुँदा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन पूर्णरूपमा गर्नु।
- दक्ष जनशक्तिको अभावका कारण पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा मुल्याकंन प्रणालीमा सुधार र शिक्षामा सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोग गर्नु।

- विपत्‌को अवस्थाको व्यवस्थापन र त्यस्ता समयमा वैकल्पिक माध्यमबाट सिकाई अवसर प्रदान गर्न आपतकालीन स्रोतसाधनको कमी।
- जनसाङ्ख्यिक समूहहरूको विविधताका कारण आजीवन सिकाइको पहिचानमा विविधता र समान अवसर सुनिश्चित गर्नु।
- सबै विद्यालयमा तोकिएअनुसारको भौतिक पूर्वाधारको निर्माण र हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्न आर्थिक स्रोत सङ्कलन गर्नु।
- जलवायु परिवर्तन र त्यसको असर कम गर्नु ।
- सिकाइ उपलब्धिको स्तर र गुणस्तरमा निरन्तरता: विद्यालयमा खुद भर्ना दर उच्च भए तापनि विद्यार्थीहरूको वास्तविक सिकाइ उपलब्धि (Learning Outcomes) कमजोर रहनु र कक्षा अनुरूपको न्यूनतम दक्षता हासिल गर्न नसक्नु।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच र व्यवस्थापन: सीपमूलक र रोजगारकेन्द्रित प्राविधिक व्यावसायिक शिक्षा (TVET) लाई स्थानीय तहसम्म विस्तार गर्नु र यसलाई बजारको मागसँग तादात्म्यता मिलाउनु।
- **सामुदायिक विद्यालयमा गुणस्तरमा एकरुपताको कमी** : सरकारी (सामुदायिक) विद्यालयहरूबीचको शैक्षिक गुणस्तर, नतिजा र पूर्वाधारमा रहेको चरम असमानतालाई न्यूनीकरण गर्नु।
- **कक्षा छाड्ने (Dropout) र कक्षा दोहोर्‍याउने दरको व्यवस्थापन**: माथिल्लो कक्षा (विशेष गरी माध्यमिक तह) मा पुग्दा विद्यार्थीहरूले विद्यालय छाड्ने दर उच्च हुनु र यसलाई रोक्न प्रभावकारी छात्रवृत्ति तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु।
- **तीन तहका सरकारबीच समन्वय र कानुनी अन्योल**: सङ्घीयताको कार्यान्वयनसँगै विद्यालय शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहमा आए तापनि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच नीतिगत, कानुनी र व्यावहारिक समन्वयको अभाव हुनु (जस्तै: सङ्घीय शिक्षा ऐनको पूर्ण कार्यान्वयन र स्पष्टता।
- **सुशासन, पारदर्शिता र जबाफदेहिताको कमी**: विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरूमा प्रशासनिक तथा आर्थिक जबाफदेहिताको कमी हुनु र शैक्षिक प्रशासनमा राजनीतिक हस्तक्षेप कायम रहनु।
- **प्रारम्भिक बाल विकास (ECD) मा न्यून लगानी**: बालबालिकाको सिकाइको जग मानिने प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रहरूको भौतिक पूर्वाधार, सहयोगी कार्यकर्ताको सेवा-सुविधा र सिकाइ वातावरण अझै पनि कमजोर रहनु।
- **अनुगमन, मूल्याङ्कन र मेन्टरिङ प्रणालीको फितलोपन**: विद्यालयहरूको नियमित, वैज्ञानिक र सहयोगी अनुगमन (Supervision) तथा शिक्षकहरूका लागि पेसागत सहयोग (Mentoring) प्रणाली प्रभावकारी हुन नसक्नु।
- **युवा जनशक्ति र प्रतिभा पलायन (Brain Drain):** उच्च शिक्षा र रोजगारीका लागि विद्यालय तह पूरा गर्ने बित्तिकै ठुलो सङ्ख्यामा युवाहरू विदेशिने प्रवृत्तिका कारण स्वदेशमै शिक्षा र रोजगारीको वातावरणप्रति विश्वास जगाउनु।

परिच्छेद २

दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ दूरदृष्टि

समतामूलक पहुँच र अनुकुल शिक्षण सिकाई वातावरणमा सिपमूलक र प्रविधिमैत्री गुणस्तरीय विद्यालयीय शिक्षा - व्यवहारिक एवम् स्वरोजगार र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति सहित समृद्ध भोटखोलापालिका हाम्रो इच्छा

२.२ लक्ष्य

समावेशी पहुँचसहित गुणस्तरीय, सिपमूलक र प्रविधिमैत्री शिक्षा प्रणालीको विकासमार्फत स्थानीय आवश्यकता र राष्ट्रिय–अन्तर्राष्ट्रिय श्रम बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने सक्षम, नैतिक र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादनमा गर्ने ।

२.३ उदेश्य

१.सबै बालबालिकालाई समान पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु।

२.विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चित गर्नु।

३.अपाङ्गता भएका र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकालाई समावेशी सिकाइ वातावरण उपलब्ध गर्नु।

४.पाठ्यक्रमले तोकेको सिकाइ उपलब्धि प्रभावकारी रूपमा हासिल गर्नु।

५.बालमैत्री विद्यालय निर्माण गरी सिकाइ वातावरण सुधार गर्नु।

६.स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु।

७.विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको पर्याप्त दरबन्दी सुनिश्चित गर्नु।

८.सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) पहुँच विस्तार गरी प्रभावकारी प्रयोग गर्नु।

९.साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसर उपलब्ध गर्नु।

१०.वैकल्पिक सिकाइ कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु।

११.विद्यालय पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा जलवायु-उत्थानशीलता सुनिश्चित गर्नु।

१२. प्राविधिक ,व्यवसायिक एवम् रोजगारमूलक शिक्षा सञ्चालन गर्नु ।

१३. शैक्षिक क्षेत्रको संरचनागत र संस्थागत सुधार गर्नु

१४. पाँच बर्षे शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि न्यूनतम स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु।

२.४ रणनीति

उद्देश्य	रणनीति
१.सबै बालबालिकालाई समान पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु।	१. बालबालिकाको भर्ना र नियमित उपस्थितिको अनुगमन सयन्त्र विकास गर्ने ।
	२. विद्यालय पहुँच नपुग्ने क्षेत्रका बालबालिकालाई लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	३. अभिभावक र समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।
	४. दूर र अपायक क्षेत्रका बालबालिकाको लागि स्कूल बस एवम् आवासीय सुविधा प्रबन्ध गर्ने।
	५ मेघा / एकीकृत विद्यालय सञ्चालन गर्ने।
	६. बालबालिकाको नियमित उपस्थितिकालागि स्थानीय सचेतनाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	७. सिकाई अनुभव विनिमयका लागि लिडर र फिडर विद्यालयको व्यवस्था र परिचालन गर्ने।
	८. सिकाई वडा पत्र र कार्यसम्पादन करार सम्झौता अनिवार्य गर्ने ।
२.विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चित गर्नु।	१. बालिकाका लागि भर्ना र प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	२.बालिका तथा किशोरी लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	३. शिक्षक र समुदायलाई लैङ्गिक समावेशी तालिम प्रदान गर्ने।

	४. विद्यालय स्तरमा समावेशी नीति र जेण्डर अडिट कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
	५. लैङ्गिक र सामाजिक समावेशी शिक्षा सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
४. अपाङ्गता भएका र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकालाई समावेशी सिकाइ वातावरण उपलब्ध गराउन गर्नु ।	१. अपाङ्गतामैत्री पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।
	२. अपाङ्ग बालबालिकाहरुका लागि सहायक सिकाइ सामग्रीको व्यवस्था गर्ने ।
	३. शिक्षकलाई समावेशी प्रकृतिको आधारभूत शिक्षण सिकाई सहजीकरण तालिम प्रदान गर्ने ।
	४. लक्षित समूहका बालबालिकाको नियमितता केन्द्रित प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
	५. अभिभावक र समुदायलाई समावेशी शिक्षा विषयमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
	६. लगानी भोटखोला गाउँपालिकाको – सुरक्षा विपन्न एवम् लक्षित बालबालिकाको (लक्षित समूह छात्रवृत्ति कोषको व्यवस्था) कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
५.पाठ्यक्रमले तोकेको सिकाइ उपलब्धि प्रभावकारी रूपमा हासिल गर्नु ।	१. शिक्षक-विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने ।
	२. सिकाइ उपलब्धि सुधार र मूल्याङ्कनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	३. पाठ्यक्रम अनुसार शिक्षण सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा अनिवार्य गर्ने ।
	४. शिक्षकलाई नविन शिक्षण विधि र प्रविधि सम्बन्धि तालिम प्रदान गर्ने ।
	५. सिकाइ उपलब्धिको अनुगमन र रिपोर्टिङ प्रणाली विकास गर्ने ।
	६. सिकाई उपलब्धि अभिवृद्धिका लागि विद्यार्थी र शिक्षक प्रतिवद्धता अनिवार्य गर्ने
७. बालमैत्री विद्यालय निर्माण गरी सिकाइ वातावरण सुधार गर्नु ।	१. सुरक्षित, बालमैत्री र अपाङ्गता–मैत्री कक्षाकोठा वातावरण विकास गर्ने ।
	२. खेलकुद, पुस्तकालय र प्रयोगशाला लगायतका पूर्वाधारमा सवलीकरण गर्ने ।
	३. अभिभावक र बालबालिकाको सहभागिता मुलक विद्यालयीय वातावरण विकास गर्ने ।
	४. विद्यालय परिसर सफाइ र हरित विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
	५. विद्यालयमा स्वास्थ्य र Clean Green Peace & Safety को वातावरण विकास गर्ने ।
८. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु ।	१. समुदाय र शिक्षकको सहभागिता सहित स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गर्ने ।
	२. स्थानीय सन्दर्भ अनुकूल सिकाइ सामग्री निर्माण संकलन र प्रयोग गर्ने ।
	३. शिक्षकलाई स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धि तालिम प्रदान गर्ने ।
	४. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन , अनुगमन र पृष्ठपोषणको संयन्त्र विकास गर्ने ।
	५. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार र सुदृढीकरणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
	६. स्थानीय मातृभाषामा सिकाई एवम् पाठ्यसामग्री विकास र कार्यान्वयन गर्ने
७.विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको दरबन्दी सुनिश्चित गर्नु ।	१. शिक्षक दरबन्दी मिलान र समायोजन गर्ने / जहाँ विद्यार्थी त्यहाँ शिक्षक नीति लागू गर्ने ।
	२. विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने ।
	३. रिक्त कक्षा व्यवस्थापन र व्यवस्थित कक्षा अनुगमन पद्धतिको विकास गर्ने ।
	४. शिक्षक प्रशिक्षण र पेशागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
	५. शिक्षक–विद्यार्थी अनुपातका आधारमा शिक्षक विवरण सुनिश्चित गर्ने ।
८. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) पहुँच विस्तार गरी	१. विद्यालयमा ICT उपकरण र इन्टरनेट सुविधा विस्तार गर्ने ।
	२. सबै विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि फोकल पर्सनको व्यवस्था गर्ने ।

प्रभावकारी प्रयोग गर्नु।	३. शिक्षकहरुका ICT सम्बन्धि क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने।
	४. डिजिटल सामग्री र प्रविधि आधारित सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	५. ICT को नियमित प्रयोग (सुरक्षा समेत) क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	६. स्थानीय समुदायमा डिजिटल साक्षरता कक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	७.विद्यालय शिक्षकका लागि सिकाई चौतारी अभिमुखीकरण र डिजिटल ट्रान्सफरमेशन एवम् AI साक्षरता सञ्चालन गर्ने
९. साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसर उपलब्ध गराउन गर्नु।	१. समुदायमा साक्षरता र जीवनपर्यन्त शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	२. महिला, युवा र लक्षित समूहका लागि आयमूलक अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	३. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाई कार्यक्रमको अनुगमन सयन्त्र विकास गर्ने।
	४. स्थानीय पुस्तकालय र सूचना एवम ज्ञान केन्द्रको स्थापना गर्ने।
	५.सामुदायिक सिकाई केन्द्रको सवलीकरण गर्ने
	६. आजीवन सिकाईका कार्यक्रम वडास्तरमा सञ्चालन गर्ने।
१०. वैकल्पिक सिकाइ कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु।	१. स्कूल बाहिरका बालबालिका र किशोर–किशोरीका लागि युवा लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	२. समुदाय र स्थानीय संस्थासँग सहकार्य गरेर वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम विस्तार गर्ने।
	३. वैकल्पिक शिक्षाको गुणस्तर सुधार संयन्त्र विकास र परिचालन गर्ने।
	४. स्थानीय सन्दर्भअनुकूल वैकल्पिक सामग्री विकास गर्ने।
	५. शिक्षक र प्रशिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
११. विद्यालय पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा जलवायु-उत्थानशीलता सुनिश्चित गर्नु।	१.कक्षाकोठा, शौचालय, खानेपानी, खेलकुद र पुस्तकालय निर्माण गर्ने।
	२.विद्यालय पूर्वाधार जलवायु जोखिम प्रतिरोधी ढाँचामा निर्माण गर्ने।
	३. विद्यालय भौतिक पूर्वाधारको नियमित मर्मत–सम्भार सुनिश्चित गर्ने।
	४.स्थानीय समुदाय र संघ/संस्थासँग सहकार्य गर्ने।
	५.भौतिक पूर्वाधारको गुणस्तर अनुगमन गर्ने।
	६.बालबालिकाको स्वास्थ्य र सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै पूर्वाधार सवलीकरण गर्ने।
	७.जलवायु अनुकूल हरित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	८.प्राकृतिक विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि विद्यालय अनुगमन सयन्त्र स्थापना गर्ने।
	९.शिक्षक र विद्यार्थीलाई वातावरणीय सुरक्षा तालिम प्रदान गर्ने।
	१०.विद्यालय स्तरमा जलवायु सचेतना र आपतकालीन तयारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
१२. प्राविधिक ,व्यवसायिक एवम् रोजगारमूलक शिक्षा सञ्चालन गर्नु ।	१. स्थानीय विशिष्टताको आधारमा विद्यालयमा सिक्दै कमाउदै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
	२. युवा स्वरोजगार प्रवर्द्धन तथा प्राविधिक सिप विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
	३.पालिकास्तरमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सीप विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने।
	४. अनौपचारिक क्षेत्रबाट हासिल गरेको सिप एवम् अनुभवलाई औपचारिक समक्षकता प्रदान गर्ने।

१३. शैक्षिक क्षेत्रको संरचनागत र संस्थागत सुधार गर्नु	१.शैक्षिक नेतृत्वको सक्षमता र क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	२. शिक्षक सहायता संयन्त्रको स्थापना र परिचालन गर्ने।
	३. विद्यालयको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन संयन्त्र स्थापना र परिचालन गर्ने ।
	४.'सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापकीय सुधार भोटखोला गाउँपालिकाको उपहार' कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
१४. शिक्षा क्षेत्रका लागि स्रोतको व्यवस्थापन लागि स्थानीय लगानी र साझेदारी वातावरण तयार गर्नु।	१.अन्तर सरकार समन्वय, साझेदारी र सहकार्यको वातावरण तयार हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
	२.शिक्षा क्षेत्रको दिगो लगानीको लागि स्थानीय स्रोत र साधनको मापन र परिचालन गर्ने
	३.स्थानीय उद्यमीहरुसंगको सहकार्यमा शिक्षा क्षेत्रमा सि एस आर परिचालन गर्ने।
	४. वजेट लाग्ने र नलाग्ने कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप वर्गिकरण तथा पेशागत श्रम शक्ति परिचालन गर्ने
	५. न्यूनतम आवश्यकता (भौगोलिक विकटता , सञ्चालित कक्षा र भर्ना विद्यार्थी संख्या) र कार्यसम्पादनका आधारमा विद्यालयमा स्रोत प्रवाह गर्ने ।

२.५ अपेक्षित उपलब्धि

- सबै बालबालिकालाई विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ।
- विद्यालय शिक्षामा लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चित भएको हुनेछ।
- अपाङ्गता भएका र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकालाई समावेशी सिकाइ वातावरण उपलब्ध भएको हुनेछ।
- पाठ्यक्रमले तोकेको सिकाइ उपलब्धि हासिल भई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त भएको हुनेछ।
- विद्यालयमा बालमैत्री सिकाइ वातावरण कायम भएको हुनेछ।
- स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ।
- विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को पहुँच र शिक्षण सिकाईमा प्रयोग भएको हुनेछ।
- डिजिटल एवम् साधरण साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाई अवसर उपलब्ध भएको हुनेछ।
- वैकल्पिक सिकाइको अवसर उपलब्ध भएको हुनेछ।
- प्राविधिक ,व्यवसायिक एवम् स्वरोजगारमूलक सीप प्राप्त भएको हुनेछ।
- शैक्षिक क्षेत्रको संरचनागत र संस्थागत सक्षमतामा सुधार भएको हुनेछ।
- विद्यालय पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा जलवायु-उत्थानशीलता सुनिश्चित भएको हुनेछ।
- सरकारी, गैरसरकारी र निजिक्षेत्र वीचको आपसी समन्वय र साझेदारीमा न्यूनतम स्रोत उपलब्ध भएको हुनेछ।

२.६ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	सूचक	तह	आधार वर्ष २०८२	२०८४	२०८७	२०९२	कार्यसम्पादन सम्वन्धी सूचनाको श्रोत
			१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा				
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	७७	७९	८२	९५	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	८६.४	८९.५	९४.	९९.	फ्ल्यास रिपोर्ट
१.२	प्रारम्भिक	स्थानीय	८२.४	८५	८९.५	९५	फ्ल्यास रिपोर्ट

	बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	६८.७	७३.	८५.	९५.	फ्ल्यास रिपोर्ट
			२. आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)				
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुदप्रवेश दर (%)	स्थानीय	९५.२	९७.२	९९	१००	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	९६.८	९७.५	९९.	१००	फ्ल्यास रिपोर्ट
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय	१२७.९	११७	११०	१०५	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	१२१.९	११५.	१०७.	१०५.	फ्ल्यास रिपोर्ट
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९६.५	९८	९९	१००	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	९७.१	९९.	९९.५	१००	फ्ल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	१३०.५	१२३	११७	११०	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश	११८.५				
		राष्ट्रिय	११८.	११५.			फ्ल्यास रिपोर्ट
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	९२	९५	९८	१००	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	९८.३				फ्ल्यास रिपोर्ट
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	११०.७	१०७	१०५	१००	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	११३.	११०.	१०७.	१०५.	फ्ल्यास रिपोर्ट
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	८७	९०	९३	९५	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश	९३.३				
		राष्ट्रिय	९३.				
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	स्थानीय	८२	८८	९४	९८	इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश	८२.९				
		राष्ट्रिय	८५.८	९३.१	९५.५	९९.५	फ्ल्यास रिपोर्ट
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५) मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	स्थानीय	२७.३	२३	१८	१३	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	२२.२	२०.	१५.	१०.	फ्ल्यास रिपोर्ट

२.१	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	स्थानीय	१.०१				इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश	१.०१				
		राष्ट्रिय	१.०२			१.०१	
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९५.२	९७	९९	१००	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	९३.८	९९.		१००	
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	१२८.९	१२०	११५	११०	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	११०.४				फ्ल्यास रिपोर्ट
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	८४.९				फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	७९.३				फ्ल्यास रिपोर्ट
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर*(%)	स्थानीय	६९	७२	७५	८२	इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय		७२.७			दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	स्थानीय	१.०१				इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	१.०१	१.०१			फ्ल्यास रिपोर्ट वि.क्षे.वि.यो.
२.१९	विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिका* (%)	स्थानीय	६१	४०	०		फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय		2.9	१.		दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)
२.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)	स्थानीय	२७.३९	३०.५	३८		पालिका अभिलेख फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	४३.७	४५.	५०.		पन्ध्रौं योजना , दि.वि.ल.४ (ने.रा.का.)

३. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)

३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	५२.३	५५	६५	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	४७.६		६५.	फ्ल्यास रिपोर्ट पन्ध्रौं योजना
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	६६.९	७०	७५	फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	७१.४			फ्ल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा	स्थानीय	१.०२	१	१	इमिस रिपोर्ट

	लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	प्रदेश				
		राष्ट्रिय	१.०२	१.	१.	पन्ध्रौँ योजना वि.क्षे.वि.यो. दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)	स्थानीय	८९	९५	९९	इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	९७.५			फ्ल्यास रिपोर्ट
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	५८	६२	७०	इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	६०.३			फ्ल्यास रिपोर्ट
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	२२	२८	३०.५	इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	२४.			फ्ल्यास रिपोर्ट
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)	स्थानीय	०	५	१०	इमिस रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	२०.६	२२.	२७.	फ्ल्यास रिपोर्ट दि.वि.ल.४ (ने.रा.का.)
	४. जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा					
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	६१.१५			आवधिक योजना
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	७६.२		९५.	सोह्रौ योजना
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	८५			
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	८२.	८९.	९५.	दि.वि.ल. ४ (ने.रा.का.)
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	स्थानीय	९५			
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	९२.		९९.	पन्ध्रौँ योजना
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	स्थानीय	०.७८			
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	०.६५			दि.वि.ल. (रा.समीक्षा)
	६. सुशासन तथा व्यवस्थापन					
६.१	आधारभूत तह (कक्षा१-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	११:६			फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	२४:०१		३०:०१	फ्ल्यास रिपोर्ट पन्ध्रौँ योजना
६.२	आधारभूत तह (कक्षा६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक	स्थानीय	४३:२			फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश				

	अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	राष्ट्रिय	३०:०१		३०:०१	फ्ल्यास रिपोर्ट पन्ध्रौँ योजना
६.३	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	२७.४			फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	३३:०१	३१:०१	३०:०१	पन्ध्रौँ योजना
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) माविद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३१			फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	४०:०१:००		३०:०१	फ्ल्यास रिपोर्टपन्ध्रौँ योजना
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	स्थानीय	२१			फ्ल्यास रिपोर्ट
		प्रदेश				
		राष्ट्रिय	४१:०१	३५:०१	३०:०१	पन्ध्रौँ योजना

परिच्छेद ३

शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्र

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

नेपालको संविधानको धारा ३९ (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन २०२८ को नवौँ संशोधनले बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाकै अङ्गको रूपमा मान्यता दिनुले यसको आवश्यकता र महत्व थप पुष्टि भएको छ। बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक एवं नैतिक सृजनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकोले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु आवश्यक भएको छ। यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर भोटखोला गाउँपालिकाले निर्माण गरेको यस शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ। सञ्चालन, रेखदेख लगायतका कार्यहरू योजनामा समेटिएका छन्। १६ औँ योजनाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई सबै स्थानीय तहसम्म पुर्याई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने र प्रारम्भिक बालविकासको चरणबाटै खेलकुद कार्यक्रमलाई सिकाइ सँग जोडेर लैजाने कार्यक्रम राखेको छ।पालिकाबाट सञ्चालित बालविकास केन्द्रको विवरण अनुसूची–१ मा दिइएको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा बालबालिकाको सर्बाङ्गिण विकासको मूख्य आधार हो। भोटखोला गाउँपालिकमा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको सङ्ख्या संघिय अनुदान पाउने १९ र स्थानीय अनुदान पाउने ५ वटा गरेर जम्मा २४ रहेको छ। ती केन्द्रहरूमा १/१ जनाको दरबन्दी रहेको छ भने एउटा बालविकास केन्द्रमा २ वटा दरबन्दी रहेको छ।यसरी प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा कार्यरत सहजकर्ताको सङ्ख्या २५ रहेको छ।त्यसमध्ये १९ जना संघिय अनुदानमा र ६ जना पालिकास्तरीय अनुदानमा कार्यरत रहेका छन् । अधिकांश सहजकर्ताले आधारभूत तालिम प्राप्त गरे पनि खेलमा आधारित सिकाइ, बालमनोविज्ञान र समावेशी शिक्षण विधिमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि आवश्यक देखिन्छ । २४ वटा बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाको सङ्ख्या १५६ रहेको छ (इमिस तथ्याङ्क २०८२) । छात्र ७६ जना र छात्रा ८० जना रहेका छन।यहाँ मूख्य गरि भोटे, शेर्पा, गुरुङ, राई र विश्वकर्मा जातिका विद्यार्थीको बाहुल्यता रहेको छ। सहजकर्ता र बालबालिका अनुपात ६.२४ रहेको छ। प्रारम्भिक बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत ८२.४% रहेको छ ।

तालिका न २ : शिक्षक वितरण २०८२

कक्षा	विद्यालय	अनुदान कोटा	न्यून	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	पालिका	वाविके	कुल जम्मा	अनुपात
प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	२५	१९	६	१५६	१ : ८.२१	३	३	२५	१: ६.२४
नीतिगत व्यवस्था : प्रति विद्यालय एक प्रारम्भिक बाल विकास कक्षा र न्यूनतम २० देखि २५ जना बालबालिका वरावर १ सहयोगी कार्यकर्ताको अवधारणा ।									

पूर्वाधारको दृष्टिले सुरक्षित, बालमैत्री कक्षाकोठा, खानेपानी, शौचालय, खेल सामग्री तथा सिकाइ कुनाको उपलब्धता केन्द्रगत रूपमा असमान छ । नेटवर्किङमा गम्भिर समस्या रहेका कारण डिजिटल सिकाइ सामग्री, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग न्यून रहेको छ।जलवायु तथा वातावरणीय दृष्टिले केही केन्द्रहरू बाढी, पहिरो, अत्यधिक चिसोको जोखिममा रहेका छन्, जसले बालबालिकाको नियमितता र स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याएको छ। सुरक्षित पूर्वाधार र वातावरणीय सचेतना कार्यक्रमको आवश्यकता देखिन्छ ।

३.१.३ उदेश्य

- चार बर्ष उमेरका सबै बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच र समता बढाउनु,
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
- प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरुको संस्थागत क्षमता सुधार गर्नु,

३.१.४ रणनीति

- सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि सङ्घीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने,
- कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने,
- जटिल भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, लोपोन्मुख तथा सिमान्तकृत समुदायका बालबालिकाका लागि विभिन्न नमूनाहरू विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा अनुकूलन गर्ने,
- लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,
- कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजि क्षेत्र र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाउने,
- ऐन र कार्यविधीमा उल्लेख भए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गर्ने,
- कार्यरत जनशक्तिको वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गर्ने, बुट क्याम्प तालिम सञ्चालन गरी सहजकर्ताको क्षमता विकास गर्ने
- स्थानीय तहको आवश्यकतामा आधारित हुने गरी प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाका लागि सुपरिवेक्षण र सहजीकरणका लागि थप छुट्टै अधिकार सम्पन्न संयन्त्र बनाउने,
- पाठ्यक्रम र मापदण्ड तथा ढाँचाहरूलाइ समयानुकुल स्थानीयकरणकालागि समायोजन तथा परिमार्जन गर्ने, अभिभावक शिक्षा सञ्चालन
- भौगोलिक विकटता र अपाङ्गता भएका तोकिएका उमेर समूहलाई सम्बोधन गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने।

३.१.५ प्रमुख उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

- सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ।

आ) नतिजा

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकारूलाई एक बर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज पहुँच हुनेछ,
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ भा प्रवेश गर्ने अवसर प्राप्त हुनेछ ,
- सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा न्यूनतम योग्यता र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारी सहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका हुनेछन्,
- बालबालिकाहरूको विकासात्मक तथा सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने पाठ्यक्रम समायोजन तथा अनुकूलन भएको हुनेछ,
- भौगोलिक जटिलता रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्न आवश्यकतामा आधारित जस्तै घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र तथा घुम्ती बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमूना विकास हुनेछ,
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार भएको हुनेछ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)२०८३।८४ -८७।८८						५ वर्षको वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधिकरण – पुर्नताजागी तालिम समेत	पटक	१	१	१	१	१	५	७५०	पालिका
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँगको सहकार्य	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका र गैसस
४	अनाथ असहाय र अपाङ्गता बालबालिका पहिचान	वडा	१	१	१	१	१	५	१२५	पालिका र वडा
	अनाथ असहाय र अपाङ्गताका लागि प्रोत्साहन / सेवा उपलब्ध	पटक	५	५	५	५	५	२५	१२५	पालिका
५	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था (शेयर %)	वटा	३	३	३	३	३	१५	३७५०	पालिका र गैसस
६	बालबालिकाको अभिलेखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	०	शिक्षा शाखा
७	बालवालिकाको अवस्था र सहभागिताको अनुगमन मूल्याङ्कन तथा सुपरिवेक्षण समिति)	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका र वडा
८	अनाथ असहाय र अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि आवासिय योजना / सुविधा	वटा	५	५	५	५	५	२५	५००	पालिका र स्थानीय समुदाय
९	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने स्थानीय उत्पादनमा आधारित नमूना दिवाखाजाको बारेमा प्रबोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका र वडा
१०	पूर्वाधार, सिकाई क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाई तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार	संख्या	२	२	२	२	२	१०	२५०	पालिका
११	बाल विकास शिक्षकको योग्यता क्षमता र पेसागत विकास	संख्या	२२	२२	२२	२२	२२	२२	०	विद्यालय
१२	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध	वडा	५	५	५	५	५	२५	०	स्वास्थ्य शाखासंग समन्वय
१३	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	पटक	निरन्तर					५	०	समुदाय र शिक्षक
१४	अभिभावक शिक्षा - वडास्तर	पटक	५	५	५	५	५	२५	१२५०	पालिका

१५	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	पटक	निरन्तर					५	०	समुदाय
१६	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध -वडास्तर	पटक	५	५	५	५	५	२५	६२५	पालिका र गैसस
१७	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारीवोध	पटक	निरन्तर					५	१२५	शिक्षा शाखा
१८	ईसिडी वालवालिकाको अभिलेख अद्यावधिक	पटक	निरन्तर					५	०	शिक्षा शाखा
१९	सहयोगी (आया) को व्यवस्था (१५- २० जना बालबालिका)	जना	१	१	१	१	१	५	७००	पालिका र समुदाय
२०	प्रारम्भिक वालविकास तथा शिक्षकको सेवा तथा सुविधामा थप प्रोत्साहन (रु ५०००)	संख्या	१९	१९	१९	१९	१९	९५	६१७५	पालिका
२१	नमुना प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्तालाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	२	२	२	२	२	१०	२५०	पालिका
२२	प्रारम्भिक बालविकास घुम्ति सहयोगी कार्यकर्ताको व्यवस्थापन (रु १५०००)	जना	३	३	३	३	३	१५	३६७५	पालिका र गैसस
	बालविकास केन्द्र घुम्ति सहयोगी कार्यकर्ताको व्यवस्थापन (रु १५०००)	जना	३	३	३	३	३	१५	३६७५	पालिका र गैसस
२३	वाल विकास केन्द्र र बाल विकास बालमैत्री सिकाई कक्षा सजावट एवम् सवलीकरुण	ओटा	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	३१२५	पालिका
२४	महिला बालवालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा , स्वास्थ्य शाखासँग समन्वयमा सचेतना कार्यक्रम	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	०	अन्तर शाखा समन्वय
२५	दिवा खाजामा थप सहयोग (प्रति १८० दिन रु ५)	विद्यार्थी	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०	८००	७२०	पालिका
२६	सिकाईका ६ कुना व्यवस्थापन - स्थानीय सामग्रीको प्रयोग	कक्षा	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	०	समुदाय र शिक्षक
२७	बाल पाठ्यपुस्तक प्रकाशन सम्प्रेषण	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
जम्मा			५४६४	५४६४	५४६०	५४६४	५४६४		२७३२०	आधार बर्ष ०८२।८३

३.२ आधारभत् शिक्षा

३.२.१ परिचय

आधारभुत शिक्षा (कक्षा १ देखि ८ सम्म) मानव जीवन, जगत र विकासको लागि अपरिहार्य हुन्छ । राज्य सञ्चालनमा विश्वका प्राय सवै देशले शिक्षालाई मूल प्राथमिकतामा राख्ने गरेको पाइन्छ । शिक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको नैसर्गिक अधिकार हो । शिक्षालाई शासन, विकास र सेवा प्रवाहको पुर्वाधारको रुपमा लिन सकिन्छ । नागरिकको सर्वाङ्गिण विकासको आधारनै

शिक्षा हो।शिक्षा कुनैपनि देशको राष्ट्रिय पुँजि हो जसले भविश्यमा राष्ट्रिय उत्पादन र उत्पादकत्वलाई सुदृढ गर्दछ । शिक्षाले सक्षम, सवल, सभ्य, समावेशी, समन्यायिक जनशक्ति उत्पादनमा सघाउछ । शिक्षामा गरेको लगानी राष्ट्रिय पुँजि निर्माण हो । त्यस्तो पुँजी परिचालनले "समृद्ध नेपाल, सुखि नेपाली " को दीर्घकालिन सोचलाई व्यवहारिक जीवनमा सावित गर्न सक्छ। शिक्षाका उल्लेखित मार्गदर्शन पुरा गर्ने आधार आधारभुत शिक्षाको कुशल सफल मितव्ययी समावेशि र समन्यायिक व्यवस्थापन हो । शिक्षाको आधार नै आधारभूत शिक्षा हो। आधारभुत शिक्षाको समुचित व्यवस्थापनको लागि राज्य संयत्रवाट तयार गरिएका संवैधानिक व्यवस्था मार्गदर्शन नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था शिक्षा सम्वन्धि योजना कार्यक्रम आयोजनाहरुको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने गरिएको छ ।

नागरिकको शिक्षालाई सुनिश्चित गर्न नेपालको संविधन २०७२ को धारा ३१ मा आधारभूत शिक्षा नि शुल्क तथा अनिवार्य प्रदान गर्ने मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न तपसिल बमोजिमका नीतिगत तथा कानुनि व्यवस्था गरिएको छ । नेपालको संविधान २०७२ को अनुसुची ८ खण्ड ८ मा आधारभुत शिक्षा तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धि व्यवस्था स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र राखिएको छ। संविधानको अनुसुचि ९ मा साझा अधिकारको दोस्रो बुँदामा शिक्षा सम्वन्धि अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। शिक्षा ऐन २०२८ संशोधन सहित शिक्षा नियमावली संशोधन सहित २०५९ शिक्षक सेवा आयोगको नियमावली शंशोधन सहित २०५७ को व्यवस्था गरिएको छ। स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ३ को दफा ११ को उपदफा २ को (ज) मा शिक्षा सम्वन्धि २३ वटा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। दीगो विकासको चौंथो लक्ष्यको रुपमा गुणस्तरीय शिक्षा रहेको छ। सन् २०३० सम्म सबै बालबालिकाहरूलाई सान्दर्भिक साथै सिकाइका सकारात्मक असरहरू प्राप्त हुनसकुन भन्ने उद्देश्यले उनीहरूका निम्ति निःशुल्क, न्यायोचित तथा गुणात्मक आधारभुत शिक्षाको सुनितश्चितता गर्ने । दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गरी वि.सं. २०८७ सम्ममा नेपाललाई मध्यम आयस्तर भएको राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य रहेको, वि.सं. २१०० सम्ममा समुन्नत राष्ट्रको स्तरमा पुऱ्याउने लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ । १६औं योजनाले शैक्षिक सुधारका लागि नीतिगत, संस्थागत सुधार गर्दै भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने रुपान्तरणकारी रणनीति लिएको छ। यसका लागि बजारको माग अनुसार सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने गरी शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । आ.व. २०८५/०८६ सम्म कक्षा १-८ पूरा गर्ने दर १०० पुर्याउने लक्ष्य लिएको छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १–८) सबै बालबालिकाले अनिवार्य रुपमा पूरा गर्नुपर्ने तहको रुपमा रहेको छ । आधारभूत शिक्षा मौलिक अधिकार र जीवनोपयोगी सिकाइको आधार पनि हो। यस स्थानीय तहमा आधारभूत तहका विद्यालयहरूको सङ्ख्या २० रहेको छ भने अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या ९९८ रहेको छ ।

लैङ्गिक दृष्टिले आधारभूत तहमा बालक ५०० जना र बालिका ४९८ जनाको सहभागिता छ। आधारभूत विद्यालयहरुमा जम्मा संघिय दरबन्दी ७३ र पालिकास्तरीय दरबन्दी २४ वटा रहेको छ ।

यस तहमा अपाङ्गता–मैत्री पूर्वाधार, सहायक सामग्री तथा समावेशी शिक्षण विधि जस्ता पक्षहरुको अपर्याप्तता रहेको छ।विद्यालयहरूको भौगोलिक वितरण केही क्षेत्रमा पहुँचमैत्री र अधिकांस क्षेत्रमा दुर्गम रहेको छ। विद्यार्थी–शिक्षक अनुपात औसत १०.२९ रहेको छ ।

तालिका न ३ : शिक्षक वितरण २०८२

आधारभूत तह कक्षा १-५										
सञ्चालित कक्षा	विद्यालय संख्या	दरवन्दी	राहत	जम्मा	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	पालिका	शिक्षण अनुदान	जम्मा	अनुपात
जम्मा	२२	६३	३	६६	६१४	१:९.०३	९	०	७५	१:८.१८
प्रति विद्यालय शिक्षक अनुपात १: ३ नोट : न्यूनतम मापदण्ड विद्यार्थीगत अनुपात १:२ र १:३ यद्यपि कक्षागत अनुपात १:३ & १:५										
आधारभूत तह कक्षा ६-८										
सञ्चालित कक्षा	विद्यालय संख्या	दरवन्दी	राहत	जम्मा	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	पालिका	शिक्षण अनुदान	जम्मा	अनुपात
जम्मा	५	३	४	७	३८४	१:५४.८५	१७	०	२४	१:१६

प्रति विद्यालय शिक्षक अनुपात १ : १ नोट : न्यूनतम मापदण्ड १: ३ / ४ र विषयगत समेत (Result : Real Needs)

पूर्वाधारको दृष्टिले सुरक्षित कक्षाकोठा, बालमैत्री शौचालय, खानेपानी, विद्यालय कम्पाउण्ड घेराबार, पुस्तकालय र खेलकुद सुविधाको उपलब्धता विद्यालयगत रूपमा असमान छ। सिकाइ सामग्री तथा स्थानीय सन्दर्भअनुकूल पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता र ढुवानीमा समस्या रहेको छ। सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा–आधारित सिकाइमा चुनौती रहेको छ।जलवायु तथा वातावरणीय दृष्टिले केही विद्यालयहरू बाढी, पहिरो, अत्यधिक चिसो जस्ता जोखिममा रहेका छन्, जसले शैक्षिक नियमितता र पूर्वाधारमा असर पारेको छ। यस तहको जम्मा दरबन्दी ७३ मध्ये २० जना महिला शिक्षक रहेका छन।यसरी हेर्दा आधारभुत तहमा महिला शिक्षकको प्रतिशत २७.३९ रहेको छ ।

३.२.४ उद्देश्य

- आधारभूत तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
- आधारभुत तहको शिक्षामा गुणस्तर सुनिश्चत गर्नु,
- आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु,

३.२.५ रणनीति

- विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने
- विद्यालयहरूको पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने
- अनिवार्य तथा नि: शुल्क आधारभूत शिक्षाका लागि कानून तर्जुमा गर्ने
- अनिवार्य तथा नि: शुल्क आधारभूत शिक्षाका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने
- विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण संकलन गरी पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने
- न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने
- शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक तथा प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तह प्रति जवाफदेही बनाउने
- विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्ध सहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्ने
- विद्यालयमा बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्ने
- सबै विद्यालयहरूमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउने
- शिक्षण सिकाइ विधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने
- प्राथमिक तहमा बहुकक्षा, बहुस्तर शिक्षणलाई कार्यान्वयन गर्ने
- आवश्यक शिक्षक तालिम, तयारी तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- पुरस्कार र दण्डको नीतिलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने
- मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ कै अभिन्न अंगको रूपमा प्रयोगमा ल्याउने
- विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई सिकाइमा सुधार ल्याउने
- कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास गर्ने
- शिक्षामा काम गर्ने सबै जनशक्तिको क्षमता विकास र उत्प्रेरणा व्यवस्थापन गर्ने
- विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चाल नगर्ने
- विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिकपरामर्श उपलब्ध गराउने
- स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गर्ने
- विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनकुल, समावेशी र समतामूलक बनाउन स्थानीय परिवेश अनुकुल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन, भाषिक विविधता अनकुलको माध्यम भाषाको उपयोग तथा सामाजिक साँस्कृतिक विविधताको सम्मान र समावेश हुने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा प्रक्रिया प्रयोग गर्ने

- विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने
- विद्यालय शिक्षालाई सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरी सहज र उपयोगी बनाउने कार्यलाई विस्तार गर्ने
- दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहार कुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्ने
- अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन र सुधार गर्ने
- शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने
- नतिजाप्रति जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गर्ने
- विद्यालयको कार्यसम्पादन र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परीक्षण गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने
- शिक्षक विकास र सहायता प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने

३.२.६ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

- अनिवार्य तथा नि: शुल्क आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुनेछ।

आ) नतिजा

- आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिता भएको हुनेछ
- सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) पुरा गरेको हुनेछ
- न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता भएको हुनेछ
- आवश्यक संख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था हुनेछ
- बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ अवसर प्राप्त हुनेछ
- विद्यालयमा पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ
- विद्यालयमा पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्ध हुनेछ
- बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल गरेको हुनेछ
- आधारभूत शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक समता सूचकमा सुधार हुनेछ
- विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील हुनेछ
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सामग्रीको पहुँचमा विस्तार तथा शिक्षण सिकाई सहजीकरणमा प्रयोग भएको हुनेछ
- जनशक्तिको क्षमता विकास भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुनेछ

इ)प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य तथा अनुमानित वजेट

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)२०८३।८४ -२०८७।८८						(५ वर्ष) वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	आवश्यकता अनुसार					५	१२५	पालिका
२	मापदण्ड अनुसार शिक्षक पदस्थापन	पटक	आवश्यकता अनुसार					५	०	पालिका
३	विद्यार्थी भर्ना तथा घरदैलो कार्यक्रम - वडास्तर	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	६२५	
४	कक्षा शिक्षण वा शैक्षिक सामग्री निर्माण सम्बन्धि शिक्षक तालिम (कक्षा १-३)	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					१९	९५०	पालिका

५	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण - विद्यालयस्तर	पटक	१	१	१	१	१	५	०	विद्यालय
६	मागमा आधारित शिक्षक पुनर्ताजगी तालिम (कक्षा ४-८)	जना	१७	१७	१७	१७	१७	८५	८५०	पालिका
७	शिक्षक विकास तथा सहायता संयन्त्र विकास र परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
८	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवाखाजाको प्रबन्ध (प्रति १८० दिन र एक रु ५)	जना	६१५	६१५	६१५	६१५	६१५	३०७५	१३८४०	पालिका र गैसस
९	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग– **लगानी पालिकाको सुरक्षाअपाङ्ग वालवलिकाको** (प्रति विद्यार्थीरु५०००)	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	२५०	पालिका
१०	नि:शुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	०	संघ ससर्त
११	स्थानीय वा मातृभाषा विषय सम्भोटालिपि पाठ्यपुस्तक प्रकाशन	पटक	सवै					५	१५००	पालिका र ससर्त
	स्थानीय वा मातृभाषा विषय सम्भोटा लिपि सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास	पटक	आवश्यकता अनुसार					१	३००	पालिका
१२	विपन्नकालागि ड्रेस, स्टेशनरी छात्रबृत्ति - **लगानी पालिकाको , सिकाईअवसर विपन्न वालवलिकाको** (प्रति विद्यार्थी रु ५०००)	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	२५००	पालिका र स्थानीय संघसंस्था
१३	विद्यालयस्तरीय परीक्षा सुदृढीकरण सहयोग	विद्यालय	१७	१७	१७	१७	१७	८५	८५०	पालिका
१४	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	पटक	१७	१७	१७	१७	१७	८५	०	विद्यालय
१५	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना	पटक	१	१	१	१	१	५	०	शिक्षा शाखा
१६	विव्यस, शिअसं का पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	वडा	५	५	५	५	५	२५	६२५	पालिका
१७	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागिता	वडा	५	५	५	५	५	२५	६२५	पालिका र वडा
	अभिभावक अन्तरक्रिया र सहभागिता	विद्यालय	१७	१७	१७	१७	१७	८५	०	पालिका
१८	अतिरिक्त क्रियाकलाप संचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
१९	पालिका घुम्ति शिक्षकको व्यवस्था	जना	५	५	५	५	५	२५	११६२५	पालिका
२०	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार व्यवस्था	जना	५	५	५	५	५	२५	२५०	पालिका
जम्मा			७१३३	७१३३	७१३३	७१३३	७१३३		३५६६५	आधार बर्ष ०८२।८३

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

श्रमप्रति सकारात्मक भावना भएका सिपमूलक जनशक्ति उत्पादन गर्ने माध्यमिक तहको शिक्षालाई साधारण, व्यवसायिक र संस्कृत गरी तीन धारमा बाँडिएको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयन सँगै कक्षा (९–१२) मा प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारको सुरुवात गरिएको छ। यो तहको शिक्षा कामको संसाधन प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। नेपालको शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसारको पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन वि.स. २०७७ वाट प्रारम्भ भएको छ। नेपालको वर्तमान संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकालाइ माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरिय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसवाट सिर्जनशिलता रचनात्मकता,अध्ययनशिलता,सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी सिपयुक्त एवम् उत्पादनशिल जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ। विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखिनै परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सिपका वारेमा अध्ययन अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनसिलता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ। १६ औँ योजनाले शिक्षा र सीपलाई उत्पादन र बजारसँग जोड्ने रूपान्तरणकारी रणनीति अन्तर्गत माध्यमिक शिक्षालाई वृत्तीविकास केन्द्रित बनाउन "पढ्दै कमाउदै र कमाउँदै पढ्दै" जस्ता कार्यक्रमलाई जोड दिएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९–१२) विद्यार्थीहरूको जीवनोपयोगी सीप, विश्लेषणात्मक सोच र भविष्यका अवसरका लागि आधार तयार गर्ने महत्वपूर्ण चरण हो। यस स्थानीय तहमा माध्यमिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या २ ओटा रहेको छ। ति मध्ये कक्षा १–१० सञ्चालन भएको १ वटा र कक्षा ६–१२ सञ्चालन भएको १ वटा रहेको छ। भने ती दुवै विद्यालयमा माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या १८२ रहेको छ। लैङ्गिक दृष्टिले माध्यमिक तहमा बालक र बालिकाको सहभागिता १.१४ रहेको छ।

तालिका न ४ : शिक्षक वितरण २०८२

माध्यमिक तह कक्षा ९-१०										
सञ्चालित कक्षा	विद्यालय संख्या	दरवन्दी	राहत	जम्मा	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	पालिका	शिक्षण अनुदान	जम्मा	अनुपात
९-१०	२	५	०	५						
११-१२	१	०	२	२						
९-१०	१ प्राविधिक धार समेत			४						
जम्मा	२	५	२	११	२३९	१: २१.७२	१	४	१६	१:१४.९३
प्रति विद्यालय शिक्षक अनुपात १: ५.५ नोट : न्यूनतम मापदण्ड १: ७ र विषयगत समेत (Result : Real Needs) कक्षा ११ र १२ समेत										
माध्यमिक तह कक्षा ९-१२										
सञ्चालित कक्षा	विद्यालय संख्या	दरवन्दी	राहत साधारण	जम्मा	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	पालिका	शिक्षण अनुदान	जम्मा	अनुपात
९-१२	१	५	२	७						
९-१२	१ प्राविधिक धार			७						
जम्मा	२	५	२	१४	२४२	१:१७.२८	१	४	१९	१:१२.७३
प्रति विद्यालय शिक्षक अनुपात १: ७ नोट : न्यूनतम मापदण्ड १: ७ र विषयगत समेत										

शिक्षक–विद्यार्थी अनुपात औसत १४ रहेको छ। विषयगत दक्ष शिक्षक विशेष गरी गणित, विज्ञान, अङ्ग्रेजी तथा प्राविधिक/व्यावसायिक विषयमा सीमित उपलब्ध छन्, जसले सिकाइ गुणस्तरमा असर पुऱ्याएको छ।

पूर्वाधारको दृष्टिले सुरक्षित र न्यानो कक्षाकोठा, बालमैत्री शौचालय, खानेपानी, विद्यालय कम्पाउण्ड घेराबारा, पुस्तकालय र खेलकुद सुविधाको उपलब्धता विद्यालयगत रूपमा असमान छ। सिकाइ सामग्री, प्रयोगात्मक उपकरण तथा ICT सामग्रीको पहुँच केहि मात्रामा भएतापनि प्रयोग को अवस्था न्यून रहेको छ।

जलवायु तथा वातावरणीय दृष्टिले केही विद्यालयहरू बाढी, पहिरो, अत्यधिक गर्मी वा चिसो जस्ता जोखिममा रहेका छन्, जसले शैक्षिक नियमितता र पूर्वाधारमा असर पुऱ्याएको छ। सुरक्षित पूर्वाधार, वातावरणीय शिक्षा र विपद् तयारी कार्यक्रम आवश्यक देखिन्छ।

समग्रमा, यस स्थानीय तहमा माध्यमिक शिक्षा उपलब्ध भए तापनि विद्यार्थी भर्ना दर, समावेशिता, सिकाइ गुणस्तर, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार र ICT प्रविधि विस्तारमा सुधार आवश्यक छ। बसाइसराइ दर रोक्ने खालका लक्षित योजना र गुणस्तर सुधारका पहलमार्फत माध्यमिक शिक्षाको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९–१२) विद्यार्थीहरूको जीवनोपयोगी सीप, विश्लेषणात्मक सोच र भविष्यका अवसरका लागि आधार तयार गर्ने महत्वपूर्ण चरण हो। यस स्थानीय तहमा माध्यमिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या २ ओटा रहेको छ। ति मध्ये कक्षा १–१० सञ्चालन भएको १ वटा र कक्षा ६–१२ सञ्चालन भएको १ वटा रहेको छ। भने ती दुवै विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या १८२ रहेको छ। न्युन भर्ना दर, कक्षा छोड्ने र सिकाइ उपलब्धिमा तहगत भिन्नता देखिन्छ ।

लैङ्गिक दृष्टिले माध्यमिक तहमा बालक र बालिकाको सहभागिता ९९:% र १००:% रहेको छ। अपाङ्गता भएका, दलित, आदिवासी/जनजाति तथा अन्य सीमान्तकृत समूहका विद्यार्थीहरूको सहभागी दर अपेक्षाकृत कम छ, जसले लक्षित समावेशी हस्तक्षेपको आवश्यकता औँल्याउँछ ।

विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाको सङ्ख्या शुन्य रहेको अनुमान छ । शिक्षक–विद्यार्थी अनुपात औसत १४ रहेको छ । विषयगत दक्ष शिक्षक विशेष गरी गणित, विज्ञान, अङ्ग्रेजी तथा प्राविधिक/व्यावसायिक विषयमा सीमित उपलब्ध छन्, जसले सिकाइ गुणस्तरमा असर पुऱ्याएको छ ।

पूर्वाधारको दृष्टिले सुरक्षित र न्यानो कक्षाकोठा, बालमैत्री शौचालय, खानेपानी, विद्यालय कम्पाउण्ड घेराबारा, पुस्तकालय र खेलकुद सुविधाको उपलब्धता विद्यालयगत रूपमा असमान छ। सिकाइ सामग्री, प्रयोगात्मक उपकरण तथा ICT सामग्रीको पहुँच केहि मात्रामा भएपनि प्रयोग को अवस्था न्यून रहेको छ।

जलवायु तथा वातावरणीय दृष्टिले केही विद्यालयहरू बाढी, पहिरो, अत्यधिक गर्मी वा चिसो जस्ता जोखिममा रहेका छन्, जसले शैक्षिक नियमितता र पूर्वाधारमा असर पुऱ्याएको छ। सुरक्षित पूर्वाधार, वातावरणीय शिक्षा र विपद् तयारी कार्यक्रम आवश्यक देखिन्छ।

समग्रमा, यस स्थानीय तहमा माध्यमिक शिक्षा उपलब्ध भए तापनि विद्यार्थी भर्ना दर, समावेशिता, सिकाइ गुणस्तर, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार र ICT प्रविधि विस्तारमा सुधार आवश्यक छ। बसाइसराइ दर रोक्ने खालका लक्षित योजना र गुणस्तर सुधारका पहलमार्फत माध्यमिक शिक्षाको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ।

३.३.३ उद्देश्य

- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु
- विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउनु

३.३.४ रणनीति

- विद्यालयहरूको नक्साङ्कन गर्ने,
- सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण, समायोजन तथा स्थापना गर्ने,
- नि:शुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने,

○ माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाउने,

○ विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ,

○ वैकल्पिक माध्यमका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

○ सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने,

○ माध्यमिक तहमा दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने,

○ शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गर्ने,

○ शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,

○ शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने,

○ हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्ने,

○ विद्यालयहरूलाई प्रकोप,सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने,

○ विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने ,

○ सक्षम र उत्प्रेरित प्रअको व्यवस्था गर्ने,

○ आवधिकरूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइमा जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने ।

३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

○ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।

आ) नतिजा

○ सबै बालबालिकाहरूलाई नि:शुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चत भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुनेछ,

○ सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पूरा गरेको हुनेछ,

○ माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुनेछ,

○ पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग, र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुनेछ,

○ माध्यमिक शिक्षा पुरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुनेछ,

○ माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार हुनेछ,

○ माध्यमिक विद्यालयहरू प्रकोप,सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुनेछ,

○ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग भई विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुगेको हुनेछ,

○ माध्यमिक तहको शिक्षामा सुशासन कायम हुनेछ,

○ माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह हुनेछ ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) २०८३।८४ – २०८७।८८						(५वर्ष)	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा	वजेट	
१	नि:शुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी र प्रवोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१२५	शिक्षा शाखा
२	बिद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमांकन	पटक	१	१	१	१	१	५	१२५	शिक्षा

	गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकीन गर्ने र सिमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना									शाखा
३	माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयको सिकाइलाइ अन्तर सम्वन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर वृद्धि	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	१२५०	प्रदेश र संघ
४	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँचसुनिश्चित गर्न बसको व्यवस्था तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका बैकल्पिक प्रवन्ध (शेयर %)	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					५	२५००	संघ र प्रदेश साझेदारी
५	प्रविधि तथा व्यवहार कुशल सिपहरूको एकिकरण तथा बिद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्वन्धी शिक्षक क्षमता विकास	जना	२	२	२	२	२	१०	२५०	पालिका
६	विव्यस,शिअसंघ पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखिकरण	जना	आवश्यकता अनुसार					२५	१५०	पालिका
७	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामाग्री तथा क्षमता विकास	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	५००	पालिका
८	विभिन्न किसिममा अपांगता भएका विद्यार्थिलाइ सहयोग	विद्यार्थी सङ्ख्या	५	५	५	५	५	२५	६२५	पालिका
९	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था	पटक	१	१	१७०	१	१	५	०	ससर्त
१०	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस तथा स्टेशनरी सहयोग	विद्यार्थी सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	१२५०	पालिका
११	सिकाइ सामाग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	माध्यमिक विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	०	ससर्त
१२	कक्षाकोठामा आधारित मूल्यांकनलाइ शिक्षण सिकाइ प्रकृयामा एकीकृत गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	०	विद्यालय
१३	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार व्यवस्था	जना	२	२	२	२	२	१०	१००	पालिका
१४	विद्यार्थी परिचालन (ईको क्लव, रेडक्रस, स्काउट)	विद्यार्थी	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१०	२५०	पालिका
१५	सुन्य NG अभियान सञ्चालन	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	२५०	पालिका
जम्मा			**१३५०**	**१३५०**	**१३५०**	**१३५०**	**१३५०**		**६७५०**	आधार बर्ष ०८२।८३

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सीप विकास

परिचय

शिक्षा विकासको संवाहक मात्र नभई पूर्वाधार विकासको पनि पूर्वाधार हो। त्यस्तै वर्तमान समयमा विकासको मूल आधार नै प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा हो भन्न कठीनाई छैन । रोजगार एवम् स्वरोजगारको मेरुदण्डको रुपमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकासलाई लिने गरिएको छ। प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाले बालबालिकाहरुमा आत्मनिर्भर र स्वरोजगार वन्न सहयोग गर्छ। वोली खाने शिक्षा भन्दा पनि गरी खाने शिक्षा प्रति अभिभावकको चासो र विद्यार्थीहरुको रुचीलाई सम्वोधन गर्न नेपाल सरकारले सामुदायिक विद्यालयहरुमा माध्यमिक तह देखि प्राविधिक धारको रुपमा कक्षा ९ देखि १२ सम्म प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षालाई समावेश गरेको छ। उक्त तहमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा अन्तर्गत कृषि,पशु,ईन्जिनियरिङ लगायतका प्राविधिक विषयहरुमा अध्ययनको अवसर प्रदान गरिएको छ। " एक पालिका एक प्राविधिक विद्यालय" को नीतिगत व्यवस्था भए अनुसार शिक्षा तथा मानवश्रोत विकास केन्द्रवाट प्रत्येक वर्षका लागि निश्चित संख्यामा विद्यालयको माग र सम्बन्धित पालिकाको सिफारिसमा उक्त प्राविधिक धार तर्फको शैक्षिक कार्यक्रमका लागि तोकिएको मापदण्ड र सूचकका आधारमा विद्यालय छनोट हुने गरेको छ । कतिपय पालिकाहरुले उक्त कार्यक्रमको सिमितता र फरक विषयमा कक्षा सञ्चालन गर्न सिटिईभिटीबाट सम्बन्धन लिई एनेक्स कार्यक्रमको रुपमा सञ्चालन गरेको पनि पाईन्छ। यस भोटखोला गाउँपालिकाका दुई ओटा माध्यमिक विद्यालयमध्ये एक विद्यालयमा प्राविधिक धार तर्फको कार्यक्रम सञ्चालन रहेको छ। समुदाय र अभिभावकको चाहाना यहाँको आवश्यकता र संभावना रहेको क्षेत्र कृषि र पशु विज्ञान तर्फको प्राविधिक शिक्षामा रहेको छ। यस गाउँपालिका कृषि वाली र पशु पालनको पकेट क्षेत्रको रुपमा परिचित पनि रहेको छ। यद्यपि यो क्षेत्र आन्तरिक पर्यटनको केन्द्र र होमस्टे र पदमार्ग पर्यटनको प्रचुर संभावना रहेको क्षेत्र पनि हो। यसको महत्व र आवश्यकतालाई सम्वोधन गर्न निजी क्षेत्रसंग समन्वय गरि अल्पकालिन स्वरोजगार मूलक सिप र तालिमको अवसरका लागि पालिका प्रयासरत रहेको छ।

३.४.१ वर्तमान अवस्था

- गाउँपालिकामा एक वटा माध्यमिक विद्यालयमामा प्राविधिक धार सञ्चालनमा रहेको
- चालु शैक्षिक सत्र १६८ बालबालिका माध्यमिक तहमा अध्ययनरत रहेको
- आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने वालवालिकाको संख्या ३८४ रहेको।
- प्राविधिक धार तर्फ ५७ जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेको
- प्राविधिक धार तर्फको अन्य विषय अध्ययन गर्न अन्यत्र जानु पर्ने वाध्यता रहेको
  संघ प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने प्राविधिक धार तर्फको शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालनको माग तर नीतिगत प्रावधानले रोकेको
- पालिकामा सञ्चालित माध्यमिक विद्यालयले स्वरोजगार एवम् रोजगारन्मुख विषय व्यवस्थापन सञ्चालन नगरेको
- माध्यमिक विद्यालयहरुमा विद्यार्थीहरुको मागलाई सम्वोधन गर्न वैदेशिक भाषा तालिमको अवसर प्राप्त नभएको
- माध्यमिक विद्यालयहरुमा रैथाने ज्ञान सीप र परम्परगत प्रविधिको सिकाईको अवसर प्रदान गर्न नसकिएको
- निजी क्षेत्रका तालिम प्रदायक संस्था तथा गाउँपालिकाका विषयगत शाखा (कृषि, पशु , शिक्षा , लघुउद्यम र प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम र महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठनागरिक शाखा) ले विद्यालयमा अध्ययनरत र अध्ययन पश्चात युवा उद्यमीलाई छोटो अवधिका सीप विकास कार्यक्रममा सहभागिता हुने अवसर प्रदान गरेको
- स्थानीय उत्पादन र जल ,जडीवुटी र पदमार्ग पर्यटन प्रवर्द्धनसंग सम्बन्धि ज्ञान र सीप सहित स्वरोजगार उन्मुख क्षेत्र रहेको

तालिका न ५ : विद्यार्थी प्रवाह स्थिति

आधारभूत तह ६-८	माध्यमिक तह ९-१०	माध्यमिक तह ११-१२		कक्षा ९-१२ प्राविधिक धार
३८४	१६८	१४		६०
१ माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ९ देखि १२ सम्म प्राविधिक धार तर्फ अध्ययनरत विद्यार्थी संख्या				
कक्षा ९	कक्षा १०	कक्षा ११	कक्षा १२	जम्मा
५७		३		६०

समस्या

- स्थानीय आवश्यकतामा आधारित ज्ञान सीप र प्रविधिमा आधारित विषय केन्द्रित प्राविधिक धारको शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक देखिएको ।
- गाउँपालिकाका सबै वडाका बालबालिकाका लागि सहज पहुँच नभएकोले पढ्नमा कम चासो रहेको
- गाउँपालिकाको आफ्नो लगानी एवम् अभिभावकको लगानीमा प्राविधिक धार तर्फ शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न खर्चिलो रहेको
- अभिभावकको अधिक चासो र विद्यार्थीको रुचीलाई सम्वोधन गर्न नसकिएको
- आवासीय सुविधा सहितको अध्ययनको लागि स्रोतको अभाव रहेको
- स्थानीय स्वरोजगार र व्यवसायमूलक व्यवसायिक तालिम सञ्चालन गर्न नसकिएको
- पशुपालन (चौरी खच्चड वाख्रा) र अलैची खेती लगायतका स्थानीय उत्पादन र उपजलाई व्यवसायमूलक वनाउन नसकिएको

अवसर

- गाउँपालिका भित्र माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुको संख्या १६८ जना रहेको
- छिमेकी पालिकाका बालबालिकाको लागि पायक पर्ने क्षेत्र भएको
- आवासीय सुविधाको पनि व्यवस्था गर्न सकिने नीतिगत प्रावधान रहेको
- गाउँपालिकाको शिक्षा नीतिमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सीप विकास कार्यक्रम प्राथमिकतामा परेको
- प्राविधिक शिक्षा एवम् व्यवसायिक सीप प्रवर्द्धनका कार्यक्रम (जस्तै : पढ्दै -कमाउदै , कमाउदै-सिक्दै) प्रति विद्यालयको चासो र विद्यार्थीहरु ईच्छुक रहेको
- प्राविधिक शिक्षा एवम् व्यवसायिक सीप प्रवर्द्धनका कार्यक्रम जस्तै पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम प्रति अभिभावक सकारात्मक देखिएको
- पालिकाका अधिकाशं क्षेत्र कृषि (अलैची) र पशुपालन (चौरी / भेडा / वाख्रा) पकेट क्षेत्रको रुपमा रहेकोले बाली र पशु विज्ञानको प्राविधिक धारको कार्यक्रम सञ्चालनका लागि उपयुक्त रहेको
- गाउँपालिकाको आवधिक रणनीतिक योजनामा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक सीप विकास कार्यक्रम प्राथमिकतामा रहेको
- पालिका र स्थानीय उद्यमीहरुहरुको साझेदारीमा सिटिईभिटीको एनेक्स कार्यक्रम सञ्चालन गर्न संभावना रहेको

३.४.२ उद्देश्य

- प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकासका अवसर सिर्जना गर्न संयन्त्र विकास गर्नु
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप प्रति अभिभावक सचेतना जगाई न्यूनतम लगानीको वातावरण तयार गर्नु
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम एवम् विद्यालय आय आर्जन कार्यक्रमको माध्यमवाट विद्यार्थीको सिकाइ आवश्यकता सम्वोधन गर्नु
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमवाट विद्यार्थीहरुको घरका कृषि उपजलाई दिवा खाजाका लागि उपयोग गर्नु
- स्थानीय विज्ञलाई वुक फ्रि डे का लागि आमन्त्रण गरी विद्यालय र विद्यार्थीहरुले रैथाने ज्ञान र सीप हासिल गर्नु
- माध्यमिक तह / आधारभूत तह विद्यालयहरुका लागि"एक विद्यालय एक करेसावारी " अभियान सञ्चालन गर्नु
- आधारभूत कक्षा (१-५) विद्यालयका लागि"एक विद्यालय एक फूलवारी"अभियान सञ्चालन गर्नु
- स्थानीय ज्ञान सीप र प्रविधिको प्रवर्द्धन सहित स्वरोजगारको अवसर सिर्जना गर्नु ।
- स्थानीय उत्पादन : अलैची र चौंरीको व्यवसायिकरण पदमार्ग पर्यटनमा विद्यार्थीहरुको सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।
- स्थानीय जलविद्युतको क्षेत्रमा युवा प्राविधिक जनशक्ति परिचालनको वातावरण तयार गर्नु ।

३.४.३ रणनीति

- स्वरोजगार एवम् आयआर्जनका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गरी आत्मनिर्भर हुन संस्थागत क्षमता वृद्धि गर्ने
- सिटिईभिटीबाट सञ्चालित स:शुल्क एनेक्स कार्यक्रमको विकल्पमा नि:शुल्क प्राविधिक धार शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- एक पालिका एक प्राविधिक विद्यालयको कार्यक्रम निरन्तर कार्यान्वयन गर्ने
- प्राविधिकधार तर्फको थप शैक्षिक कार्यक्रमको लागि विद्यालयले प्रस्तावना पत्र र पालिकाको सिफारिस सहित माग गर्ने
- वडास्तरमा लिडर र फिडर विद्यालयको रुपमा कलष्टर वनाई पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- निर्वाहमुखी कृषि उपजलाई व्यवसायिक कृषि उपजमा रुपान्तरण गर्न सबै (६-१२) पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि विद्यार्थी र विद्यालयलाई प्रोत्साहन गर्ने
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि पालिका भित्रका शिक्षा कृषि / पशु विकास शाखासँग समन्वयमा आमन्त्रित स्थानीय विज्ञ सहित एउटा प्राविधिक सहजीकरण समिति गठन र कार्यक्रम सहजीकरणका लागि परिचालन गर्ने
- प्रत्येक वडाका विद्यालयहरुमा वुक फ्रि डे कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- प्रत्येक वडामा एक विद्यालय एक करेसवारी अभियान सञ्चालन गर्ने
- प्रत्येक वडामा एक विद्यालय एक फूलवारी अभियान सञ्चालन गर्ने
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- विद्यालय आय आर्जन कार्यक्रमका लागि विद्यालयलाई (विउपूँजी) अनुदान उपलब्ध गर्ने

३.४.४ प्रमुख उपलब्धि र नतिजा

उपलब्धि

- विद्यार्थीहरुमा रोजगारी उद्यमशीलता एवम् स्वरोजगार र जिविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि हुनेछ
- विद्यार्थीहरुमा गरी खाने शिक्षा सिप सहित जीवनपयोगी सीप एवम् व्यवहार कुशलसीप हासिल भएको हुनेछ
- विद्यार्थी एवम् घर परिवारका सदस्यको जीवनस्तरमा सुधार हुनेछ
- स्थानीय तहमा भएका रैथाने एवम् परम्परागत सीपको पहिचान र प्रमाणिकरण हुनेछ

नतिजा

- आफ्नै घर आंगनमा प्राविधिक शिक्षाको अध्ययन तथा व्यवसायिक सीप विकासको अवसर प्राप्त हुनेछ
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमवाट विद्यार्थीको सिकाइ सामग्रीको खाँचो पूरा हुनेछ
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमवाट आम्दानी र खर्चको आधारमा बचत गर्ने वानीको विकास हुनेछ
- घरपरिवारमा भएको उपजको लागि आफ्नै विद्यालय बजार भई घरायसी दैनिक समस्याको समाधान हुनेछ
- प्रत्येक आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयमा करेसावारी तयार भएको हुनेछ
- पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमको लागि पालिकास्तरमा एक प्राविधिक सहजीकरण समिति वा संयन्त्र गठन हुनेछ

३ .४ .५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य तथा अनुमानित वजेट

क्र. सं.	प्रस्तावित कार्यक्रम एवम् क्रियाकलाप	ईकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) २०८३।८४ देखि २०८७।८८					५ वर्षको जम्मा	बजेट रु०००	जिम्मेवारी र स्रोत
			१	२	३	४	५			
१	पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि विद्यालय प्रोत्साहन - करेशावारी तरकारी खेति , स्थानीय सीप र पेशा – होमस्टे अल्लो सामग्री	विद्यालय/ बार्षिक	५	५	५	५	५	२५	१२५०	विद्यालय र पालिका

३	पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहजीकरण सयन्त्र गठन र परिचालन (पालिकास्तर)	आवश्यकता अनुसार	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका / अन्तर शाखा (शिक्षा कृषि र पशु)
४	स्थानीय विज्ञलाई आमन्त्रित स्रोतव्यक्तिको रुपमा परिचालन	वडास्तर	५	५	५	५	५	२५	६२५	समुदाय
५	पढ्दै कमाउदै कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि लिडर विद्यालयको व्यवस्था (वडास्तर)	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	६२५	सम्बन्धित वडा
६	पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि अनुदान (स्वरोजगार केन्द्रित उद्यम - स्थानीय उत्पादनमा आधारित)	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१०००	पालिका र समुदाय
८	व्यवहार कुशलसीप सिकाइ प्रवर्द्धन कार्यक्रम - विद्यालयस्तर - स्थानीय उत्पादन, पेशा र व्यवसाय प्रवर्द्धन –पर्यटन	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१०००	पालिका र विद्यालय अभिभावक
७	पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका लागि अभिभावक सचेतना कार्यक्रम (वडास्तर)	जना / पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका र विद्यालय
९	स्थानीय पालिकाको साझेदारी प्राविधिक सीप विकास कार्यक्रम	ओजेटी वा ईन्टर्नसिप	१	१	१	१	१	५	१२५०	पालिका र स्थानीय उद्यमी
१०	बुक फ्री फ्राइडेका लागि विद्यार्थीपरिचालन (व्यवहारिक र जीवनपयोगीसीप – स्थानीय ज्ञान र सीप)	साप्ताहिक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	७	६२५	विद्यालय
११	रैथाने सीप परीक्षण र प्रमाणिकरण कार्यक्रम (पालिकास्तर)	जना /बार्षिक	१	१	१	१	१	५	०	पालिका
जम्मा (आन्तरिक स्रोत)			**१४७५**	**१४७५**	**१४७५**	**१४७५**	**१४७५**		**७३७५**	**आधार वर्ष ०८२।८३**

३.५ अनौपचारिक तथा आजिवन सिकाई

३.५.१ परिचय

औपचारिक पद्धति भन्दा बाहिर फरक समयमा विभिन्न उमेर समुहमा दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । यो एउटा निरन्तर प्रक्रिया जस्तो पनि हो। औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानवजीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रक्रियाका प्रशोधन गर्न जीवनपर्यन्त अर्थात आजीवन सिकाई प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो सांस्कृतिक केन्द्र हो जहाँ सहभागीहरू आफ्ना जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूको बारेमा छलफल र समाधानका उपायहरू खोजी निर्णय कार्यान्वयन गर्दैछन। आफ्नो जीवनको इतिहास आफै लेख्छन। तसर्थ सिकाई जीवन पद्धतिसंग जोडिएको हुनेछ । अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समुहका लागि आफ्ना लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता साक्षरका लागि साक्षरोत्तर सिकाई अवसरका लागि स्तरबृद्धि शिक्षासंग सीप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिका सिद्धान्त, दिगो विकासको लक्ष्यमा समेत नागरिकले

शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासंग अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले समेत योगदान गर्दछ । विभिन्न सिकाई अवस्थाको आधारमा थप सिकाई अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाई संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक छ । यसका लागि अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाईको पहुँचको विस्तार, गुणस्तर बृद्धि र संस्थागत क्षमताको विकास गर्नु पर्दछ। शिक्षा क्षेत्र योजना २०८३-२०९३ ले अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाईका लागि १० वर्षभित्र निरन्तर सिकाईमा संलग्न समाज एवम् सिकाई संस्कृतिको प्रवर्धन गर्ने तर्फ लैजान्छ । स्थानीय तहको अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाईको वर्तमान अवस्था विश्लेषण धारमा समस्या एवम् चुनौतिहरूको पहिचान गर्दै चुनौतीहरूको सामना गर्न यसका उद्देश्य र नीतिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुने प्रमुख नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू यस खण्डमा समावेश गरिएको छ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

संखुवासभा जिल्लाका विभिन्न गाउँपालिकाहरूमा अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमहरू प्रशस्त मात्रामा संचालन हुदै आएका छन। भोटंखोला गाउँपालिकामा यो कार्यक्रम त्यति प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन भएको पाइदैन । यस कार्यक्रमले निरक्षरहरू विशेषत १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका निरक्षरहरूलाई साक्षर बनाउने कार्यमा योगदान गरेको देखिन्छ । भोटखोला गाउँपालिकामा १५ देखि ६० वर्ष सम्मका विद्यालयको पहुँच बाहिर रहेको व्यक्तिलाई लक्षित गरी विभिन्न वर्षमा सञ्चालन गरिएको साक्षरता कक्षाहरूबाट गाउँपालिकाको १५ देखि ६० वर्ष उमेरका जनसंख्यामा कुल साक्षरता ९५ प्रतिशत भन्दा माथि पुगेको छ । यसका लागि गाउँपालिकाहरूमा अनौपचारिक शिक्षा तर्फका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आएका थिए । यस कार्यक्रमले स्थानीय निकायहरूमा साक्षरताका कक्षा सञ्चालन गरी साक्षर हुनेलाई साक्षरोत्तर कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने भएतापनि यस भोटखोला गाउँपालिका २०७६ साल फागुन ३ मा साक्षर पालिका घोषणा भए पछि अनौपचारिक शिक्षा तर्फका कुनै पनि कार्यक्रम सञ्चालन गरेको देखिदैन । आयआर्जन तर्फ साक्षरता कार्यक्रमबाट लाभान्वितहरू विशेषत महिलाहरूलाई समूह बनाई आम्दानीसंग जोडी महिलाको समुह बनाई बचत तथा ऋणको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको पाइन्छ । गाउँपालिकामा सिकाई केन्द्रहरु नभएकोले सीप तथा आयआर्जनका थप अन्य गतिविधि सञ्चालन गर्न समेत सिकाई केन्द्रको आवश्यकता परेको देखिन्छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याइ अनौपचारिक वैकल्पिक परम्परागत र खुला शिक्षाको माध्यमबाट आजीवन सिकाई संस्कृतिको विकास गर्न, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । यो कार्यक्रम तीन तहका सरकारको साझा अधिकार सूचीमा रहेकोले प्रदेश तहमा शिक्षा विकास निर्देशनालयले अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको कार्यान्वयनमा समन्वय र सहजीकरण गर्दैछ भने स्थानीय तहहरूमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद महाशाखा÷शाखाहरूले अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाको योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने जिम्मेवारी रहेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाईको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । देश संघीय संरचनामा रुपान्तरण भए पश्चात अनौपचारिक तथा जीवनपयन्त सिकाईको व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएका तर यसको मर्म अनुसार कार्यसम्पादन हुनेसकेको देखिदैन । आवधिक रूपमा शैक्षिक सर्वेक्षण गर्ने व्यवस्था गर्न नसकिएकाले गाउँपालिकाको साक्षरता सम्बन्धि तथ्याङक अद्यावधिक हुन नसकिरहेको अवस्था छ ।

३.५.३ उद्देश्य

- अनौपचारिक तथा निरन्तर एवं जीवन पर्यन्त शिक्षाको विकास तथा विस्तार गरी सचेतना, साक्षरता, डिजिटल साक्षरता र आयआर्जनमा सहयोग गर्नु,
- सामुदायिक सिकाई केन्द्रको स्थापना र सबलीकरण गरी अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु,
- आयआर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै विशेषतः समाजमा पछाडि परेका वर्गलाई मूलधारमा ल्याउनु ।

३.५.४ रणनीति

- ○ गाउँपालिका भित्र पर्ने घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षर निरक्षरको अवस्था पहिचान र अभिलेखीकरण गरिने छ ।
- ○ सामूदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको स्थापना तथा पुनर्वितरण गरिनेछ ।
- ○ साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विभिन्न संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र अन्य संघ संस्थासंग सहकार्र्य र साझेदारीमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- ○ नवसाक्षर प्रौढ महिला तथा पुरुषहरूलाई आय आर्जनका कार्यक्रमसंग जोडी आत्मनिर्भर र व्यावसायीक बनाउन सहयोग गरिने छ ।
- ○ सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरु मार्फत मत र अभिमत सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्धनमा जोड दिइने छ
- ○ सामूदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी संघ संस्थाहरू, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गर्ने ।
- ○ सिकारुका आवश्यकताअनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गर्ने ।
- ○ सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, वैकल्पिक, खुला तथा परम्परागत विद्यालयहरूको सुदृढीकरण गर्ने ।
- ○ सामूदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ.एम. सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रका रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइको थलोका रूपमा विकास गर्ने ।
- ○ सामूदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत विभिन्न आयआर्जन तथा सिपमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

३.५.५ उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

अ) उपलब्धि

- ○ सबै नागरिकहरूलाई सचेतना, साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपयन्त सिकाईको अवसर प्राप्त हुनेछ

आ) नतिजा

- ○ सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्राप्त हुने
- ○ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई सञ्चालन हुने
- ○ सिकारूको आवश्यकताअनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइका सामग्रीहरू कार्यान्वयन हुने,
- ○ सामुदायिक सिकाइ केन्द्र आजीवन सिकाइको केन्द्रका रूपमा विकास हुने,
- ○ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सिपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गरी समकक्षता प्रदान हुने,
- ○ अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी तथ्याङ्क अध्यावधिक हुने ,
- ○ समुदायमा सचेतना प्रबर्धन भइ सचेत समाजको निर्माण हुने ।

इ)प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र स	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष २०८३।८४ -२०८७।८८					जम्मा	५ वर्षको वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५			
१	घरधुरी सर्वेक्षण र अनौपचारिक शिक्षा सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन र अद्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	१२५	पालिका र वडा

२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना (नयाँ) – एक वडा एक सामुदायिक सिकाई केन्द्र	ओटा	१	१	१	१	१	५	०	पालिका
	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको व्यवस्थापन अनुदान – नयाँ	पटक	१	२	३	४	५	१५	४५००	पालिका र समुदाय
४	आजिवन सिकाइका कार्यक्रमहरु सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत आयआर्जन मूलक कार्यक्रम सञ्चालन - वडास्तर (आमा समूह)	वडा	५	५	५	५	५	२५	१२५०	पालिका र कृषि र पशु शाखासंग समन्वय
५	स्थानीय सीप ,स्वरोजगार एवम् पर्यटन प्रवर्द्धन -होमस्टे तालिम सञ्चालन –वडास्तर (युवा समूह)	पटक	१	१	१	१	१	५	१२५०	पालिका र उद्यमशाखासंग समन्वय
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र पदाधिकारीको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	शिक्षा शाखा
७	तह १ र २ को अनौपचारिक सिकाइको माध्यमबाट सिकेका ज्ञान र सीपलाई प्रमाणिकरण	पटक	माग अनुसार					१०	०	शिक्षा शाखा
८	अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाईको तथ्याङ्क व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	०	शिक्षा शाखा
९	आयआर्जनमा आधारित साक्षरता कार्यक्रम – निरक्षर फोकस	पटक	५	५	५	५	५	२५	१२५०	पालिका
१०	डिजिटल साक्षरता कार्यक्रम - नवसाक्षर फोकस	पटक	५	५	५	५	५	२५	१२५०	पालिका
जम्मा			१९७५	१९७५	१९७५	१९७५	१९७५		९८७५	आधार बर्ष ०८२।८३

परिच्छेद ४

अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरु

४.१ पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक सिकाई सामग्रीर मुल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठयक्रम हो। पाठ्यक्रम कुनै कक्षा वा तहमा के के सिकाउने भन्ने कुरासँग मात्र सम्बन्धित हुदैन। देशकाल र परिस्थिति अनुसार विद्यार्थीमा के कस्ता क्षमता विकास गराउने हो भन्नेसँग पनि सम्बन्धित छ। के पढाउने, के कस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गराउन र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको सुनिश्चित गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्न के कसरी मुल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्ने महत्वपूर्ण आधार समेत हो। मानवीय चेतना र वौद्धिक विकासको निमित्त लिइएका उद्देश्यहरू पूरा गराउनु हो। बालबालिकाको सर्वांगीण विकास गर्नु, सभ्यता वा संस्कृतिको हस्तान्तरण एवम विकास गर्नु, शैक्षिक प्रक्रियाको स्वरुप निर्धारण गर्नु जस्ता कुराहरू पाठ्यक्रमको उद्देश्यभित्र पर्दछन्।

मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाका रुची, सामाजिक मूल्य मान्यता, समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान सिप तथा प्रविधि अनुकुल पाठ्यक्रमलाई एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रियाका रुपमा लिनु आवश्यक छ। पाठ्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि पहिलो शैक्षिक सामाग्रीको रुपमा पाठ्यपुस्तकलाई लिन सकिन्छ। सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उचित विकास नभइसकेको हाम्रो परिवेशमा विद्यार्थीको एकमात्र विकल्पको रुपमा पाठ्यपुस्तकलाई लिन सकिन्छ। जसले पामाठ्यक्रम कार्यान्वयनलाई सहयोग गर्दछ। हाल नेपालमा सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत सम्पूर्ण विद्यार्थीलाई नि:शुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण गर्ने गरिएको छ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

४.१.३ उद्देश्य

- विद्यालय तहको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नु,
- स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नु,
- पाठ्यक्रमले निर्धाररण गरे बमोजिम विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्नु।

४.१.४ रणनीति

- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गरिने,
- विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधिकरण गरिने,
- पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गरिने,
- विपद् महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने,
- शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिकातथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिने,
- शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गरिने,
- सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गरिने,
- विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गरिने,
- सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्था मिलाइने,
- शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाइने,

○ स्थानीय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गरिने,

○ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सृजना गरिने।

○ स्थानीय तहको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकास एवम् कार्यान्वयन गर्ने

○ स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने

४.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

○ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मकसोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार हुने।

आ) नतिजा

○ पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा भएको हुने,

○ पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण उपलब्ध हुने,

○ सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुने,

○ पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण भएको हुने,

○ सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्यङ्कन हुने,

○ स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन हुने।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष) २०८३।८४ – २०८७।८८						५वर्ष को वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	पाठ्क्रम अभिमुखिकरण (आन्तरिक र बाह्य)	पटक	१	१	१	१	१	५	७५०	पालिका र लिडर स्कुल
	लिडर र फिडर विद्यालय संयन्त्र परिचालन	वडास्तर	५	५	५	५	५	५	५००	पालिका र विद्यालय
२	माग आधारित शिक्षक तालिम र पुनर्ताजगि तालिम	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	७५०	पालिका
३	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकन	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१९	०	विद्यालय
४	पालिकास्तरीय परीक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापन (BEE)	आवधिक	१	१	१	१	१	५	२५००	पालिका
५	सिकाई चौतारी एवम् डिजिटल सामाग्रीको प्रयोग र उपयोग सम्बन्धि अनुशिक्षण	कक्षा	आवश्यकता अनुसार					१९	०	लिडर स्कुल
६	सूचना प्रविधिको प्रयोग र उपयोगको लागि क्षमता विकास	कक्षा	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१९	७५०	विद्यालय
७	निःशुल्क पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था	विद्यार्थी	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१९	०	ससर्त
८	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र परिमार्जन तथा कार्यान्वयन सहजीकरण	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१९	२५०	पालिका

९	माध्यम भाषाको रुपमा मातृभाषामा सामग्री विकासका लागि प्रोत्साहन	स्थानीय भाषा	आवश्यकता अनुसार					५	५००	पालिका र शिक्षक
	माध्यम भाषाको रुपमा मातृभाषाको प्रयोग	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१९	०	शिक्षक
१०	परीक्षा सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन (आन्तरिक र बाह्य)	आवधिक	आवश्यकता अनुसार					१९	०	पालिका र संघ प्रदेश
	पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक शिक्षक निर्देशिका र मुल्याङ्कन प्रविधिबो प्रयोग फलोअप	नियमित	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
११	विद्यालयस्तरीय परीक्षा तथा मुल्याङ्कनका लागि विद्यालय सहयोग	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	९५	९५०	पालिका
१२	निरन्तर मुल्याङ्कन तथा आन्तरिक मुल्याङ्कन सुदृढीकरण र अभिलेखीकरण	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	९५	९५०	पालिका
१३	विद्यार्थी सिकाई सुधार प्रतिवद्धता र प्रोत्साहन	विद्यार्थी	७	७	७	७	७	३५	३५०	पालिका र विद्यार्थी
१४	शत प्रतिशत उत्तीर्ण प्रतिवद्धता र शिक्षक प्रोत्साहन	शिक्षक	७	७	७	७	७	७	३५०	पालिका र शिक्षक
१५	स्थानीय पाठ्यपुस्तक निर्माण तथा परिमार्जन र छपाई	पटक	१	१	१	१	१	१९	१५००	पालिका
जम्मा			२१२०	२१२०	२१२०	२१२०	२१२०		१०६००	**आधार बर्ष** ०८२।८३

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य व्यावसायिक रुपमा दक्ष पेसाप्रति उत्प्रेरित समर्पित प्रतिवद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ। शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञान शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। सबै तहको शिक्षामा योग्य दक्ष समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनवाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ। यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

प्राथमिक तहमा विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा र निम्न माध्यमिक तथा माध्यमिक तहमा विषयगत रुपमा विद्यमान मापदण्ड १: ३० शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कायम गरिएको छ । प्रचलित शिक्षा ऐन तथा नियमावलीले आधारभूत तहमा कम्तिमा ७ दरबन्दी र माध्यमिक तहमा १२ दरवन्दी हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यद्यपि समय सापेक्षरुपमा Serving Class / Students कव आधारमा शिक्षक दरवन्दी एवम् जनशक्ति व्यवस्थापन हुनु उत्तम मानिन्छ । साथै यो पालिका आफैमा हिमाली क्षेत्रमा अवस्थित ग्रमाणी पालिका भएकोले विद्यार्थी संख्या न्यून हुनु अस्वभाविक मान्न सकीदैन ।

तालिका न ६ : शिक्षण संस्था र कार्यरत शिक्षक कर्मचारी विवरण २०८२

संघ दरवन्दी र अनुदान							पालिका				संघ अनुदान	
सका	प्राशि	निमाशि	माशि	उमाशि	प्र / सप्र	शिसअ	सका	प्राशि	निमाशि	माशि	लेखा	सहयोगी
१९	६६	७	५	२	८	४	६	८	१८	१	२	२२
वाल विकास केन्द्र र विद्यालय विवरण												
वाविके		आवि (१-३)		आवि (१-५)	आ वि (१-८)		मा वि		कक्षा ११-१२		कक्षा ९-१२	
४	२२	५		१०	५		२		साधरण		प्राविधिक धार (वालीविज्ञान)	

नेपालमा विगतदेखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्न शिक्षा योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याई शिक्षाको स्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छन् । यसको फलस्वरुप विद्यालयको शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने , प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण गर्ने , बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता केही प्रयास भएका छन् । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अवधिमा कक्षाकोठाको शैक्षणिक अभ्यास वा क्रियाकलापलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन् । यस अवधिमा शिक्षक पेसागत विकास प्रमाणीकरण तालिम, छोटो अवधिको मागमा आधारित तालिमहरू सञ्चालन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन प्रयत्न गरियो ।

पेसागत रुपमा सक्षम ,दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकवाट नै कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार आउन सक्छ । यसका लागि शिक्षकलाई पेसागत विकासका अवसरहरू उपलव्ध हुन आवश्यक छ। शिक्षकको पेसागत विकासका लागि विभिन्न तौरतरिकाहरू छन् । शिक्षक तालिम, कार्यशाला ,सेमिनार कनफरेन्स , कार्यमूलक अनुसन्धान , शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल , अवलोकन भ्रमण मेन्टरिङ आदि अवसरवाट शिक्षकको पेसागत विकास सम्भव छ ।

यस योजनामा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाको रुपमा विकास गर्न शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि , प्रधानाध्यापक तथा लेखापालहरूलाई विद्यालयमा गरिने लेखा व्यवस्थापन , सार्वजनिक खरिद र जिन्सी व्यवस्थापन , शिक्षकहरूलाई पेसागत विकासका विभिन्न मोडालिटिका तालिम लगायतका कार्यक्रमहरूको आवश्यकता आँकलन गरिएको छ । कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने शिक्षक पेसागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने, विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने कार्यलाई प्राथमिकता दिइएको छ। यसमा शिक्षक ब्यवस्थापनको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणबाट चुनौतिहरूको पहिचान गरि शिक्षक ब्यवस्थापन र विकासलाई प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धमा यस कार्यक्रमका उद्धेश्य पुरा गर्नका लागि अपनाइने रणनीति, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्यमुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य समावेश गरिएको छ ।

४.२.३ उद्देश्य

- विषयगत र कक्षागत रुपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नु
- विद्यालय सुपरीवेक्षण, शिक्षक तालिम,शिक्षकको पेशागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नु
- शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरुको सुनिश्चितता गर्नु

४.२.४ रणनीति

- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/
- पुनर्वितरण तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थानीय तहद्वारा शिक्षकहरुको व्यवस्थापन गर्ने ।
- शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि संघ तथा प्रदेश सँगको समन्वयमा शिक्षण सिप विकाससम्बन्धी सेवाकालीन तालिम सञ्चालन गर्ने ।

○ शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराउने । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह गठन, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक तथा अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टोरिङ्ग पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने ।
○ शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने ।
○ शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको बृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गर्ने ।
○ रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा तत्काल पदपूर्ति हुने व्यवस्थाका लागि स्थानीय स्तरमा कानुनी व्यवस्था गर्ने ।
○ नव प्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अभिमुखीकरण मार्पmत जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउन आवश्यक व्यवस्था मिलाईने ।
○ शिक्षकले कक्षा कोठामा विताउने समय सुनिश्चित गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी बनाइने ।
○ कार्ययोजना, शैक्षिक योग्यता, अनुभव लगायतको आधारमा विद्यालयमा प्रधानाध्यापकको छनौट गरिने ।

४.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

○ सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुनेछ ।

आ) नतिजा

○ राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता कार्यढाँचाको आधारमा शिक्षक तयारी, छनौट र पेसागत विकास हुनेछ,
○ शिक्षक तयारीका कोर्सहरूमा पर्याप्त विषयगत तथा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सक्षमता विकास हुनेछ,
○ शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुनेछ,
○ पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण हुनेछ,
○ शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त हुनेछ,
○ शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधितथा तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार हुनेछ,
○ शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण हुनेछ,
○ सबै विद्यालय न्यूनतम शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ,
○ शिक्षकको बृत्ति विकासका लागि पारदर्शी, र बस्तुनिष्ठ आधारसहितको पद्धति स्थापित हुनेछ ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष) २०८३।८४ -२०८७।८८						(५ वर्ष) वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षक वैङ्कको व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
२	प्रसुती अवधिमा सिकाई निरन्तरताको लागि शिक्षण सहजकर्ता एवम् घुम्ति सहजर्कताको व्यवस्था -वडास्तर	जना	५	५	५	५	५	२५	१५००	पालिका
३	विद्यालय साझा प्रतिज्ञा एवम् प्रतिवद्धता जारी र कार्यान्वयन	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	पालिका
४	शिक्षक सिकाई वडापत्र विकास र कार्यान्वयनमा प्रोत्साहन कार्यक्रम	शिक्षक	सवै	सवै	सवै	सवै	सवै	११०	५५०	पालिका
४	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण तथा सिकाई अनुभव विनिमय कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१५००	पालिका

५	कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन र पुरस्कार	जना शिक्षक	१०	१०	१०	१०	१०	१००	१०००	पालिका
६	सबै स्थायी शिक्षकको स्वास्थ्य विमा अनिवार्य (५० % योगदानमा आधारित)	शिक्षक	७०	७०	७०	७०	७०	३५०	१२२५	पालिका र शिक्षक
७	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परिक्षाको नतिजा विश्लेषण	पटक	१	१	१	१	१	५	५५०	पालिका
८	शिक्षक पेसागत सहयोग कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकको Teacher Learning Group गठन र परिचालन	तहगत र विषयगत	१	१	१	१	१	५	०	लिडर विद्यालय
९	शिक्षकलाइ परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समुह परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०००	पालिका र रोष्टर समूह
१०	शिक्षक मेन्टरिङ/कोचिङका लागि कार्यक्रम सञ्चालनका गरेर शिक्षक पेसागत सहयोग विकास	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	ससर्त
११	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाइ पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समुह वैठक/घुम्ती वैठक सञ्चालन	पटक	१५	१५	१५	१५	१५	७५	३७५	पालिका
१२	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन	जना	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	७५०	पालिका
१३	शिक्षक दरवन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	पटक	आवश्यकता अनुसार					१	१००	पालिका
१४	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता र कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	०	पालिका र विद्यालय
१५	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई पठन तत्व तथा एकीकृत ढाँचाको तालिमको ब्यवस्था	जना	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	पालिका र लिडर स्कुल
१६	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माणका लागि तालिम वा कार्यशालाको ब्यवस्था	जना	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	पालिका र लिडर स्कुल
१७	एकीकृत पाठ्यक्रममा पठन तत्व तथा एकीकृत ढाँचासम्बन्धी पुर्नताजगी तालिमको ब्यवस्था	जना	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	पालिका
१८	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको ब्यवस्था	जना	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	पालिका

१९	शिक्षक पेसागत सहयोग संयन्त्र विकास र परिचालन(Teacher Support Mechnaism / System)	विद्यालय	निरन्तर					सबै	०	विद्यालय
२०	सामुदायिक विद्यालयका प्र.अ.हरुलाई भत्ता व्यवस्थापन - शतप्रतिशत	जना	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	पालिका
२१	अस्थायी तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड तथा निर्देशिका विकास र कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१२५	शिक्षा शाखा
२२	अपाङ्गता भएका व्यक्ति, महिला, सीमान्तकृत वर्गका व्यक्तिहरूलाई शिक्षण पेसामा प्रवेश तयारी कक्षा सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	शिक्षा शाखा
२३	नियमित शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित गर्न मापदण्डको विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	०	शिक्षा शाखा र विद्यालय
२४	कमजोर विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोगी कक्षा सञ्चालन (Zero to Hero Class)	निरन्तर	आवश्यकता अनुसार					५	०	ससर्त
२५	उपचारात्मक शिक्षण पद्धति	विद्यालय	निरन्तर					२२	०	ससर्त
	प्राविधिक व्यावसायिक शिक्षा धार सञ्चालन भएका विद्यालयमा प्रयोगशालाको प्रबन्ध	विद्यालय	निरन्तर					२६	०	ससर्त
२७	शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग	पटक	निरन्तर					५	०	विद्यालय
२८	शिक्षकले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विताउने समय सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन (Teacher Spent Time Improvement Plan)	निरन्तर	निरन्तर					५	०	विद्यालय
२९	विद्यालयमा आधारित सुपरिवेक्षण तथा सहयोगका लागि क्षमता विकास	निरन्तर	निरन्तर					५	५००	पालिका र लिडर स्कुल
३०	कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन	निरन्तर	निरन्तर					५	०	पालिका
३१	पालिका स्वयं सेवक शिक्षकको व्यवस्था - आधारभूत तह १-५ - वडास्तर	जना	५	५	५	५	५	२५	५१२५	पालिका
३२	पालिका शिक्षकको व्यवस्था - आधारभूत तह ६-८	जना	८	८	८	८	८	४०	१८६००	पालिका
३३	पालिका शिक्षकको व्यवस्था - आधारभूत तह ९-१० (कोर विषय)	जना	१	१	१	१	१	५	२९७५	पालिका
३४	प्रधानाध्यापकको व्यवस्था	निरन्तर	निरन्तर					२२	०	पालिका र विव्यस

जम्मा	७८७५	७८७५	७८७५	७८७५	७८७५		३९३७५	आधार बर्ष ०८२।८३

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

विभेद र बञ्चितीकरणमा परेका वर्ग समुदाय र क्षेत्रलाई गुणस्तरीय शिक्षामा सजिलै पहुँचको सुनिश्चितता सम्भव हुँदैन। पहुँच र सहभागिताको लागि समानता पुग्ने उद्देश्य हासिल गर्न असमानताहरूबीच गरिने असमान व्यवहार नै शैक्षिक समता हो। यो आफैंमा गन्तव्य नभई एउटा माध्यम मात्र हो । भोटखोला गाउँपालिका एउटा विविधताले भरिपूर्ण गाउँपालिका हो । यसमा दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको बसोवास छ । विभिन्न शारीरिक क्षमता भएका, कमजोर आर्थिक अवस्था भएका, समाजमा पछि परेका र पारिएका दलित महिला अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरूको मिश्रित बसोबास यहाँको समुदायमा रहेको छ । समग्रमा महिलाहरूको जनसंख्या यस गाउँपालिकामा कम छ। सम्पत्ति माथिको अधिकार पुरुषको तुलनामा महिलामा कम छ। सामाजिक साँस्कृतिक तथा विभिन्न परम्परागत कार्यले गर्दा लैंगिक विभेद विद्यमान छ । बालबालिकाहरू विशेषत अपाङ्गता भएका, दलित, विपन्न परिवारमा जन्म भएका आदिहरूको लागि शिक्षामा पहुँच कठीन रहेको छ।

बालबालिकामा भएका भिन्नताहरूले पहुँच सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरी समता कायम गर्न आवश्यक छ। यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सिर्जना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रबन्ध गर्नुपर्दछ। समता अभिवृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्व दिएको महसुस गर्नुपर्दछ। यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ।

यसमा देखिएका अन्तर तथा चुनौतिहरू हटाई विविधता अनुकूल हुने गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच सहभागिता तथा सिकाइका लागि समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्नका लागि यस योजनामा अपनाइने रणनीति तथा क्रियाकलापहरू समेत उल्लेख गरिएको छ। पहुँच र सहभागिताका लागि समानता पुग्ने उद्देश्य हासिल गर्न असमानहरु बिच गरिने समान व्यवहार नै शैक्षिक समता हो। विभेद र वञ्चितीकरणमा परेका वर्ग समुदाय र क्षेत्रलाई गुणस्तरीय शिक्षामा सजिलै पहुँचको सुनिश्चिता सम्भव हुदैन। यो आफ्नो गन्तव्य नभइ एउटा माध्यम मात्र हो। यस गाउँपालिका एउटा विविधताले भरिपूर्ण गाउँपालिका हो। यसमा, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको बसोबास छ। विभिन्न शारीरिक क्षमता भएका कमजोर आर्थिक अवस्था भएको समाजमा पछि परेका र पारिएको दलित महिला अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको मिश्रित बसोबास रहेको समुदाय छ। सम्पत्ति माथिको अधिकार पुरुषको तुलनामा महिलामा कम छ। सामाजिक, सांस्कृतिक तथा विभिन्न परम्परागत कार्यले गर्दा लैगिक विभेद विद्यमान छ। बालबालिकाहरु विशेषत अपाङ्गता भएका, दलित विपन्न परिवारमा जन्म भएका, शिक्षामा पहुँच नपुगेको समाज रहेको छ। विविधतालाई पहिचान, सम्मान, मनोरञ्जन र व्यक्तिगत भिन्नताको कदर गरी विविधतालाई प्रोत्साहित हुन आवश्यक छ। बालबालिकामा भएको भिन्नताहरुदेखि सहभागितामा पहुँच तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरी समताको आवश्यक छ। यस्तो समतामा विशेष तथा थप प्रबन्धको व्यवस्था गर्नुपर्दछ। समाजमा सामाजिक न्याय स्थापित गर्न, शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्न महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ।

स्थान, क्षेत्र अनुसार विविधताको सम्मान तथा समावेशीता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच र अथपूर्ण सहभागितामा कार्य गर्दै सिकाई सुनिश्चितता गर्नका लागि यसको कारण तथा बाधाहरु पहिचान गरी ती बाधाहरु हटाउनु पर्दछ। यस्तो बाधाहरु ठाउँ पिच्छे फरक छन। यस्ता चुनौतिहरु हटाइ विविधता अनुकुल हुने गरी शिक्षामा सबैका सहज पहुँच

सहभागिता तथा सिकाईका लागि समेत तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्नका लागि योजना निर्माण गरी त्यस अनुरुप कार्यक्रम संचालन गर्न आजको आवश्यकता हो ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

गाउँपालिकामा समुदायमा आधारित बाल विकास सहित २५ वटा विद्यालयहरु संचालनमा रहेका छन। उक्त विद्यालयहरुमा विभिन्न जातजाति, धर्म, आर्थिक अवस्थाका विद्यार्थीहरु अध्ययन गर्दै आएका छन । कतिपय विद्यालयहरुमा शारिरीक अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु समेत रहेका छन। यस्तो अवस्थाका विद्यार्थीहरुको शिक्षामा पहुँच बृद्धिका लागि आवासीय तथा गैरआवासीय छात्रबृत्ति प्रदान गर्ने गरिएको छ । तर कतिपय विद्यालयमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संख्या रिपोटिङ नभएकाले संख्या कम देखिन गएको छ । ती बालबालिकाहरु विद्यालय शिक्षा पहुँचबाट टाढा रहेको अवस्था छ। त्यसैगरी आर्थिक हिसाबले विपन्न बालबालिकाहरु, रोगहरुबाट पीडित बालबालिकाहरु कहिँकतै अभिभावक र सहाराबिहीन बालबालिकाहरु रहेको समुदाय छ । तिनको लगत र तथ्याङ्क व्यवस्थित हुन सकिरहेका छन । त्यस्ता प्रकारका बालबालिकाहरु समेत विद्यालय शिक्षाको पहुँच बाहिर रहेको देखिन्छ ।

विद्यालय भर्ना भएका बालबालिकाहरुलाई आवासीय र गैरआवासीय रुपमा तोकिएको नियमका आधारमा छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ । खासगरी आधारभूत तहको कक्षा १-५ अध्ययन गर्ने सबै छात्राहरु र दलित बालबालिकाहरुलाई कुनै न कुनै रुपमा सहयोग गरिदै आएको छ । तर त्यो पर्याप्त भने छैन । त्यसैगरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनको क्रममा समेत अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई थप समयको व्यवस्था समेत गरिने प्रावधान छ । अपाङ्गता भएका जस्तै बहिरा बालबालिकाहरु, सुस्त मनस्थितिका बालबालिकाहरु, दृष्टिबिहिन बालबालिकाहरुको छिमेकी पालिकाहरुमा तथा सुविधा सम्पन्न स्थानको विशेष विद्यालयमा लैजान नसक्ने बालबालिका घरमै बस्न बाध्य छन् । सञ्चालनमा रहेको स्रोतकक्षामा पढाईलाई शिक्षामा पहुँचको हक सुनिश्चित गर्ने कार्य गरिएको छ । गाउँपालिकाले धैरै महत्वपूर्ण कामहरु गरिरहेको भएतापनि अझैपनि शिक्षामा सबै वर्गको समान पहुँच भने पुग्न सकिरहेको छैन ।

तालिका न ७ : लैङ्गिक सूचक २०८१।८२

छात्रा सहभागिता २०८२									
वालविकास कक्षा		कक्षा १-५	कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०		कक्षा ११-१२	
जम्मा	छात्रा	जम्मा	छात्रा	जम्मा	छात्रा	जम्मा	छात्रा	जम्मा	छात्रा
१५६	८०	६१४	३०१	३८४	१९७	१६८	९१	१४	६
%	५१.२८	%	४९	%	५.१३	%	५४.१६	%	४२.८५
जम्मा १३३६ छात्रा ६७५ र छात्र ६६१ । लैङ्गिक सूचक 1 : 1.02 (Boys : Girls)									

महिला शिक्षक सहभागिता							
वालकक्षा		आधारभूत तह		माध्यमिक तह		विद्यालय कर्मचारी	
जम्मा	महिला	जम्मा	महिला	जम्मा	महिला	जम्मा	महिला
२६	२६	९०	२४	१४	३	२४	३
१०० %		२६.६६ %		२१.४२ %		१२.५ %	
नोट : पालिका स्रोत शिक्षण सहयोग अनुदान र ल्याव सहायक समेत गणना गरिएको छ ।							
कुल महिला शिक्षक र कर्मचारी सहभागिता प्रतिशत = ३३.३६ % (१५४ मा ५६)							

साक्षरता स्थिति (स्रोत :जनगणना २०७८)				
कुल साक्षरता दर	६१.०९	महिला साक्षरता दर (कुल ३२३८)	५३.८२	यद्यपि साक्षरता घोषणा भएको जिल्ला हो । साक्षरता दर ९५ %
कुल जनसंख्या	६४३८	पुरुष साक्षरता दर (कुल ३२००)	६८.५	

४.३.३ उद्देश्य

○ लक्षित समूहका व्यक्तिहरुको शिक्षामा समतामुलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
○ लक्षित समूहका बालबालिकाहरुको सिकाई सहभागितामा बृद्धि तथा सिकाई उपलब्धी सुधार गर्नु,
○ समुदाय तथा विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेद दुर्व्यवहार र हेपाइ आदिलाई न्यूनीकरणगर्नु

४.३.४ रणनीति

○ घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाहरूको सबै प्रकारको विवरण सङ्कलन गरी अध्यावधिक गरी राखिने छ।
○ सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिकमैत्री, बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरूको निर्माण गर्न सहयोग गरिनेछ।
○ साधारण विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाहरूको लागि स्रोतकक्षाको व्यवस्था गरिनेछ।
○ विद्यालयमा हुने सबैप्रकारका विभेदहरूको अन्त्य गर्न सबै शिक्षक विद्यार्थी लगायतका सरोकारवालाहरूलाई अभिमुखीकरण गरिनेछ।
○ समावेशी तथा समतामूलक पहुँचको सुनिश्चितताका लागि यथोचित छात्रवृत्तिको रकम उपलब्ध गराइनेछ।
○ विद्यार्थीहरूलाई खासगरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद र हेपाइ आदिलाई न्यून गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रमका साथै अनुगमन तथा निरीक्षण अनुसन्धान र विकास गरिनेछ।
○ विद्यालयमा हुने सबै गतिविधिहरूमा बालबालिकाहरूको समावेशी सहभागिताको सुनिश्चितता गरिने छ।
○ विद्यालयहरूमा बिशेषत: छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि 'जेन्डर फोकल पर्सन' गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गरिने छ।
○ प्रत्येक बिद्यालयहरुमा गुनासो पेटिका बनाई राख्न लगाईने छ।

४.३.५ उपलब्धी, प्रमुख नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

○ समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रुपले कमजोर अपाङ्गता भएका र सहारा विहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच भएको हुनेछ।

आ) नतिजा

○ अपाङ्गता, गरिव, विपन्न, अभिभावकविहिन, सडकमा हिड्ने बेसहारा बालबालिकाहरूआदिको अभिलेख अद्यावधिक हुनेछ।
○ विद्यालयतहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समाबेशी सहभागितासहित सबैकालागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुनेछ।
○ लक्षित समूहले तोकिए बमोजिम छात्रबृत्ति एव प्रोत्साहन प्राप्त गरेको हुनेछ।
○ विद्यालयहरूमा लैङ्गिक जातीय सामाजिक एवं सबै प्रकारका विभेदको अन्त भएको हुनेछ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य तथा अनुमानित वजेट

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ बर्ष) २०८३।८४ - २०८७।८८						५बर्ष को वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षाको मूल प्रबाह बाहिर रहेका र नरहेका सवै बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण तथा अद्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका र वडा
२	अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण र सोको लागि अनुशिक्षण	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
३	छात्रबृत्ति प्राप्त गर्ने लक्षित बर्गको लागि पहिचान – वडास्तर (लाभान्वित बालबालिका पहिचान)	संख्या	आवश्यकता अनुसार					१	१२५	पालिका

	लगानी पालिकाको सुरक्षा विपन्न वालबालिकाको (छात्रवृत्ति कोषको व्यवस्था एवम् स्थापना)	विद्यार्थी	१००	१००	१००	१००	१००	५००	२५००	पालिका
४	सबै प्रकारका विभेदको अन्तकालागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	वडा	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
५	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको ब्यबस्था	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	पालिका
	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको लागि अभिमुखीकरण र प्रगति समीक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
६	सम्मानजनक शिक्षण सिकाई एवम् विभेद रहित सिकाई वातावरण विकास	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	६२५	पालिका
७	लक्षित बालबालिकाका अभिभावकका लागि आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन - लक्षित समूह – वडास्तर	कक्षा	१	१	१	१	१	५	७५०	पालिका
८	जेण्डर अडिट कार्यक्रम	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५००	पालिका
	जम्मा		११००	११००	११००	११००	११००		५५००	आधार बर्ष ०८२।८३

४.४ विद्यालय पोषण , स्वास्थ्य र सरसफाई कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

बालबालिकाको विकास तथा सिकाईसंग स्वास्थ्य तथा पोषणका अवस्थाका प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको हुनेछ । स्वास्थ्य तथा पोषणको राम्रो अवस्थाले बालबालिकालाई सिकाई सहभागिता बढाइ उपलब्धि सुधार गर्न प्रोत्साहित गर्दछ । सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी अभ्यासका अतिरिक्त महिनावारी सम्बन्धी सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी सहयोग तथा शिक्षा पनि उत्तिकै आवश्यक रहेको छ । विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी यस्ता कार्यक्रमहरूले विद्यार्थीको भर्ना तथा टिकाउ दर बढाउन र कक्षामा अनुपस्थित हुने तथा बिचमा विद्यालय छाड्ने दर घटाउन योगदान गरी सिकाई उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग गर्दछ ।

नेपालमा सन् १९७४ देखि छानिएका जिल्लाको छानिएका प्राथमिक विद्यालयमा विश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएकोमा आर्थिक वष २०७७÷२०७८ देखि सामुदायिक विद्यालयमा पूर्व प्राथमिकदेखि कक्षा ५ सम्मका सबै विद्यार्थीलाई प्रति विद्यार्थी रु १५ बराबरको खाजा खुवाउन थालिएको थियो भने आ.व. २०८२/०८३ बाट प्रति विद्यार्थी रु. १५ बाट २० पुर्याइएको छ। सामुदायिक विद्यालयमा दिवा खाजा मापदण्ड तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७६ बमोजिम दिवा खाजा व्यवस्थापनको पाटो अगाडि बढाइएको अवस्था छ ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

भोटखोला गाउँपालिकाका दुबै माध्यमिक र केही आधारभूत विद्यालयहरुमा छात्र र छात्राका लागि अलग–अलग शौचालय निर्माण गरिएको र निर्माण गर्ने प्रक्रियामा रहेका छन। कक्षा ६ देखि १२ सम्म अध्ययनरत छात्राका लागि महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि निःशुल्क सेनिटरी प्याड वितरण कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउदै लगिएको छ । सबै विद्यालयको लागि प्राथमिक उपचार सामग्रीको बाकस वितरण आवश्यक रहेको छ । बालिकाहरूका लागि आइरन चक्की प्रभावकारी रुपमा वितरण गरिएको छ । हाल गाउँपालिका अन्तरगतका २२ वटै विद्यालयहरुमा दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको छ। जसबाट आर्थिक अवस्था कमजोर भएका घरका विद्यार्थीहरु धेरै लाभान्वित भएका छन् ।

४.४.३ उद्देश्य

- बालबालिकाहरुलाई स्वस्थ एवं पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु,
- विद्यालयमा स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धि सुविधामा सुधार गर्नु ।
- सेवाको गुणस्तर बृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाई उपलब्धीमा सुधार गर्नु ।

४.४.४ रणनीति

- बालबालिकाका लागि विद्यालयमा नै पोषिलो र ताजा खाजा तयार गर्नुका साथै खाजा भान्सा तथा भण्डार, भान्सामा प्रयोग हुने आवश्यक भाडावर्तन र अन्य सामाग्रीहरू तथा समुहमा हात धुने लगायतका सुविधा विस्तार गर्दै लैजाने,
- विद्यालयमा विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा प्रयाप्त पानी, साबुन तथा सफाई सामाग्री सहित आवश्यक संख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग–अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूको लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामाग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाईको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था गर्ने,
- विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट वितरण, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा शुक्ष्मपोषक तत्व प्रदायक ट्यावलेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदि) को वितरण र किशोरीहरूको महिनावारी स्वच्छताका लागि सेनेटरी प्याड वितरणलाई स्वास्थ्य क्षेत्रको सहकार्र्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाइने,
- विद्यालयमा स्वास्थ्य, खाद्य सुरक्षा, सफाई तथा स्वच्छता, किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता र पोषण सम्बन्धी शिक्षा प्रदान गर्न स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रसंग समन्वय र सहयोगमा संयुक्त कार्य योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने,
- दिवा खाजा लगायत स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाई र स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन, संयन्त्र र प्रक्रियामा पुनरावलोकन गरी प्रभावकारी बनाइने ।

४.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

अ) उपलब्धि

- विद्यालयमा अध्ययन गर्न सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाईमा सुधार सहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाई वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुनेछ ।

आ) नतिजा

- विद्यालय खाजालाई विद्यार्थीको अधिकारको रूपमा स्थापित गर्न कानूनी प्रबन्ध हुनेछ ।
- दिवा खाजा लगायत स्वास्थ्य तथा पोषण तीन तह र अन्य क्षेत्र समेतको लागत साझेदारीमा व्यवस्थापन हुने गरी कानुनी मान्यता सहितको नियमक ढाँचा र कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मापदण्ड र कार्यविधि तयार हुनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखि आधारभूत तह कक्षा ८ सम्मको सामुदायिक विद्यालयका सबै बालबालिकाहरूले स्वस्थकर, पौष्टिक र स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा स्थानीय तहमार्फत विद्यालयबाट प्राप्त हुनेछ ।
- सामुदायिक विद्यालयको आधारभूत तह कक्षा ५ सम्मका सबै कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई अभिभावकको सहभागितामा दिवा खाजा वा खाना प्राप्त हुनेछ ।
- विद्यालयमा विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा प्रयाप्त खानेपानी, साबुन तथा सफाई सामाग्री सहित आवश्यक संख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग–अलग शौचालय तथा युरिनल, किशारीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामाग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाईको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था हुनेछ ।
- विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट वितरण तथा प्रतिस्थापन, बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि

तथा सुक्ष्मपोषक तत्व प्रदायक किशोरीहरुको मासिक महिनावारीमा सेनेटरी प्याड वितरण हुनेछ ।

- विद्यालयमा विद्यर्थीलाई स्वास्थ्य, खाद्य सुरक्षा, सफाई तथा स्वच्छता, किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता र पोषणसम्बन्धी आधारभूत शिक्षा प्राप्त हुनेछ ।

इ) प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्रस	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) २०८३।८४ -२०८७।८८						५ वर्षको वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालय पोषण र दिवा खाजा सम्बन्धी स्थानीय कार्यविधी निर्माण र कार्यान्वयन	पटक	आवश्यकता अनुसार					१	१२५	पालिका
२	विद्यालयहरुमा सेनेटरी प्याड र अन्य सफाइका सामग्रीहरुको व्यवस्थापन	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१०	०	ससर्त
३	विद्यालयहरुमा सरसफाइका लागि साबुन पानीलगायतका सामाग्रीहरुको व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१०	२५०	पालिका
४	खाजाका लागि थप वित्तिय स्रोतको खोजी र व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	१२५	पालिक र समुदाय
५	दिवा खाजा व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	०	पालिका
६	दिवा खाजाको लागि आवश्यक सामाग्री व्यवस्थापन	पटक	२५	२५	२५	२५	२५	२५	६२५	
७	प्राथमिक उपचार फोकल पर्सनको व्यवस्था	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	शिक्षक
	विद्यालयमा प्राथमिक उपचारको व्यवस्था - किटवक्स	पटक	२५	२५	२५	२५	२५	२५	०	पालिका र स्वास्थ्य शाखासंग समन्वय
	प्राथमिक उपचार फोकल पर्सनको लागि आधारभूत तालिम	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	
८	विद्यालयका वालवालिकाहरुका लागि स्वास्थ्य परीक्षण घुम्ति शिविर	वडा	५	५	५	५	५	२५	१२५०	पालिका
९	विद्यार्थी मनो विमर्श तथा परामर्श	वडा	आवश्यकता अनुसार					२५	०	
१०	खाजा व्यवस्थापन समितिको क्षमता विकास र नियमित अनुगमन मूल्याङ्कन संयन्त्र विकास र परिचालन	वडा	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	२५	६२५	पालिका
११	आधारभूत तह कक्षा ६-८ को लागि दिवा खाजाको व्यवस्था (प्रति दिन रु २०) - ३८५ जना १८० दिन	विद्यार्थी	३८५	३८५	३८५	३८५	३८५	१९२५	६९३०	पालिका र गैसस
१२	स्थानीय उपजमा आधारित खाजा व्यवस्थापनका लागि स्थानीय समुदाय परिचालन	वडा	५	५	५	५	५	२५	६२५	पालिका
जम्मा			२२२१	२२२१	२२२१	२२२१	२२२१		११९०५	आधार बर्ष ०८२।८३

४.५ विद्यालय सुरक्षा विपत न्यूनीकरण तथा उत्थानशिलता

४.५.१ परिचय

वातावरणमा कुन बेला के हुन्छ, भन्ने कुरा कसैलाई थाहा हुदैन। विगतमा बिभिन्न समयमा हाम्रो देशले बिभिन्न आपतकालीन समस्याहरु भोग्दै आईरहेको छ। जस्को प्रभाव तथा असर प्रत्यक्ष रुपमा शिक्षा क्षेत्रमा परिरहेको छ। विशेष गरी बि.सं. १९९० को महाभुकम्प, त्यस्तै २०७२ सालको भुकम्प र २०७६ सालमा देखा परेको कोभिडले बिशेष गरी शिक्षा क्षेत्रमा ठुलो असर पारेको छ। यी बिभिन्न आपतकालीन अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित शिक्षण सिकाई गर्नका लागि भोटखोला गाउँपालिकाले दशवर्षे शिक्षा योजनामा आपतकालीन तथा संकटपुर्ण जोखिमबाट जोगिने र शिक्षालाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक विधि र माध्यमबाट शिक्षाको विकास गर्ने गरी योजना बनाएको छ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

विभिन्न खाले प्राकृतिक प्रकोप र महामारी जन्य रोगको संक्रमणको कारण शिक्षामा प्रत्यक्ष रुपमा असर पर्ने गरेको छ। विगत केहि वर्ष अगाडि कोभिड-१९ को कारणले विश्वमा नयाँ-नयाँ भेरियंटको उत्पत्ति भएको थियो। जसले गर्दा नेपालमा पनि कोभिडको कारण शिक्षामा प्रत्यक्ष असर पुरयाई १० महिने शैक्षिक सत्र संचालन गर्नु परेको र सत प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन गरी माध्यमिक शिक्षा परीक्षा सम्पन्न गरिएको थियो। तर अहिले कोरोनाको संकटबाट पूर्ण मुक्त भइ भौतिक रुपमा पठनपाठन भएको अवस्था छ। तथापि वर्षायाममा हुने बाढि, पहिरो र हिउँदमा हुने हिमपातले पठनपाठनमा वर्षेनी आंशिक क्षति भने गरिरहेको छ।

४.५.३ लक्ष्य

- आपतकालीन र संकटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्षति हटाउन समुदायलाई प्रत्यक्ष परिचालन गर्न विपद प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी संकटपूर्ण अवस्थमा शिक्षाको लागि उचित वातावरण निर्माण गर्ने।

४.५.४ उद्धेश्य

- संकटको सम्भावित जोखिम कम गर्न विद्यालय तथा समुदायको क्षमता विकास तथा परिचालन गरी पुर्वसावधानी अपनाई सम्भावित शैक्षिक क्षति न्युनीकरण गर्नु।
- विपद् प्रतिकार्य योजना बनाई लागु गर्नु।
- विपद्तथा संकटपुर्ण अवस्थामा पनि बालवालिकाको शिक्षाको लागि वातावरण तयार गर्नु।

४.५.५ रणनीति

- विपदबाट जोगिनका लागि विद्यार्थीहरुमा जनचेतना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने।
- विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिन वैकल्पिक विधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने।
- खतरा पहिचान तथा जोखिम क्षेत्रको नक्सांकन गर्ने ।
- विपद व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक वडामा आपतकालीन संयन्त्रको निर्माण गर्ने।
- प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचारका लागि चाहिने सामग्रीहरुको प्रवन्ध गर्ने।
- प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन कोषको स्थापना गर्ने ।
- जनशक्तिव्यवस्थापन तालिम,गोष्ठी सञ्चालन गर्ने ।
- उद्धार र राहत व्यवस्थापनका लागि पूर्वतयारी र प्रतिकार्यको व्यवस्था गर्ने ।
- शैक्षिक क्षतिको मुल्यांकन गर्ने ।
- सबै बालवालिकाको सिकाई निरन्तरताको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

४.५.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

- आपतकालीन र संकटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्षति हटाउनको लागि उचित वातावरण निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिएको हुनेछ।

आ) नतिजा

- विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिन आवश्यक संयन्त्र तयार हुनेछ।

○ शैक्षिक क्षति हटाउन वैकल्पिक माध्यमबाट पठनपाठन हुनेछ ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष) २०८३।८४ – २०८७।८८						(५ वर्ष) वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयको जोखिम क्षेत्र तथा सुरक्षित क्षेत्रको पहिचान – वडास्तर	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका र वडा
२	विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी र प्रतिकार्य योजना - पालिकास्तर	पटक						१	५००	पालिका
३	संकटको सम्भावित जोखिम कम गर्न विद्यालय तथा समुदायको क्षमता विकास एवम् सचेतना	पटक	१	१	१	१	१	५	६२५	पालिका र लिडर विद्यालय
४	विपद व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक वडामा आपतकालीन संयन्त्रको निर्माण र परिचालन	वडा	५	५	५	५	५	५	६२५	पालिका र वडा
५	सिकाई क्षतिको मुल्यांकन र आपूरणको व्यवस्था (ReAl Plan कार्यान्वयन)	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	२२	५५०	ससर्त र पालिका
६	वैकल्पिक विधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५	२५००	विद्यालय र गैसस
७	विद्यालयमा Green Clean Peace & Safety वातावरण विकास	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	२२	२७५०	समुदायिक संघ संस्था र पालिका
८	विद्यालय सुरक्षा योजना निर्माण र प्रदर्शन	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	२२	०	विद्यालय
९	विद्यालयमा विपत् फोकल पर्सन र आधारभूत तालिमको व्यवस्था	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	पालिका र रेडक्रस
१०	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण	वडा	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका र विद्यालय
११	विद्यालयमा विपत् जोखिम न्यूनीकरणको अभ्यास	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	फोकल पर्सन
१२	घर शिक्षा एवम् समुदायिक शिक्षा अभियान	पटक			आवश्यकता अनुसार			२५	६२५	पालिका र वडा
	जम्मा		१७४५	१७४५	१७४५	१७४५	१७४५		८७२५	आधार बर्ष ०८२।८३

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

परिचय

शिक्षण सिकाइका लागि सुरक्षित विद्यालय भौतिक वातावरण अपरिहार्य हुन्छ । सुरक्षित विद्यालय भौतिक वातावरणमा अभिभावकहरु आफ्ना नानीवावुलाई निसंकोच विद्यालय पठाउन खुसी हुन्छन् र शिक्षक विद्यार्थीहरु निर्धक्कसँग शैक्षणिक क्रियाकलापमा सहभागी हुन्छन् । जसवाट गुणस्तरीय शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने वातावरण निमार्ण गर्न सकिन्छ । विद्यालयको भौतिक वातावरणमा विभिन्न तत्वहरु समावेश रहन्छ । मुलतः भवन/कक्षाकोठा, फर्निचर, सेतोपाटी, शौचालय सुविधा, शुद्ध खानेपानी, खेलमैदान, सुरक्षित घेरावार, खेल सामग्री, पुस्तकालय, प्रयोगशाला, सूचना प्रविधिका सामग्रीहरु, शैक्षिक

सामग्रीहरु पर्दछन् । विद्यालयको वाह्य र आन्तरिक वातावरणमा विद्यार्थीहरुले सुरक्षित महशुस गर्नु पर्दछ । सुरक्षित वातावरणमा मात्रै बालबालिकाहरुले सिकाइलाई सहजतारुपमा लिन सक्छन् र स्तरीयता प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरुमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर प्रयोगशाला शौचालय पिउनेपानी पुस्तकालय बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधारहरु विपत जोखिमयुक्त वनाउदै सवै विद्यालयहरुलाई सुरक्षित बालमैत्री हरित विद्यालयका रुपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्था गरेको छ ।

४.६.१ वर्तमान अवस्था

यस भोटखोला गाउँपालिकामा सामुदायिक २२ विद्यालयहरु मार्फत शैक्षिक क्रियाकलापहरु सञ्चालनमा रहेका छन् । उक्त विद्यालयहरुको भौतिक संरचना सन्तोषजनक रहेको पाइन्छ । विशेष गरी २०७२ सालको विनाशकारी भूकम्पवाट प्रभावित जिल्ला र पालिका रहेकोले विद्यालयका संरचनाहरु क्षति भएको सन्दर्भमा पुनर्निर्माणको चरणमा प्राथमिकता परेको थियो । जसले गर्दा अधिकांश विद्यालयहरुमा सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारहरु निर्माण भएका छन् ।

सामुदायिक विद्यालयहरुमा हुनु पर्ने न्यूनतम पूर्वाधारहरुलाई व्यवस्थापन गरी शिक्षा नीति २०७६ ले निर्दिष्ट गरेका क्षेत्रहरुलाई परिपूर्ति गर्दै जानु पर्ने देखिन्छ । विद्यालयको सूरक्षित भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा संघीय सरकार र प्रदेश सरकार संवेदनशील हुनु पर्दछ ।

अवसर र चुनौती

विद्यालयको सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारहरु निर्माणले सामुदायिक विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाहरुको पहूँच र समतामा अभिवृद्धि भएको छ । विद्यालयको वाह्य वातावरणमा सुधार आउनुको साथै कक्षा कोठा व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा वढोत्तरी भएको छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार आइ विद्यार्थीहरुको सिकाइमा सुधार आएको छ । यसको अतिरिक्त स्थानीय समुदायहरुको आय आर्जनमा अभिवृद्धिका साथै जीवन शैलीमा समेत परिवर्तन भएको छ ।

सवै विद्यालयहरुमा सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारहरुको निर्माण अपरिहार्य रहेको छ । तर सीमित स्रोत साधन र वढ्दो शहर तर्फको अस्थायी वसोवास गर्ने प्रवृतिका कारण ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका विद्यालयहरुमा बालबालिकाहरुको संख्या दिनानुदिन घट्दो क्रमले विद्यालयको सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा चुनौती देखिएको छ । कतिपय विद्यालयहरुमा पर्याप्त खानेपानीको अभावका कारण शौचालय सरसफाईमा समस्या रहेको छ । नागरिकहरुको वसोवासलाई आधारमानी विद्यालयहरुको पुन संरचना गरी विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ । यसको लागि स्रोत साधनको व्यवस्थापनमा संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्यमा जोड दिनु पर्दछ ।

४.६.२ उद्देश्य

- विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास तथा कार्यान्वयन गरी सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्नु ।
- निर्मित भौतिक पूर्वाधारको मर्मत सम्भार तथा सवलीकरण गर्नु ।
- विद्यालयको सूरक्षित भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा स्थानीय समुदायको संलग्नता गराउन ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोग गर्ने क्षमता विकास गर्नु ।
- सबै विद्यालयमा सुरक्षित र न्यूनत सिकाई अनुकुल भौतिक वातावरण तयार गर्नु ।
- भौगोलिक विकटता र विषमताको कारण अवासीय सुविधाका लागि छात्रावासको व्यवस्था गर्नु ।

४.६.३ रणनीति

- विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि ‘सुदृढ भौतिक पूर्वाधार भोटखोलाको उपहार’ भन्ने अभियान सञ्चालन गर्ने
- संघीय र प्रदेश सरकारसँगको समन्वय एवं सहकार्यमा स्वीकृत मापदण्ड वमोजिम सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको विकास गर्ने ।
- संघ संस्थाको सहयोगमा निर्माण हुने विद्यालय पूर्वाधारहरु स्वीकृत मापदण्ड अनुसार हुने गरी मात्र अनुमति दिने ।
- भइरहेका विद्यालय पूर्वाधारहरुको मर्मत सम्भार एवं प्रवलीकरणमा जोड दिने ।
- विद्यालय पूर्वाधार मर्मत तथा सम्भार कोष निर्माण गर्ने ।
- सुरक्षित विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माणकालागि विद्यालयगत गुरु योजना निर्माण गरी सो अनुसार निर्माण कार्य गर्ने ।

- विद्यालय पूर्वाधार निर्माण कार्य खण्ड खण्डमा नगरी पूर्ण निर्माणमा जोड दिने।
- विद्यालय हाताभित्र वृक्षारोपण, हरियाली क्षेत्र र वगैचा निर्माण गर्ने।
- विद्यालय निर्माणमा स्थानीय जनशक्तिलाई परिचालन गर्ने।
- निर्माण कार्यमा संलग्न जनशक्तिलाई निर्माण कार्यको मापदण्ड सम्वन्धी अभिमुखीकृत गरी सीप विकासमा जोड दिने।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासमा संघ, प्रदेश र विभिन्न संघ/संस्थाहरुको सहयोगमा स्रोत साधनको व्यवस्थापन गरी एकद्धार प्रणालीवाट निर्माण कार्यमा जोड दिने।

४.६.४ प्रमुख उपलव्धि र नतिजा

उपलव्धि

- विद्यालयहरुमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री एवं लैङ्गिकमैत्री सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारहरुको निर्माण भई विद्यालयको वातावरण सिकाइ अनुकूल भएको हुनेछ।

नतिजा

- विद्यालयहरुमा सुरक्षित भौतिक संरचना निर्माण एव मर्मत सम्भार भएको हुनेछन्।
- विद्यालयहरुमा निर्मित भौतिक संरचनाहरु बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री एवं लैङ्गिकमैत्री सुरक्षित हुनेछन्।
- विद्यालयहरुको पूर्वाधार निर्माणमा स्थानीय नागरिकहरुको सहभागिता भई सुरक्षित पूर्वाधार निर्माण सम्वन्धी ज्ञान, सीप एवं प्रविधिको प्रयोगका वारेमा परिचित हुनेछन्।
- भौगोलिक विकटता क्षेत्रका वालवालिकाहरुमा अवासीय सुविधा सहितको सिकाई अवसर प्राप्त भएको हुनेछ।
- सुदृढ र व्यवस्थित पुस्तकालय र प्रयोगशाला संरचना तयार भएको हुनेछ।
- हरित विद्यालय कार्यक्रम कार्यान्वयनको थालनी भएको हुनेछ।

४.६.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र स	क्रियाकलापहरु	इकाई	भौतिक लक्ष्य (२०८३/०८४-०८७/०८८)						५ बर्षको वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सामुदायिक विद्यालयको "सुदृढ भौतिक पूर्वाधार भोटखोलाको उपहार"									
१.१	विद्यालय कक्षाकोठा फर्निचर मर्मत सम्भार (सामान्य)	विद्यालय	१५	१५	१५	१५	१५	७५	१८७५	पालिका
१.२	विद्यालय कक्षाकोठा फर्निचर मर्मत सम्भार (सानो)	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	१२५०	पालिका
१.३	विद्यालय कक्षाकोठा फर्निचर मर्मत सम्भार (ठूलो)	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१५००	पालिका
१.४	शौचालय र खानेपानी मर्मतसंभार (WASH)	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	१७५०	पालिका
२	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण र मर्मत संभार आधारभूत सीपयुक्त श्रमिकहरुको क्षमता विकास तथा प्राविधिक अनुशिक्षण	जना	आवश्यकता अनुसार					१२५	२५०	पालिका
३	बाल कक्षा देखि कक्षा ३ सम्मका कक्षाकोठा रंगरोगन र वसाई व्यवस्थापन (CFC Setup)	कक्षा कोठा	२२	२२	२२	२२	२२	११०	२७५०	पालिका र गैसस
४	मेघा वा एकीकृत विद्यालयको स्थापना (छात्रावास व्यवस्था)	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका

५	माध्यमिक विद्यालयहरुमा विषयगत प्रयोगशालाको सुदृढीकरण	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					२	५००	पालिका
६	आधारभूत विद्यालयहरुमा विषयगत प्रयोगशालाको सुदृढीकरण	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					५	२५०	पालिका
७	विद्यालय घेरावार एवम् वाह्य वातावरण सुधार र सौन्दर्यकरण	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					१०	५००	पालिका
जम्मा (आन्तरिक स्रोत)			२२२५	२२२५	२२२५	२२२५	२२२५		११११२५	आधारबर्ष ०८२।८३
१	आधारभूत विद्यालयमा विज्ञान एवम् आई सि टि प्रयोगशालाको व्यवस्थापन (६-८)	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	२५००	प्रदेश र संघ सरकार
२	एक पालिका एक खेल मैदान	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	२५००	संघ र प्रदेश सरकार
३	WASH सहित शौचालय निर्माण (छात्रा शौचालय समेत)	वटा	१	१	१	१	१	५	२५००	संघ र प्रदेश सरकार
४	हरित विद्यालय वातावरण निर्माण	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	५००	संघ र प्रदेश सरकार
५	विद्यालय घेरावार पर्खालको मर्मत संभार र सवलीकरण	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	२५००	संघ र प्रदेश सरकार
६	विषयगत प्रयोगशालाको व्यवस्थापन (माध्यमिक तह)	विद्यालय	१		१		१	३	१९५०	प्रदेश र संघ सरकार
	विषयगत प्रयोगशालाको व्यवस्थापन (आधारभूत तह)	विद्यालय		१		१		२	१३००	प्रदेश र संघ सरकार
जम्मा(बाह्य स्रोत)			२७५०	२७५०	२७५०	२७५०	२७५०		१३७५०	आधारबर्ष ०८२।८३

४.७ विद्यालयमा सूचना प्रविधि

४.७.१ परिचय

सबै नागरिकहरूमा देश विकासका लागि आवश्यक ज्ञान तथा सिप विकास गराउनु र नेपाललाई विश्वव्यापी समुदायमा आवद्ध गराउनु शिक्षाको दीर्घकालिन उद्धेश्य रहेको छ। विश्व प्रतिस्पर्धी, श्रमवजारको माग अनुरुपको जनशक्ति उत्पादनको लागि विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा जोड दिनु अपरिहार्य छ। विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरी सहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूबीच देखिएको शैक्षिक गुणस्तरको दुरी घटाउन एवम् विश्व ज्ञानभण्डारमा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी उनीहरूको सिकाइको दायरा फराकिलो पार्न, विशेष गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा सुधार गर्न, सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच बढाउन र शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याउन वर्तमान समयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अपरिहार्य रहेको छ।

नेपालको संविधान, २०७२ ले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकको आफनो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सुचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनि मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ। शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुर्याई डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने सबैका लागि शिक्षामा

पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाइ सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहयोग पुर्याउनु पर्दछ । त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरू योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू उल्लेख गरेको छ । डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा, २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा, जियोस्प्यासियल र जिआइएस (Geospatial/GIS) शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने र सबैका लागि सूचना प्रविधि सम्बन्धी साक्षरता प्रदान गरेको छ ।

नेपाल सरकारले २०७६ सालमा स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्वन्धी नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ। उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी पुर्याउने, तालिम, शिक्षण सिकाइ तथा व्यवस्थपनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामाग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी निरन्तर सिकाइको प्रबन्ध गर्ने, सूचना प्रविधि विषयवस्तु पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने, अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामाग्री तयार गर्ने, शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीलाई डिजिटलाइज गर्ने, स्रोतकेन्द्रलाई सूचना प्रविधिको केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने लगायतका कार्यक्रमहरू निर्धारण गरिएका थिए ।

४.७..२ वर्तमान अवस्था

भोटखोला गाउँपालिकाका दुवै माध्यमिक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी पूर्वाधार पूरा भएको छ । यसै आ.व. बाट आधारभुत तह(कक्षा-१-८) सञ्चालित विद्यालयमा पनि यो कार्यक्रम सुरु भएको छ । इ-लर्निङ तथा डिजिटल पुस्तकालयको उपलब्धता नयाँ पुस्ताका विद्यार्थीको लागि सिकाइको नयाँ र मनपर्दो माध्यम बनेको छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना प्रविधीको प्रयोग युग सापेक्ष उपयुक्त छ। सबै विद्यालयबाट प्रविधीमैत्री शिक्षणका लागि स्मार्ट बोर्डको माग भएको छायद्यपी हालसम्म गाउँपालिकाले उक्त माग सम्बोधन गर्न सकेको छैन । त्यसका लागि सर्वप्रथम शिक्षक तालिम, सुरक्षित विद्यालय भवन, विद्युत जडान आदी आधारभूत संरचनाका कार्य अपरिहार्य देखिन्छ । चालु आ.व. बाट इ- हाजिरी जडानको कार्य सम्पन्न भएको छ । विस्तारै विद्यालयहरु प्रविधिमैत्री विद्यालयको शुरुवाती चरणमा छन ।

४.७.३ उद्देश्य

- सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गर्नु ।
- सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनु,
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, पारदर्शी र समतामूलक बनाउनु ।

४.७.४ रणनीति

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गरिने,
- सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिने,
- ग)विभिन्न कक्षा र विषयका लागि तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको प्रयोग बढाइने,
- शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने,
- शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा इन्टरनेटको सुविधामार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गरिने,
- शिक्षाका विभिन्न सेवा प्रवाह तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरिने,
- सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरूमा Digital Learning Center स्थापना गरिने ।

४.७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

- विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भइ सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्नुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आइ सुशासन प्रबर्द्धन हुने ।

आ) नतिजा

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भइ सबैको पहुँच पुग्नेछ ,
- विभिन्न कक्षा र विषयका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुनेछ,
- सबै विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको हुनेछ,
- सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुनेछ,
- सामूदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुनेछ,
- सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढ हुनेछ,
- सूचना प्रविधिको प्रयोगले व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउनेछ,
- शिक्षक र विद्यार्थीहरु AI संग परिचित हुनेछन ।
- सिकाई चौतारीको प्रयोगमा विस्तार भई शिक्षक स्वयंमा पेशागत विकास हुनेछ ।
- अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार आउनेछ ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष) २०८३।८४ – २०८७।८८						(५ वर्ष) वजेट	स्रोत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार र पहुँचको व्यवस्था	वटा	१	१	१	१	१	५	२५००	पालिका
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	वटा	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	ससर्त
३	सूचना तथा प्रविधि फोकल पर्सनको व्यवस्था	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	विद्यालय
	सूचना तथा प्रविधि फोकल पर्सनको क्षमता विकास र प्रोत्साहन	जना	२२	२२	२२	२२	२२	११०	७१५	पालिका
४	विद्यालमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					७	३५००	पालिका
५	IEMIS व्यवस्थापन	**फोकल पर्सन**	निरन्तर					**२२**	**०**	**ससर्त**
६	डिजिटल ट्रान्सफरमेशन एवम् AI सम्बन्धि शिक्षकका लागि तालिम	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					५	**७५०**	**पालिका**
	सिकाई चौतारीको वारेमा अनुशिक्षण र प्रयोगमा अनिवार्यता	शिक्षक	आवश्यकता अनुसार					७	**२५०**	**लिडर स्कुल**
	विद्यार्थीहरुमा AI साक्षरता र अनलाईन सुरक्षा सम्बन्धमा अभिमुखीकरण	विद्यार्थी	आवश्यकता अनुसार					७	**२५०**	**सूचना तथा प्रविधि शाखा**
७	विद्यालमा इ-हाजिरी ब्वस्थापन र प्राविधिक सहयोग	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	**२५०**	**सूचना तथा प्रविधि शाखा**

८	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					२	०	**प्रदेश सरकार**
९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागिता)	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	**२५००**	**पालिका र गैसस**
१०	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	९५	९५०	पालिका
११	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको ब्यवस्था	फोकल पर्सन	आवश्यकता अनुसार					२२	**२५०**	**पालिका**
जम्मा			२३८३	२३८३	२३८३	२३८३	२३८३		**११९१५**	**आधारबर्ष ०८२।८३**

परिच्छेद ५

अन्य उप क्षेत्र (स्थानीय विषय)

५.१ निजी लगानीमा सञ्चालित विद्यालय / संस्थागत विद्यालय एवम् उच्च शिक्षा अध्ययनको अवसर

परिच्छेद ६
विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

शैक्षिक अवसर प्रवाह जस्तो महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवाउन्मुख तथा परिणाममुखी बनाउनका लागि सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहन्छ। सामान्यतया सुशासन तथा व्यवस्थापनले उत्तरदायित्त्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारी बोध वा जवाफदेहीपन, विधिको शासन, समता तथा समावेशिता र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गरी योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्तिमा सहयोग पुर्‍याउन तयार गरिएका संरचना तथा प्रक्रियाहरू जनाउँदछ । सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि लक्षित वर्गको सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्न, निश्चित दृष्टिकोण र उद्देश्यमा आधारित भई कार्य गर्न, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायित्त्व वहन गर्न, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बन्न र पारदर्शिता तथा विधिको सर्वोच्चता कायम गर्न सहयोग पुग्ने गरी संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरू व्यवस्थित गरिनु पर्दछ। शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले आ-आफ्नो भूमिका अनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान आवश्यक हुन्छ । नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था छ । विद्यालय शिक्षाको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको व्यबस्थापकीय प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

यस परिच्छेदमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रबन्ध र अनुमगन तथा मूल्याकंन जस्ता क्षेत्रहरु समावेश गरिएको छ ।

६.१ शिक्षाको व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता विकास

६.१.१ परिचय

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान सस्थागत संरचना संघीय स्वरूपमा तीनै तहमा प्रवाह गर्ने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ। बदलिदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना, प्रकिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय सरचना अनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व, शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ।

योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँ कार्यपालिका, गाउँसभा, गाउँ शिक्षा समिति, वडा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, विद्यालय मुख्य संयन्त्रका रुपमा रहेका छन्। शिक्षा योजनामा उल्लेख नीति तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालको क्षमता विकास हुन जरुरी हुन्छ। त्यसका लागि सहभागितामूलक योजना निर्माण, सुझाव सङ्कलन र प्रबोधिकरण मार्फत कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास गरिनेछ। योजनामा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमको स्पष्टता विना सफल कार्यान्वयन हुन सक्दैन। त्यसका लागि सरोकारवाला संयन्त्रको क्षमता विकास हुनुमा यसको औचित्य ठहर्छ।

नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ जम्मा स्थानीय तहका २३ वटा अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ। विभिन्न ऐन र कानुनमार्फत स्थानीय तहका अधिकारहरूलाई स्पष्ट पारेको छ। नेपालमा शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचनातर्फ दृष्टिगोचर गर्दा सङ्घमा शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय रहेको छ। सो अन्तर्गत शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग पनि क्रियाशील छन् । साविकमा शैक्षिक जनशक्ति विकास अन्तर्गत रहेका २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रमध्ये ७ वटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन् ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन बमोजिम तोकिएका २३ वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ राखिएको छ। प्रत्येक स्थानीय तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा/ शाखाको व्यवस्था गरिएको छ ।

६.१.२ वर्तमान अवस्था

भोटखोला गाउँपालिकामा शिक्षा र खेलकुद सम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ। यस शाखामा शिक्षा अधिकृत सातौँ/आठौँ तहको-१ वटा र प्राविधिक सहायक पाँचौँ/छैठौँ तहको- १ वटा दरबन्दी रहेको छ।जुन शिक्षा प्रशासन र विद्यालय अनुगमन कार्यका लागि अपुग देखिन्छ । शिक्षाको कार्यक्रम हेर्ने अलग्गै लेखाको कर्मचारी व्यवस्था नहुँदा शिक्षा क्षेत्रको आर्थिक श्रेस्ताको अभिलेखीकरण अपेक्षाकृत रुपमा व्यवस्थित बन्न सकेको छैन ।

सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको कार्यकारी समिति रहेका छन्। सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिक तह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एक एक जना विद्यालय सहायकको व्यवस्थापन गरिएको छ। प्रायजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक सङ्घको बैठक अपेक्षाकृत रुपमा बस्न सकेको पाइदैन । सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परिक्षण गर्ने गर्दछन् ।

विद्यालयमा नागरिक बडापत्र राख्ने, गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको विकास जस्ता पक्षको सुरुवात हुन बाँकी रहेको छ भने विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफल जस्ता पक्षमा विद्यालयहरूले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेका छन् । यसमा योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशिताको प्रवर्धन सहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ। त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको छ। शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पनि गरिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन बमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्यबाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ र प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालयले शिक्षा प्रशासनका तीन वटै तहका विभिन्न निकायहरूबीचको समन्वय, सहकार्य र सहसम्बन्ध कायम गरेको देखिन्छ ।

६.१.३ उद्देश्य

- स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउनु,
- तीनै तहका सरकारबीचको अन्तर सम्बन्धलाई सुदृढ बनाउनु,

○ स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,

○ जनशक्तिहरुको संस्थागत क्षमता विकास गर्नु,

६.१.४ रणनीति

○ स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने,

○ संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने,

○ कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने,

○ स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने,

○ प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई क्षमता विकास गर्ने।

○ कार्यक्रमको प्रभावकारी ढंगवाट कार्यसम्पादन गर्नको लागि आवश्यक स्रोत साधनहरुको व्यवस्थापन गर्ने।

६.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

○ शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यलयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास भएको हुनेछ।

आ) नतिजा

○ शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि आवश्यक संरचना तथा जनशक्ति तयार हुनेछ,

○ शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागि हुने सबै निकायको दायित्व र अधिकार स्पष्ट हुनेछ,

○ शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागि हुने सबै निकाय तथा जनशक्तिको क्षमता विकास पद्धति स्थापना भई क्षमता सुधार हुनेछ,

○ सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही, समतामूलक र समावेशी भई कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक, प्रभावकारी तथा कुशल हुनेछ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य र अनुमानित वजेट

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष) २०८३।८४ – २०८७।८८						वजेट (५वर्ष)	स्रोत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रवन्ध तथा मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
२	विद्यालयको कार्यसम्पादन मुल्याङ्कन तथा स्तरीकरण कार्यक्रम	विद्यालय	आवश्यकता अनुसार					२२	२५०	पालिका
३	प्रधानाध्यापकसंग कार्यसम्पादन करार सम्झौता	विद्यालय	१	१	१	१	१	२२	०	विद्यालय र पालिका
४	तहगत ईन्चार्ज र अतिरिक्त जिम्मेवारीको लागि प्रोत्साहन	पटक	आवश्यकता अनुसार					११०	५५०	पालिका
५	प्रधानाध्यापक बैठक र प्रोत्साहन	सबै	२२	२२	२२	२२	२२	११०	५५०	पालिका
६	विद्यालय कर्मचारीको तालिम र प्रोत्साहन	जना	आवश्यकता अनुसार					२२	५५०	पालिका

७	प्रधानाध्यापक तथा संस्थागत पदाधिकारीको नेतृत्व विकास एवम् क्षमता विकास	पटक	आवश्यकता अनुसार					२२	५५०	पालिका
८	विद्यालय स्थिति प्रगति प्रतिवेदन तयारी र सम्प्रेषण - बार्षिक	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	विद्यालय
	पालिकास्तरमा स्मारिका एवम् शैक्षिक वुलेटिन प्रकाशन - बार्षिक	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
९	शैक्षिक गुणस्तरका लागि साझा प्रतिवद्धता जारी र कार्यान्वयन एवम् समीक्षा	पटक	निरन्तर					२२	५००	पालिका
१०	असल अभ्यास तथा सिकाई अनुभव विनिमय कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१५००	पालिका
११	बर्ष प्रअ, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र पदाधिकारी तथा कर्मचारी प्रोत्साहन	जना	५	५	५	५	५	२५	५००	पालिका
१२	विद्यालयका प्रमुख सरोकारवालाको लागि आचारसंहिता निर्माण र परिपालना	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	०	पालिका र विद्यालय
१३	विद्यालयमा सार्वजनिक सुनुवाई एवम् प्रगति विवरण सार्वजनिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	०	विद्यालय
१४	कार्यमूलक अनुसन्धान र घटना अध्ययनको अनिवार्य व्यवस्था - एक शैक्षिक सत्र एक अनुसन्धान (सिकाई सुधारका लागि)	ओटा	१	१	१	१	१	५	०	शिक्षक
१५	विद्यालय विकास प्रस्ताव तयार र कार्यान्वयन	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	प्रअ
१६	विद्यालयको व्यवस्थापकीय सुधार - भोटखोलाको उपहार (प्रतिकक्षा रु ५०००)	विद्यालय	२२	२२	२२	२२	२२	११०	३१७५	पालिका
जम्मा			१६२५	१६२५	१६२५	१६२५	१६२५		८१२५	आधारबर्ष ०८२।८३

६.२ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

६.२.१ परिचय

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत बार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वहरू पर्दछन्। नेपालमा संघीय संरचनाअनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको ९ वर्ष कटिसकेको छ भने केही कानुनी प्रबन्धसहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ तापनि राज्य प्रणालीलाई संघीय संरचना अनुरूप सक्षम बनाउन आवश्यक कार्यान्वयन प्रबन्ध गर्नुपर्ने छ। कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा यसक ो दिगोपन, प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

६.२.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकाको शिक्षा सम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ। शिक्षाको कार्यक्रम हेर्ने अलग्गै लेखाको कर्मचारी व्यवस्था गरिएको छैन।

सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागिविद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको कार्यकारी समिति रहेका छन् । सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिक तह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एकएक जना विद्यालय सहायकको व्यवस्थापन गरिएको छ। प्रायजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक सङ्घको बैठक अपेक्षाकृत रुपमा बस्न सकेको पाइदैन। सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परिक्षण गर्ने गर्दछन्।

शिक्षा योजना निर्माण पश्चात सो योजनाको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नको लागि आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन कानुन कार्यविधि निर्माण वजेटको सुनिश्चितता तीन तहका सरकार बीचको समन्वय र सहकार्य वार्षिक रणनीतिक योजना र कार्यान्वयन योजना निर्माण, अनुगमन योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तैयारी, विभिन्न सरोकारवालाहरुलाई कार्यक्रमहरुको बारेमा प्रबोधिकरण जस्ता कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गरिएको छ।

६.२.३ उद्देश्य

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु।

६.२.४ रणनीति

- संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार कानुन, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने।
- एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने।
- विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने।
- विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण तथा अद्यावधिक गर्ने।
- विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तिकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने।
- वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चितता सम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्ने।
- अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत सबै उमेर समूहका सिकारुहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, बैकल्पिक शिक्षा तथा आय आर्जन र सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने।

६.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

अ) उपलब्धि

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।

आ) नतिजा

- शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ ।

इ) प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य तथा अनुमानित वजेट

क..सं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इइकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) २०८३।८४ – २०८७।८८						(१० वर्ष) वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	वार्षिक वजेट नीति तथा कार्यक्रम र योजना निर्माण र प्रवोधिकरण एवम् कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	७५०	पालिका
२	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास एवम् निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
	कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि कार्यविधि निर्देशिका र मापदण्डको प्रबोधिकरण	पटक	आवश्यकता अनुसार					५	५००	पालिका
४	विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अद्यावधिकका लागि सहजीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	०	ससर्त
५	एकिकृत शैक्षिक सुचना प्रणाली सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	०	ससर्त
६	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्वन्धी अन्तरक्रिया	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
७	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी कार्यक्रम प्रगति समीक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	०	ससर्त
८	पालिकास्तर लगानी सम्मेलन एवम् स्रोतको व्यवस्थाका लागि मापन र नक्साङ्कन	पटक	आवश्यकता अनुसार					५	५००	पालिका
९	बालबालिकासंग जनप्रतिनिधिको साक्षात्कार कार्यक्रम (जनप्रतिनिधिसंग हाम्रा कुरा र मनका कुरा)	पटक	५	५	५	५	५	२५	१२५०	पालिका र वडा
१०	पालिकास्तरीय दिवस र पर्व सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
११	पालिका शिक्षा समितिको वैठक	पटक	आवश्यकता अनुसार					५	५००	पालिका
१२	बार्षिक कार्यक्रम प्रगति समीक्षा र पृष्ठपोषण	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
१३	कार्यक्रम कार्यान्वयन सहयोगी पुस्तिका विकास र उपलब्धता	पटक	१	१	१	१	१	५	२५०	पालिका
१४	विद्यालय सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदनको समीक्षा तथा विद्यालयहरुलाई थप सहजीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	०	ससर्त
जम्मा			११५०	११५०	११५०	११५०	११५०		५७५०	आधार बर्ष ०८२।८३

परिच्छेद ७

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

७..१ परिचय

सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तह निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तह निःशुल्क उपलव्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ। आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ। आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका ट्युसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन ,२०७४ ले २३ वटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको छ। कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलव्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तिय सुशासन कायम गर्ने दायित्व पालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्येही, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ।

वित्तिय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईवटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ। एकातर्फ योजना कार्यन्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने अर्कातर्फ प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारवाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुर्याई तोकिएबमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्नेछ।

शिक्षा विकासका पूर्वाधारहरूको पनि पूर्वाधारका रूपमा लिइन्छ। शिक्षाको समयसापेक्ष जुन गतिमा विकास हुनुपर्ने हो त्यसो हुन सकेको छैन। विभिन्न प्रतिवेदनहरूले कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गर्ने सुझाव दिएता पनि सो अनुपातमा पुग्न सकेको छैन। यथार्थताको नजिक रहेर योजना बनाएर सो बमोजिम बजेट विनियोजन गर्ने नभई हचुवाको भरमा बजेट विनियोजन गर्ने कार्यले प्रश्रय पाएको छ। समुदायको विद्यालयमा लगानी गर्नुपर्छ भन्ने सोचमा कमी आएको छ। संविधानमा शिक्षालाई लगानीमैत्री बनाउने र लगानी बढाउदै लैजाने नीति उल्लेख गरिएको छ।

कमजोर भौतिक पूर्वाधारलाई सुविधा सम्पन्न बनाउनु, विद्यालयहरूको आर्थिक पक्षलाई सबलीकरण गर्नु, विद्यालय शिक्षामा परिचालन हुने बजेटलाई पारदर्शि बनाउनु चुनौतिका रूपमा रहेका छन्। सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा शिक्षालाई राखिनु, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका रुपमा समेत स्पष्ट गरिनुले शिक्षामा लगानीको अवसर राम्रो भएको देखिन्छ ।

७.२ वर्तमान अवस्था

विश्वव्यापी रुपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तिमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिवद्धता रहेता पनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमश घट्दै गइरहेको पाइन्छ। सर्शत अनुदानको रुपमा प्राप्त हुने केन्द्रिय अनुदानको ९५ प्रतिशत भन्दा वढि रकम शिक्षक तलव भत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवाखाजा र पाठ्यपुस्तक जस्ता शिर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ। गुणस्तर अभिवृद्धि र क्षमता विकासका लागि स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू केन्द्रित रहेका छन। विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा एकाई लागत विश्लेषण गर्दा अभिभावकको प्रत्यक्ष लागनीका अतिरिक्त पालिका क्षेत्रमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिविद्यार्थी लागत २१ हजार रहेको छ। तिहारको भैलो देखि अभिभावकको सहयोग विद्यालयका आम्दानीका प्रमुख स्रोतहरू बनेका छन्।

यस गाउँ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहनेछन्। अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रुपमा रहनेछ। शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा

क्षेत्रगत रुपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ । समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकता क्षेत्रमा स्रोत उपलव्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

७.२.१ आ व २०८०।८१ देखि २०८२।८३ को तुलनात्मक विश्लेषण (शिक्षा) रु हजारमा

आ व	संघ सर्शत अनुदान रु हजार	आधार वर्ष र हेरफेर	स्थानीय तहको आन्तरिक स्रोत रु हजार	आधार वर्ष र हेरफेर	प्रदेश सशर्त अनुदान	आधार वर्ष र हेरफेर	कुल जम्मा	आधार वर्ष र हेरफेर % प्रतिशत	कैफियत
		% प्रतिशत		% प्रतिशत		% प्रतिशत	रु हजार		
०८०।०८१	७२५४६		१५३६९		अप्राप्त		-		
०८१।०८२	अप्राप्त	अप्राप्त	१४३२७	-१०४२ (६.७७ %)	अप्राप्त	-	-	-	
०८२।०८३	७६४००	-	१८६९२	४३६५ (३०.४६ %)	५५००	-	१००५९२	-	

विश्लेषण: संघवाट विनियोजित वजेट प्रवाह आ व २०८०।८१ र २०८२।८३ को आधारमा हेर्दा तुलनात्मकरुपमा वजेट वढोत्तरी भएको देखिन्छ । यद्यपि २०८१।८२ को प्राप्त हुन् सकेन तापनि आ व २०८३।८४ को वजेट जारी भईसकेको र विषयगत मन्त्रालयवाट मार्गदर्शन जारी हुने क्रममा रहेको । स्थानीय तहको वजेट प्रवाह हेर्दा आ व अनुसार घटवढ भएको देखिन्छ । यद्यपि पछिल्लो आ व मा ३० % ले वढोत्तरी भएको देखिन्छ । तापनि चालु आ व को शिक्षा क्षेत्रको सिलिङ एवम् वजेट सीमा प्राप्त हुने क्रममा रहेको । स्रोतको सुनिश्चतता विना योजना तथा कार्यक्रम नराख्नु नै उत्तम मानिन्छ । जुन नीति पालिकाले अख्तियार गरेको देखिन्छ । नीति तथा कार्यक्रम र वजेटको सन्दर्भमा स्रोत समय र जनशक्तिको अवस्था तथा सेवाग्राहीको आवाज अर्थात चाहाना (voice) र डाटाको आधारमा वास्तविक आवश्यकता (Choice) लाई प्राथमिकतामा राखि अपेक्षित आवश्यकता Expected Needs भन्दा पनि पालिकाले Real Needs लाई आधार लिएको स्पष्ट छ

७.२.२ श्रोतको आँकलन तथा वित्तीय स्रोतको व्यवस्था

क्र.स.	वित्तीय श्रोतको व्यवस्था	कूल बजेट रु ०००	शेयर प्रतिशत	कैफियत
१	सङ्घीय सरकार	३८२०००	६१.०३%	आधार बर्ष ०८२।८३
२	प्रदेश सरकार	२७५००	४.३९ %	अगामी प्रस्तुत वजेट र मापदण्ड अनुसार हेरफेर हुनेछ ।
३	संघ प्रदेश सरकारसंग प्रस्तावित (थप कार्यक्रम)	१३७५०	२.१९ %	
	जम्मा	४२३२५०	६७.६३ %	
१	स्थानीय सरकार	१४५३३५	२३.२२ %	आन्तरिक स्रोत
२	स्थानीय साझेदारी	५७२४५	९.१५ %	संघ संस्था र गैसस स्रोत
	जम्मा	२०२५८०	३२.३७ %	
	कुल जम्मा	६२५८३०	१०० %	

७.३ उद्देश्य

- योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु,
- पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु,
- उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,
- खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्नु ।

७.४ रणनीति

- सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गरिने,
- आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने,
- स्रोतको उपयोग गर्ने विद्यालयलाई जबाफदेही बनाइने,
- वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने,
- शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रबर्द्धन गरिने ,
- मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने,
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने।

७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य र अनुमानित वजेट

उपलब्धिः

- शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने,
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुने।

७.६ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रगत उपक्षेत्र र अन्तरसम्वन्धित विषय क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुको बजेट विवरण

७.६.१ संघ र प्रदेश ससर्त तर्फ

७.६.१.१ संघ र प्रदेश सर्शत बजेट प्रवाह स्थिति (आ. व. २०८० / ८१ देखि २०८२। ८३) – ref CEHRD Nepal

क्र. सं.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप	आ. व. ०८०।८१	आ.व. ०८१।८२	आ.व. २०८२।८३	कैफियत
संघ सशर्त (A) अनिवार्य दायित्व तर्फ					
१	आधारभूत तहमा स्वीकृत दरवन्दी र राहत अनुदानमा कार्यरत स्थायी अस्थायी करार र विशेष शिक्षा परिषदका शिक्षक तथा कर्मचारीको तलवभत्ता र पोशाक अनुदान			४५६००	
२	माध्यमिक तहमा स्वीकृत दरवन्दी र राहत अनुदानमा कार्यरत स्थायी अस्थायी राहत करार र विशेष शिक्षा परिषद तर्फका शिक्षक र कर्मचारीको तलवभत्ता र पोशाक (प्राविधिक धार तर्फका प्रशिक्षक समेत) अनुदान			१०५००	
जम्मा (A १ र २)				**५६१००**	
३. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र कार्यक्रम -SESP					
३.१	प्रारम्भिक बाल कक्षा सहजकर्ताको पारिश्रमिक र विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान			६५७६	
३.२	सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुका लागि नि:शुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान (स्थानीय विषय एवम् मातृभाषा समेत)			९९४	
३.३	तोकिएको विद्यार्थीको दिवा खाजाका लागि विद्यालय अनुदान			३१७२	
३.४	सार्वजनिक विद्यालयका छात्राहरुका लागि नि:शुल्क सेनेटरीप्याड व्यवस्थापन अनुदान			२९५	
३.५	सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाहरुका लागि छात्रवृत्ति अनुदान (कक्षा १-५ र अपागता सबै)			१२४८	
३.६	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्रीका लागि विद्यालय अनुदान			१४३९	

३.७	विद्यालय सञ्चालन र व्यवस्थापन अनुदान			१७३०	
३.८	माध्यमिक तह कक्षा (९-१०) मा अंग्रेजी गणित र विज्ञान विषयका लागि शिक्षण सहयोग अनुदान			२३१२	
जम्मा (A३)				**१७७६६**	
संघीय सशर्त (B) कार्यक्रम अनुदान तर्फ					
३.९	शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान			१३००	
३.१०	शैक्षिक पहुँचमा सुनिश्चितता अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा (सामुदायिक सिकाइ केन्द्र			४५०	
३.११	शैक्षिक सुशासनका लागि संस्थागत क्षमता विकास विद्यार्थी परीक्षण मूल्याङ्कन शिक्षक मेन्टरिङ तथा विद्यालय सुपरीवेक्षण			७८४	
जम्मा (B)				२५३४	
कुल जम्मा (A र B)				७६४००	
३.९.१	कोभीड १९ वाट पुगेको शैक्षिक क्षतिको आपूरण तथा अन्य विपतको समयमा सिकाइ निरन्तरताको लागि कार्यक्रम (ReAl Plan) कार्यक्रम	-	-	३००	
३.९.२	प्रयोगशाला / पुस्तकालय / E - Learning	-	-	१०००	
३.१०.१	लागत साझेदारीमा साक्षरता कार्यक्रम तथा आजीवन सिकाई	-	-	२००	
३.१०.२	सामुदायिक सिकाई केन्द्र	-	-	०	
३.१०.३	अनिवार्य तथा नि:शुल्क शिक्षा कार्ययोजना कार्यान्वयन	-	-	२५०	
३.११.१	Teacher Mentoring	-	-	२२५	
३.११.२	IEMIS update	-	-	२५०	

७.२.२ संघ ससर्त तर्फ (५ बर्षको प्रक्षेपण)

क्र स	कार्यक्रम एवम् क्रियाकलाप	आधार बर्ष २०८२।८३	पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाचौ	५ वर्षको जम्मा रु ०००	कैफियत
१	आधारभुत तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान (विशेष शिक्षा परिषद अन्तरगतका शिक्षक कर्मचारीहरु समेत)	४५६००	४५६००	४५६००	४५६००	४५६००	४५६००	२२८०००	प्रचलित एवम् संशोधित तलव स्केल र वृद्धि भत्ता अनुसार संशोधन हुनेछ
२	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान (विशेष शिक्षा परिषद अन्तरगतका शिक्षक कर्मचारी प्रविधिक धारका प्रशिक्षक समेत)	१०५००	१०५००	१०५००	१०५००	१०५००	१०५००	५२५००	
३	प्रारम्भिक बाल विकास सहजकर्ताहरुको पारिश्रमिक तथा विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन अनुदान	६५७६	६५७६	६५७६	६५७६	६५७६	६५७६	३२८८०	प्रत्येक वर्षको वजेट नीति तथा कार्यक्रम र कार्यान्वयन
४	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा शिक्षण सिकाइ	१४३९	१४३९	१४३९	१४३९	१४३९	१४३९	७१९५	

	सामग्री तथा डिजिटल सिकाइ सामग्री व्यवस्थापनका लागि विद्यालयलाई अनुदान								मार्गदर्शन एवम् कार्यक्रम कार्यन्वयन पुस्तिका अनुसार हेरफेर हुनेछ
५	सार्वजनिक विद्यालका विद्यार्थीहरुका लागि निशुल्क पाठयपुस्तक अनुदान	९९४	९९४	९९४	९९४	९९४	९९४	४९७०	
६	सार्वजनिक विद्यालमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुका लागि छात्रवृत्ति आवासीय तथा गैर आवासीय	१२४८	१२४८	१२४८	१२४८	१२४८	१२४८	६२४०	
७	विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान	१७३०	१७३०	१७३०	१७३०	१७३०	१७३०	८६५०	
८	शैक्षिक पहुँच सुनिश्चितता अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम परंपरागत विद्यालय वैकल्पिक विद्यालय साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम समेत	४५०	४५०	४५०	४५०	४५०	४५०	२२५०	
९	तोकिएका विद्यार्थीको दिवा खाजाका लागि विद्यालयलाई अनुदान	३१७२	३१७२	३१७२	३१७२	३१७२	३१७२	१५८६०	
१०	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवम् कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान	१३००	१३००	१३००	१३००	१३००	१३००	६५००	
११	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरुलाई निशुल्क सेनिटरी प्याड व्यवस्थापनका लागि प्रतिविद्यार्थी अनुदान	२९५	२९५	२९५	२९५	२९५	२९५	१४७५	
१२	माध्यमिक तह कक्षा (९-१०) मा अंग्रेजी,गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	२३१२	२३१२	२३१२	२३१२	२३१२	२३१२	११५६०	
१३	शैक्षिक सुशासनका लागि सस्थागत क्षमता विकास, विद्यार्थी परीक्षण मूल्याङ्कन शिक्षक मेन्टरिङ तथा सुपरिवेक्षण	७८४	७८४	७८४	७८४	७८४	७८४	३९२०	
वजेट (ससर्त संघ अनुदान)		७६४००	७६४००	७६४००	७६४००	७६४००	७६४००	३८२०००	

७.६.३.प्रदेश ससर्त तर्फ २०८२।८३

क्र स	कार्यक्रम एवम् क्रियाकलाप	आधार बर्ष	पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाचौ	५ वर्षको जम्मा	प्रत्येक बर्ष नीति तथा कार्यक्रम र वजेट हेरफेर भए अनुसार संशोधित हुनेछ।
१	छात्रावास	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	२५०००	
२	आई सि टी ल्याव	५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	
वजेट (ससर्त प्रदेश अनुदान)		५५००	५५००	५५००	५५००	५५००	५५००	२७५००	
कुल वजेट (संघ र प्रदेश ससर्त) रु			८१९००	८१९००	८१९००	८१९००	८१९००	४०९५००	….i

संघ प्रदेशसंग प्रस्तावित माग कार्यक्रम वजेट रु	२७५०	२७५०	२७५०	२७५०	२७५०	१३७५०	….ii
कुल जम्मा वजेट रु	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	४२३२५०	…i&ii

७.६.४. स्थानीय स्रोत तर्फ प्रक्षेपण २०८२।८३ आधार बर्ष

क्र स	कार्यक्रम एवम् क्रियाकलाप	आधार बर्ष रु ०००	पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाचौ	५ वर्षको जम्मा	कैफियत
१	तोकिए वमोजिम	१८६९२	२४२९९	२४२९९	२४२९९	२४२९९	२४२९९	१२१४९५	३० % थप

७.६.५ अवयवगत बजेट प्रक्षेपण तथा स्रोत व्यवस्थापन - संक्षिप्त

क्षेत्रगत एवम् क्रियाकलापगत प्रस्तावित बजेट प्रक्षेपण तथा स्रोत व्यस्थापन (२०८३।८४-२०८७।८८)

क्र स	क्षेत्र	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाँचौ वर्ष	कुल बजेट रु	%	क्रिया कलाप
आन्तरिक स्रोत तर्फ									
१	शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र	१७३९७	१७३९७	१७३९७	१७३९७	१७३९७	८६९८५		
२	अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्र	१९४१९	१९४१९	१९४१९	१९४१९	१९४१९	९७०९५		
३	सुशासन तथा व्यवस्थापन	२७७५	२७७५	२७७५	२७७५	२७७५	१३८७५		
४	अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	९२५	९२५	९२५	९२५	९२५	४६२५		
जम्मा	आन्तरिक स्रोत	४०५१६	४०५१६	४०५१६	४०५१६	४०५१६	**२०२५८०**		१५० ओटा
%	आन्तरिक स्रोत							३२.३७ %	
नोट : स्थानीय स्रोतमा स्थानीय संघ संस्था र गैससको साझेदारी तर्फ रु ५७२४५ अर्थात २८.२५ % (कुल आन्तरिक स्रोत मध्ये शेयर) अर्थात ९.१४ %									
वाह्य स्रोत तर्फ									
१	शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र								
२	अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्र								
३	सुशासन तथा व्यवस्थापन								
४	अनुगमन तथा मुल्याङ्कन								
	संघ प्रदेश ससर्त एकमुष्ठ	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	४२३२५०		२१ ओटा
जम्मा	बाह्य स्रोत	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	४२३२५०		
%	वाह्य स्रोत							**६७.६३ %**	
आन्तरिक र वाह्य स्रोत तर्फ									
१	आन्तरिक स्रोत	४०५१६	४०५१६	४०५१६	४०५१६	४०५१६	**२०२५८०**		
	शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र	१७३९७	१७३९७	१७३९७	१७३९७	१७३९७	८६९८५		
	अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्र	१९४१९	१९४१९	१९४१९	१९४१९	१९४१९	९७०९५		
	सुशासन तथा व्यवस्थापन	२७७५	२७७५	२७७५	२७७५	२७७५	१३८७५		
	अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	९२५	९२५	९२५	९२५	९२५	४६२५		
२	संघ प्रदेश ससर्त	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	८४६५०	४२३२५०		
आन्तरिक र वाह्य स्रोत		१२५१६६	१२५१६६	१२५१६६	१२५१६६	१२५१६६	६२५८३०		
%	आन्तरिक र वाह्य स्रोत							**१०० %**	

परिच्छेद ८

अनुगमन तथा मुल्याङ्कन

८.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

८.१.१ परिचय

भोटखोला गाउँपालिकाले शिक्षा योजना कार्यक्रम वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरुप कार्यान्वयन गर्नेछ। स्थानिय तह र विद्यालयको आधारभूत तहमा संचालन हुने कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयनमा जोड दिईएको छ। प्रत्येक विद्यालयले र स्थानीय तहले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्नेछन्। कार्यक्रम संचालनको लागि बजेट र आवश्यक प्रबन्ध शिक्षा शाखाले गर्नेछ ।

कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र विद्यालय तहमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयनको अनुगमन गरिनेछ। विद्यालय अनगुमनका क्रममा गाउँपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षणिक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनगुमन, सपुरिवेक्षण गर्नेछन्। अनगुमन पश्चात सरोकारवालाहरुसँग समीक्षा बैठक गरी अनुकरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्वन गरिनेछ। कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नीतिगत रुपमा पालिका र बिद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ।

८.१.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरुमा अनुगमन, नियमन र मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिरहेको छ।खासगरी गाँउ पालिकाको शिक्षा शाखावाट अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनीधिहरुबाट पनि समय समयमा अनुगमन गरिएको छ। बिद्यालयमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ। कहिलेकाही गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन्। प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ। सफलता, सिकाई र राम्रा अभ्यासहरुको दस्तावेजिकरण र प्रचार प्रसार को पनि खाँचो रहेको छ।

ऐन, नियमअनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोखा गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भैरहेका छन् । सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिने छ।

अनुगमन तथा मुल्याङ्कनको क्षेत्र एवम् दायरा तपसील वमोजिम रहेको छ :

सामुदायिक तहगत विद्यालय २२	वाल विकास केन्द्र - १ संस्थागत विद्यालय - १	• विद्यालय शिक्षा प्रशासन र दैनिक सेवा प्रवाह • अन्य शैक्षिक कार्यक्रम एवम् शैक्षिक गतिविधिहरु • पेशागत विकासका सहजीकरण कार्यहरु

अनुगमन प्रकृया तपसिल बमोजिम हुनेछ।

क्र स	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रकृया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
१	वडा शिक्षा समिति	अवलोकन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षण, प्रतिवेदन	संयोजक	मासिक	आगन्तुक पुस्तिका, विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा
२	गाउँ शिक्षा समिति		संयोजक	मासिक	
३	वडा कार्यालय		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	मासिक	
४	पालिका		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	त्रैमासिक	
५	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ		इकाइ प्रमुख	वार्षिक	

६	जिल्ला समन्वय समिति		प्रमुख तथा पदाधिकारी	वार्षिक	अनुगमन फाराम, प्रतिवेदन
७	शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा		शाखा प्रमुख	मासिक	
८	शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र		तोकिए वमोजिम	वार्षिक	
९	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय		तोकिए वमोजिम	वार्षिक	
१०	नागरिक समाज तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्था		संयुक्त टोली	मासिक	
११	संघ र प्रदेशस्तरका विषयगत निकायहरु		तोकिए वमोजिम	आकस्मिक	

गाउँ शिक्षा योजनाको जानकारी सरोकारवालाहरूको सामुहिक उपस्थितिमा सूचना तथा प्रविधि र अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइनेछ। योजनाको कार्यन्वयनको क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यको लागि गाउँपालिका तथा सम्वन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्वन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछन्। योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा गाउँपालिका वडाहरू, सम्वन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको वैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार हुनेछ।

८.१.३ उद्देश्य

- अनुगमन तथा मूल्यांकनको लागि संयन्त्रको निर्माण गर्नु
- अनुमगन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउनु
- योजना कार्यान्वयनको क्रममा आएका समस्या तथा चुनौतिहरुलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्नु

८.१.४ रणनीति

- प्रभावकारी अनुगमनको लागि संयन्त्र निर्माण गर्ने।
- शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र प्रयोग गर्ने।
- कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनको लागि एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने।
- नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने।
- विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने
- कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली प्रबन्ध गर्ने।
- योजना अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रम तथा परियोजना वा क्रियाकलापहरूको नियमित आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने।

८.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि

- प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुनेछ।
- कार्यक्रमको आवधिक समिक्षा भई सफलतालाई निरन्तरता, असफलतालाई सुधार, कमिकमजोरीमा सुधार र पुनर्योजना गर्न मद्दत हुनेछ।

- समग्र कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनेछ।

नतिजा

- नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित हुनेछ।
- अनुगमनका आधारमा नतिजामा सुधार हुनेछ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुनेछ।

प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य तथा अनुमानित वजेट

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) २०८३।८४ देखि २०८७।८८						(५वर्ष) वजेट	स्रोत र जिम्मेवारी
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	पालिकास्तरमा अनुगमन तथा मुल्याङ्कन प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
२	वडास्तरमा अनुगमन तथा मुल्याङ्कन प्रतिवेदन	पटक	५	५	५	५	५	२५	६२५	पालिका र वडा
३	विद्यालयस्तरमा अनुगमन तथा मुल्याङ्कन प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	०	विद्यालय
४	चौमासिक तथा वार्षिक प्रगति समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक	३	३	३	३	३	१५	५००	पालिका
५	स्थिति प्रतिवेदन तयारी-पालिकास्तर	पटक	३	३	३	३	३	१५	०	ससर्त
६	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र समीक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
७	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण र मुल्याङ्कन	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
८	अनुगमन साधनको विकास र प्रवोधिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	५००	पालिका
९	विद्यालय सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन सार्वजनिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	०	विद्यालय
१०	विद्यालयको लेखा परीक्षण र प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	०	ससर्त
११	विद्यालय स्वमुल्याङ्कन (आफ्नो विद्यालय चिनौ र सुधार गरौ)	पटक	२२	२२	२२	२२	२२	११०	०	विद्यालय
१३	विद्यालयस्तरीय र पालिकास्तरीय परीक्षा अनुगमन	पटक	२	२	२	२	२	१०	५००	पालिका र वडा
१४	प्रदेश र संघस्तरीय परीक्षा अनुगमन	पटक	२	२	२	२	२	१०	०	ससर्त
१५	शैक्षिक कार्यक्रमको प्रभाव अध्ययन तथा अनुसन्धान प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०००	पालिका
जम्मा			९२५	९२५	९२५	९२५	९२५		४६२५	आधारवर्ष ०८२।८३

अनुसूची

अनसूची १

योजनामा लिपिवद्ध भएका छोटक शब्द र सोको विस्ताररुप

आ वि	आधारभूत विद्यालय	BEE वि ई ई	Basic Education Examination
मा वि	माध्यमिक विद्यालय	SEE एस ई ई	Secondary Education Examination
नि मा वि	निम्न माध्यमिक विद्यालय	SLC एसएलसी	School Leaving Certificate
प्रा शि	प्राथमिक शिक्षक	SESP	School Education Sector Plan
नि मा शि	निम्न माध्यमिक शिक्षक	SDG	Sustainble Development Goal
मा शि	माध्यमिक शिक्षक	CEHRD	Center for Education Human Resource Development
विव्यस	विद्यालय व्यवस्थापन समिति	ICT	Information & Communication Technology
शिअसंघ	शिक्षक अभिभावक संघ	NG	Non Graded
विसुयो	विद्यालय सुधार योजना	PMEC	Priotise Mininmum Enabling Conditon
सा प	सामाजिक परीक्षण	ReAL Plan	Basic Education Examination
ले प	लेखा परीक्षण	ईसिडी ECD	Early childhood Development .
प्र अ	प्रधानाध्यापक	ईमिस IEMIS	Integrated Educational Management Information System
क अ	कम्प्युटर अप्रेटर	प्र प्र अ	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
स का	सहयोगी कार्यकर्ता	शि वि स इ	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई
वि शि क्षे यो	विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना	CFC	Child friendly Classroom
दि वि ल		GIS	Gegraphical Information System
ने रा का		वि शि क्षे यो	विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना

अनुसूची- २ (क)

परिच्छेद २ को सँग सम्बन्धित

पालिकाबाट सञ्चालित बालविकास केन्द्रहरुको नामावली

भोटखोला गाउँपालिका अन्तर्गत सञ्चालित समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रहरु (गापा अनुदानमा सञ्चालित)				
विद्यालयको नाम	सञ्चालित कक्षा	सहयोगी कार्यकर्ताको नाम	सम्पर्क नम्बर	कैफियत
कपासे बालविकास केन्द्र भोटखोला ५ कपासे	बाल विकास	श्री कल्पना राई	९७४९९२६१०१	
सिद्द बाल विकास केन्द्र भोटखोला ५ फिरफिरे	बाल विकास	श्री यामलक्ष्मी राई	९७४५२५१५०१	
हिमाली बाल विकास केन्द्र भोटखोला -४ हेमा	बाल विकास	श्री दुर्गा तामाङ	९७४२१०६९१८	

अनुसूची -२(ख)
परिच्छेद ३ को ३.२.१सँग सम्बन्धित
विद्यालयहरुको नामावली

भोटखोला गाउँपालिका अन्तर्गतका सामुदायिक विद्यालयको नामावली

क्र. सं	विद्यालयको नाम	सञ्चालित कक्षा	प्रधानाध्यापकको नाम	सम्पर्क नम्बर	कैफियत
१	अरुणोदय मा वि भोटखोला २ लिङ्गम	६-१२	श्री छिरिङ तेम्बा भोटे	९७४९९२७१२४	माध्यमिक
२	कृष्ण मा. वि. भोटखोला ४ गोला	०-१०	श्री मिङ्तेम्बा शेर्पा	९८६२१८४५००	माध्यमिक
३	जालपा आ.वि. भोटखोला ५ तुङ्खालिङ	०-८	श्री जित बहादुर श्रेष्ठ	९८५२०५८६९९	आधारभूत
४	गुवाछेसा आ.वि. भोटखोला ३ हुङगुङ	०-८	श्री छिरिङ भोटे	९८४०९७७७०२	आधारभूत
५	पोम्नि भञ्ज्याङ आ.वि. भोटखोला ४ स्याक्सिला	०-७	श्री आङ्दावा भोटे	९७६१४८४५९३	आधारभूत
६	वरुण आ.वि. भोटखोला ५ सिप्रुङ	०-७	श्री ताराकुमारी तामाङ	९८४२४३९१६५	आधारभूत
७	शान्ती आ.वि. भोटखोला २ चेपुवा	०-६	श्री दावासाङ्बु भोटे	९८६३४९८१८५	आधारभूत
८	हिमालय आ.वि. भोटखोला १ किमाथाङ्का	०-५	श्री फिन्जो भोटे	९७४२१२६१५६	आधारभूत
९	ज्योती आ.वि. भोटखोला २ रिदाक	०-५	श्री वाङ्जा भोटे	९८४२३१८५४२	आधारभूत
१०	अरुणोदय कर्मज्यामु आ.वि. भोटखोला २	०-५	श्री पेक्मा भोटे	९८४२१७२१२०	आधारभूत
११	माक्पालुङ आ.वि. भोटखोला २ रुकुमा	०-५	श्री गेन्दा आङ्जुक भोटे	९७६२१०५६६६	आधारभूत
१२	नागेश्वरी आ.वि. भोटखोला ३ दाङ्गोक	०-५	श्री चेङा लामा	९७४९२००९०८	आधारभूत
१३	विद्यावरदायिनी आ.वि. भोटखोला ३ हटिया	०-५	श्री फुर्पु छिरिङ लामा (भोटे)	९८६२१२५२३७	आधारभूत
१४	बालकल्याण आ.वि. भोटखोला ४ सिम्बुङ	०-५	श्री कमला अधिकारी	९८४११६९४१२	आधारभूत
१५	हिमशिखर आ.वि. भोटखोला ४ नामासे	०-५	श्री तारानन्द यादव	९८४४००४८३६	आधारभूत
१६	शिशुरक्षा आ.वि. भोटखोला ५ डिमा	०-५	श्री दयाराम धामी	९८६६९६७५५०	आधारभूत
१७	सिद्धकाली आ.वि. भोटखोला ५ राप्सा	०-५	श्री दिपक बहादुर थापा	९८४८४८७१८५	आधारभूत
१८	दुध पोखरी आ.वि. भोटखोला २ थुदाम	०-३	श्री सम्झना भोटे	९७६५५८९४२९	आधारभूत
१९	बुद्ध आ.वि. भोटखोला २ छुम्सुर	०-३	श्री छेवाङ भोटे	९८४२२७०९६६	आधारभूत
२०	जोरसल्ला आ.वि. भोटखोला ४ माङ्खिम	०-३	श्री लक्ष्मी गुरुङ	९८६४९९६४४९	आधारभूत
२१	अरुण आ. वि. भोटखोला ५ लुम्सुङ	०-३	श्री श्रीलाल राई	९७६५४६९१००	आधारभूत
२२	लालिगुराँस आ.वि भोटखोला ५ तालखर्क	०-३	श्री टेक बहादुर पराजुली	९८६२१३७२५७	आधारभूत

भोटखोला गाउँपालिका अन्तर्गतको संस्थागत विद्यालय

क्र. सं	विद्यालयको नाम	सञ्चालित कक्षा	प्रधानाध्यापकको नाम	सम्पर्क नम्बर	कैफियत
१.	अरुण टप बोर्डिङ स्कुल भोटखोला २ लिङ्गम	०-५	श्री पासाङ भोटे	९८६२९४३६८६	संस्थागत

अनुसूची- ३

परिच्छेद ३ को ३.२.१ सँग सम्बन्धित

विद्यालगत शिक्षक दरवन्दी वितरण

क्र स	विद्यालयको नाम	ईसिडी	आधारभूत तह		माध्यमिक तह				पालिका कोटा		
			१-५	६-८	९-१०	११-१२	९-१२	९-१०	प्रा शि	निमा शि	मा शि
१	हिमालय आ.वि. भोटखोला १ किमाथाङ्का	१	३						१		
२	दुध पोखरी आ.वि. भोटखोला २ थुदाम	१	१								
३	कर्मज्यामु अरुणोदय आ.वि. भोटखोला २	१	५						२		
४	अरुणोदय मा.वि. भोटखोला २ लिङ्गम	१		३	५	२	८				१
५	शान्ती आ.वि. भोटखोला २ चेपुवा	१	५								
६	माक्पालुङ आ.वि. भोटखोला २ रुकुमा	१	३								
७	नागेश्वरी आ.वि. भोटखोला ३ दाङ्गोक	१	२								
८	गुवाछेसा आ.वि. भोटखोला ३ हुङगुङ	१	५	२					१	१	
९	विद्यावरदायिनी आ.वि. भोटखोला ३ हटिया	१	३						१		
१०	बालकल्याण आ.वि. भोटखोला ४ सिम्बुङ	१	२								
११	पोप्ति भञ्ज्याङ आ.वि. भोटखोला ४ स्याक्सिला	१	५							१	
१२	कृष्ण मा. वि. भोटखोला ४ गोला	१	६	२				४		३	
१३	हिमशिखर आ.वि. भोटखोला ४ नामासे	१	४								
१४	वरुण आ.वि. भोटखोला ५ सिप्रुङ	१	४							२	
१५	शिशुरक्षा आ.वि. भोटखोला ५ डिमा	१	२								
१६	सिद्धकाली आ.वि. भोटखोला ५ राप्सा	१	३								
१७	अरुण आ. वि. भोटखोला ५ लुम्सुङ	१	२								
१८	लालिगुराँस आ.वि भोटखोला ५ तालखर्क	१	१								
१९	जालपा आ.वि. भोटखोला ५ तुङ्खालिङ	१	६						२	१	
२०	जोरसल्ला आ.वि. भोटखोला ४ माङ्खिम	१	१						१		
२१	बुद्ध आ.वि. भोटखोला २ छुम्सुर	१	१								
२२	ज्योती आ.वि. भोटखोला २ रिदाक	१	२						१		
जम्मा		१९+३	६६	७	५	२	७+१	४	९	८	१

नोट : सि न २०, २१ र २२ विद्यालयमा वाल विकास सहयोगी कार्यकर्ता पालिकावाट व्यवस्था गरिएको। संघ सरकारको कोटा नरहेको। अरुणोदय मा वि भोटखोला २ लिङ्गम कक्षा ६ देखि १२ सञ्चालन भएको तर बाल विकास सहयोगी कार्यकर्ता रहेको अभिलेखमा देखिन्छ। सि न ४ मा प्राविधिक धार तर्फ १ जना ल्याव सहायक रहेको।

अनुसूची- ४

शिक्षा योजना निर्माणको क्रममा भएका बैठकका निर्णयहरु

३८ औँ बैठकको निर्णय

निर्णय न. १४:-

प्रस्ताव नं. १४ माथि छलफल गर्दा यस भोटखोला गाउँपालिकाको दश वर्षे स्थानीय शैक्षिक योजना निर्माण गर्न तपशिलमा उल्लेखित ७ सदस्य समिति गठन गरियो ।

१.संयोजक :- श्री चेक्टुक भोटे, गाउँपालिकाको सदस्य ।
२. सदस्य :- श्री मनोज गुरुङ, विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष कृष्ण मा.वि. गोला ।
३. सदस्य :- श्री उमेश कुमाल, सूचना प्रविधि अधिकृत, भोटखोला गाउँपालिकाको कार्यालय
४. सदस्य :- श्री रुद्र राई कम्प्यूटर अपरेटर अधिकृत, योजना शाखा प्रमुख ।
५. सदस्य :- श्री डा. छिरिङ तेम्बा भोटे, अरुणोदय उ.मा.वि. लिङ्गग भोटखोला गाउँपालिका-२,
६. सदस्य :- श्री रिदर सिरु लामा, शिक्षा विज्ञ, लैङ्गिकहिंसा रोकथाम परियोजना, भोटखोला गा.पा.
७. सदस्य सचिव :- श्री लक्ष्मी घिमिरे खतिवडा, शिक्षा अधिकृत भोटखोला गाउँपालिकाको कार्यालय ।

आजको बैठक अन्त्य गरियो ।

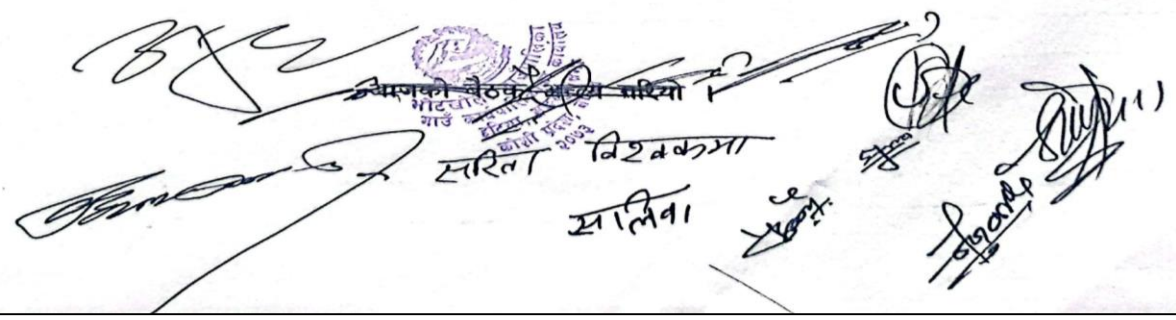

४० औँ बैठकको निर्णय

८. प्रस्ताव नं ८ माथि छलफल गर्दा आ.व. २०८२/०८३ मा वडा नं. ५ मा आर्थिक सहायता कार्यक्रममा विनियोजन भएको रु. २,००,०००/-(दुइ लाख) बजेट मध्ये रु. २५,०००/_(पच्चिस हजार मात्र) श्री जालपा आ वि भोटखोला ५ तुङ्खालिङको वार्षिक उत्सव कार्यक्रमका लागि प्रदान गर्ने गरी शीर्षक परिवर्तन गर्ने निर्णय पारित गरियो।

९. प्रस्ताव नं ९ माथि छलफल गर्दा भोटखोला गाउँपालिकाको आगामी १० वर्षको लागि गाउँ शीक्षा योजना बनाउने कार्य शिक्षा योजना निर्माण समितिलाई जिम्मा दिने र उक्त समितिले वाह्य विज्ञ समेतको सहयोगमा योजना निर्माण गरी मिति २०८३ असार १० गते हुने गाउँ सभाबाट पारित गराई गाउँपालिकाको वेभसाइट मा अपलोड गर्ने गराउने निर्णय पारित गरियो।

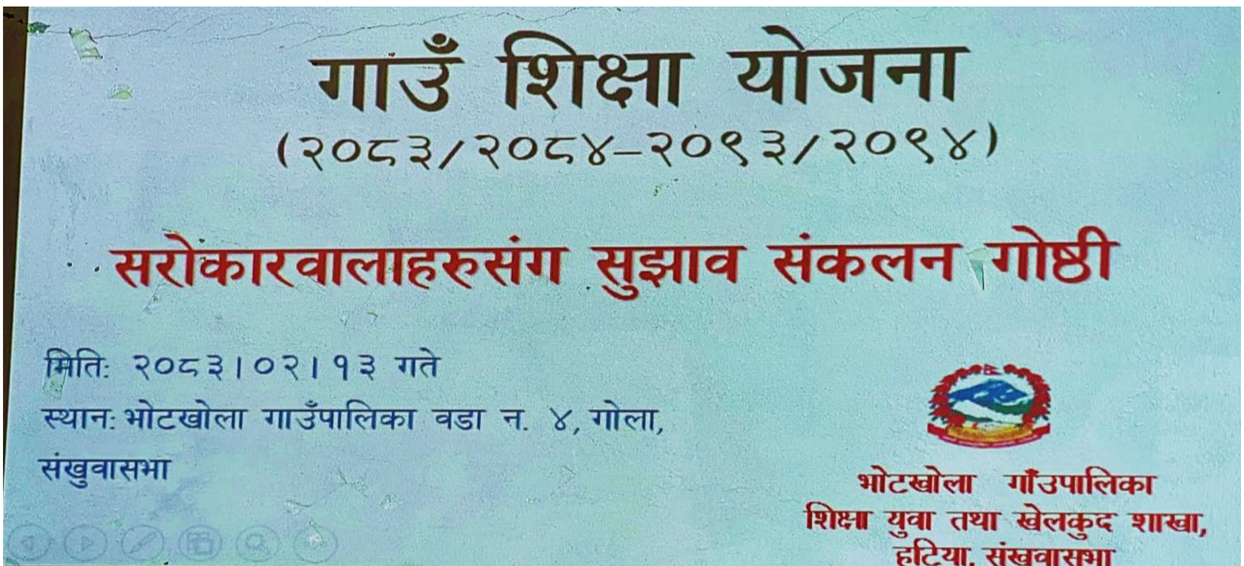

अनुसुची-५

शिक्षा योजना निर्माणको क्रममा भए गरेका वैठक र सुझाव संङ्कलनका केही झलकहरु